

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

İlk Osmanlı Sefiri
28 Mehmet Çelebi'nin

Fransa Anıları

“Kâfirlerin Cenneti”
Gilles Veinstein

Türkçesi: Murat Aykaç Erginöz

ARK Kitapları: 1

Anı Mektup: 1

Editör:

Üzeyir Karadöl

Dizgi-İç düzen:

All-Graf

Redaksiyon-Tashih:

Özgü

Kapak:

Ersin Şahin

Baskı & Cilt:

Emre Matbaası

© Özgü Yayınları 2002

**ARK Kitapları, ÖZGÜ Yayıncılık Reklam ve Tanıtım Hizmetleri
San. Tic. Ltd. Şti.'nin bir ürünüdür.**

**Özgü Yayıncılık Reklam ve Tanıtım Hizmetleri San. Tic. Ltd. Şti.
Ticarethane sok. No. 59 Kat. 1 Cağaloğlu - İSTANBUL
Tel.: 511 38 26 - 511 75 52 - Faks. 526 58 76
e - mail : ark kitapları@hotmail.com**

GILLES VEINSTEIN

İLK OSMANLI SEFİRLİ 28 MEHMET ÇELEBİ'NİN

FRANSA ANILARI

“Kafirlerin Cenneti”

Çeviren:

MURAT AYKAÇ ERGİNÖZ

ARK

Önsöz

Bu yapıt, şaşırtıcı bir konu etrafında, 1720-1721 yılları arasında, Fransa'ya, Osmanlı Sultanı tarafından gönderilen Mehmet Efendi'nin elçilik göreviyle ilgili öykülerden oluşmuş bir derlemedir. Modern çağın Müslüman imparatorluklarından en önemlisinin bir uyruğu, ilk kez, vatandaşlarına "Aydınlanma Yüzyılı'nın" eşiğinde, Batının başlıca devletlerinden biri olan Fransa hakkında, değişik, açık ve içten bir öykü sunduğuna göre, bu kanıt ve diğer şeyler Türk halkı için, yazılışından bu yana, bugün hâlâ şaşırtıcıdır. Bu yüzden, metin Türkiye'de olağanüstü bir yazgıyla karşılaşmış, oldukça çok sayıda yayınlanmış ve Osmanlı İmparatorluğunun batılılaşma hareketinde önemli bir rol oynamıştır. Fakat, bu öykünün Fransızca'ya çağdaş çevirisinin 1752 yılında tek bir baskı yapmasına karşın, Naiplik döneminin Fransası burada "yeni bir gözle" yeniden canlandırıldığına ve İran Mektupları'nda Montesquieu ve birçok başka yazarlar tarafından tasarlanan edebi düşsel eseri elçinin kalemiyle gerçek bir uygulama alanı bulduğuna göre, Fransız halkı için de ilgi uyardığını ve bu özelliğini hâlâ koruduğunu sanıyoruz.

Biz bu metnin başına, bu konu hakkında günümüzde yayınlanmış olan başlıca yapıtları izleyerek, Osmanlı İmparatorluğu

ile Batı arasındaki ilişkilerin genel metni içerisine onu yeniden yerleştirmeye çalışan bir giriş bölümü koyduk. Elçiliğin ve hemen arkasından gelenlerin öyküsü Quai d'Orsay'ın çağdaş kaynakları arasında anlatılmış, Mehmet Efendi'nin öyküsünün başlıca özellikleri de ön plana konulmuştur.

Öte yandan, bu gözalcı elçiliği anımsatmakta çok sayıda oldukları için, gazeteler, anılar ve mektuplardan -en azından bunların birkaçından- kaynaklanan Fransızca kökenli metinlerle "Sefaretnâme'yi izletmek etkileyici olarak görünmüştür. Bu belgeler, Mehmet Efendi'nin Fransız deneyimi olan şeyin görüntüsünü tamamlamaya katkıda bulunmakta ve asla, "ne Türk, ne de tekr giysisi" görmemiş olan ve bunları yolcuların öykülerinden değil, farklılıkları ve benzerlikleri içerisinde, şahsen elçinin ve maiyetinin sayesinde öğrenen kişilerin tepkilerini, hatta düşlerini anlatmaktadır.

Sonuç olarak, XVIII. yüzyılın iki diğer Türk metni, Batı'nın keşfiyle Osmanlı İmparatorluğunda oluşturulan edebiyatın genel bir özetini bir parça genişletmiş olacaktır.

Giriş

*"Dünya, mü'minlerin zindanı,
kâfirlerin cennetidir."*

*(Türk büyükelçisinin Marly şatosunun
parkında anımsadığı hadis.*

DOĞU-BATI

Devirlere ve yerlere göre dalgalanan İslam ile Batı arasındaki ilişkilerin uzun ve daima canlı tarihinde, Osmanlı İmparatorluğu, başlangıç ve yükseliş dönemlerinde, dikkat çekici bir açılış ve geçişme anını göstermiştir. Bu devlet, Bizans kültürüyle yoğrulmuş topraklar ve insanlarla Ortaçağ Slav krallıklarından taşarak ve aynı zamanda, haçlıların açık yürekli derebeyi torunlarının ya da Venediklilerin izini taşıyarak doğup İslâm'ın geleneksel alanının batı basamaklarında XIV ve XV. yüzyıllarda geliştiğine göre, coğrafi durumu nedeniyle buna önceden hazırды. Osmanlı İmparatorluğu, Orta Avrupa'da olduğu kadar Akdeniz'de de, doğrudan doğruya Hristiyan devletlerle ilişki halinde, bunun sonucu, bütünleyen bir parça ve çatışmalara olduğu kadar dostluk ya da ticari eğilimlerine de zorunlu olarak girmiş bulunan Hristiyanlık politik sistemini gösteren bir öge oluşturmak suretiyle, yerini almıştır. Jeopolitik durumun ortaya koyduğu bu etkileşim, ilk Osmanlı sultanlarının eylemleriyle üzerlerine alınmış ve kesin kararlılıkla kolaylaştırılmıştır. Hiç kuşkusuz, bu sultan-

lar yeni Hristiyan topraklarını boyundurukları altına almak söz konusu olduğu zaman, dinlerini öne çıkarmışlar, İslamiyeti ön plâna koymuşlardır. Fakat, herşeyden önce, hânedânlarının ikbâli üzerinde titreyen kişiler olarak, cihatlarını dindaşları için yapıyorlar ve imansızlara karşı, yalnızca mutlak yönetimlerinin asi din çevrelerine zorla kabul ettirmeye imkân verdiği her türlü bağınazlıktan uzak, son derece yumuşak bir politika sürdürüyorlardı. Bu sultanlar, Bizanslı ve Sırpılı prenseslerle evlenmekte ve dinini değiştirmiş ya da değiştirmemiş olan eski Hristiyan aristokratlarının yakın üyelerine çok önemli askeri ve yönetsel görevleri vermekte tereddüt etmemektedirler. Zaptettikleri devletlerin başına halef olarak eski Hristiyan hükümdarları koymaktadırlar. Kançılaryaları Türkçe, Rumca ve Slavca kararlar yayınlamaktadır. Yalnızca uyruklarına dinlerinin gereklerini yerine getirmelerine izin vermekle kalmayıp aynı zamanda, geleneklerine bağlı fatihler olarak, hilâlli bayrağın egemenliği altında sürüp giden eski gelenek ve ayrıcalıkları benimsemektedirler. Bu hoşgörü anlayışı batıda işkence gören insanları, özellikle İspanya'dan, Portekiz'den ve Almanya'dan kovulan Yahudileri Osmanlı İmparatorluğuna dahi çekmiştir. Bunlar, XV. yüzyılın sonlarında, özellikle İstanbul ve Selânik'e bilgi ve tekniklerini getirmek suretiyle, imparatorluk içerisinde yayılmışlardır. Bu politikanın en belirgin görünüşleri İstanbul fatihi ve Sultan Süleyman'la birlikte, Osmanlı tarihinin en önemli hükümdarı olan II. Mehmet tarafından ortaya konulmuştur. Yankılar yapan zaferleriyle zamanının müsülman hükümdarlarının en ünlü sultanı olan II. Mehmet de yerine halef olarak Bizans ve Roma imparatorlarını bırakmaktadır. Kendisi Rumca ve Slâvcayı bilmekte, gençliğinden itibaren, kendisine Diogène Laërce, Hèrodote ve Quinte Curce'un yapıtlarını, Papaların, imparatorların, Fransa ve Lombard krallarının günlükleri okutturulmaktadır. İmparatorluk sınırları içerisindeki tüm Hristiyanlar üzerinde yetkisi olan yeni bir Constantinople patrikliği iktidara getirmiştir. Her uyruktan yeteneklere çağrıda bulunarak, Transilvanya'daki bir Saksonyalı'dan İstanbul'un ku-

şatılması için kullanılan kocaman topu yapmasını, Critoboulos adlı bir Yunanlı'dan kendi biyografisini yazmasını istemektedir. Kendi tarzınca Rönesans prensi, Türkmen şeflerinin torunu, tanıdıkları arasına İtalyan h manizmacı Ciriaco Pizzocolli d'Anc ne'u koyar ve Gentile Bellini'ye kendi resmini yaptırtır.

Benzer bir ortam içerisinde, bu zamanın keşif ve bulu larına karşı Türklerin aşırı m samahas  açıklanır. 1560 yılında, imparatorun büyükelçisi Busbecq    gözlemi yapıyordu: "Yabancıların yararlı bulu larından yararlanmakta Türkler kadar büyük yeteneklilik gösteren dünyada hiçbir ulus yoktur." Colomb'un Amerika'daki keşifleri, Osmanlıların büyük haritacılarından ilki olan Piri Reis'in 1513'de yapmış olduğu dünya haritasında bulunmaktadı . Özellikle, Osmanlı orduları, batıda, Gargantua'nın yazaca ı gibi, " eytan  bir d  nceyle" yapılmış ateşli sil hlarla top ulu a gecikmeksizin sahip olmuştur. Aynı şekilde, tutkularının düzeyinde bir donanmaya sahip olma tek d  n esi olan sultan tersanelerinde Yunan ve Venediklilerin deniz yapım tekniklerini uygulatıyordu.

Ancak, karışıklık ve uyarılama fikrinin egemen olduğu bu dönemde bile, devletin ve toplumun içerisindeki kendi durumlarının savunucusu ve m sl man inancın bekçileri olan din adamları bat  taklit ili ine sınırlamalar koymaktadırlar. İslâm'ın kafir üzerindeki  st nl  ne yardımda bulunabilen şeyler üzerinde askeri yenilikler kabul edilebiliyorsa da, Gargantua'nın bu kez "il hi esin" diye nitelendirdiği XV. yüzyılın    büyük bulu u olan matbaa için aynı şey olmamaktadır. Busbecq'in belirttiği gibi, Türkler matbaa ile kendi kutsal kitapları olan yazının artık yazı olmayacağını d  nmektedirler. İmparatorluk içerisinde basımevleri XV. yüzyılın sonlarından itibaren muhacir bir Yahudi tarafından kurulmuş ve bunu 1567'de bir Ermeninin, 1627'de bir Yunanlının basımevi izlemişse de, Arap harfleriyle, Türk, Arap ve Acem metinlerinin basımı yasak olarak kalmıştır. Aynı yasak za-

manın mekanik olarak ölçümü üzerinde de kendini belli etmektedir. Yine Busbecq'in belirttiği gibi, "meydanlara konulan saatler ülkeye sokulmuş olsaydı, müezzinlerin otoritesi ve eski ayinler bundan zarar görürdü."

Bununla birlikte, bu dönemden itibaren, insanların hareketi hemen hemen tek yönde olmaktadır. Doğu ile Batı arasındaki ilişkiyi sağlayanlar, tüccar, hacı, mülteci ve sultanın hizmetindeki dönmeler olarak, batılılardır. Bunun aksi olağanüstü birşeydir. Türkler arasında, yalnızca Moskova'ya, Polonya ya da Venedik'e gönderilen birkaç elçinin ya da haznedarın -ki bunlara savaş esirlerini de eklemek gerekir- elbette sınırlı olmasına karşın, "savaş bölgesi", yani Hristiyan ülkeler hakkında doğrudan doğruya bir deneyimi vardır. Ağabeyi ve rakibi II. Beyazıd'a yenilip Rodos Şövalyeleri'nin büyük efendisinin yanına sığınan Cem Sultan'ın çok özel durumunu belirtelim. Bu, onun Fransa'da yedi yıl kalmasına ve özellikle de, "Zizim kulesinin" Creuse yöresinin geçmişi beklenmedik doğu dizisini bugün de anımsattığı Bourga-neuf'de oturmasına neden olmuştur. Hristiyanlıkla sultan arasında yoğun bir diplomatik etkinliğin konusu olan Osmanlı prensi, daha sonra Roma'ya nakledilmiş ve nihayet VIII. Charles'ın askerleri tarafından Napoli'ye götürülmüş ve orada 1495 yılında ölmüştür.

Daha sonra, XVI. Yüzyılın içerisinde, Kanûnî Süleyman ve ondan sonra gelen sultanlar devri boyunca, gücünün doruk noktasına ulaşan imparatorluk değişikliğe uğradı ve Batıyla olan özellikle fikirsel ilişkiler değişti. II. Mehmet'in hâlâ kozmopolit ve ikinci dereceden devleti Mısır, Suriye, Irak, Yemen gibi klâsik müslüman âleminin temel ülkelerini topraklarına katmıştır. Bunların katılmaları eski dengesini bozmaktadır. Sultan, elinde Peygamber'in ve Emevî ve Abbâsî sultanlarının soyunun mirasını toplayarak, kendine halife ünvanı vermektedir. İslamiyet'in padişahı olarak, imparatorluğunun yazgısını, yönetmek

yeteneği olduğu tüm müslûman toplumunun yazgısıyla birleştirmektedir. Doğunun hükümdarlık geleneği içerisinde, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, içine girmenin yasak olduğu bir sarayın gizeminde, ölümlüler için ortak, insanüstü, kutsal ve gizli bir yaratık olmaktadır.

Devletin İslâm karakterinin güçlenmesi de şii tehlikesine, yani imparatorluk içinde büyük rakip komşu devlet İran'ın etkisi altında şiiliğin yayılmasına karşı savaşa da bağlı olmalıdır. Ortodoksluğun savunması içerisinde sertleşmiş, bu resmi Osmanlı İslâmiyetin zorunlu, katı sünni özelliği buradan kaynaklanmaktadır. Pratikte, devlet bünyesinde müslûman kökenlilerin etkisi dönmelere göre artmaktadır. Özellikle, Şeyh-ül-islâmın otoritesi altında güçlü bir biçimde aşama sırasınca düzenlenmiş gerçek bir otorite oluşturan ülemanın etkisi... Bu yüce müftü ortodoksluk üzerindeki fetvalarında, imparatorluğun yüksek mevkiilerindeki öteki hukukçular tarafından desteklenerek, devletin tüm büyük kararlarını kesip atmaktadır. Yerel düzeyde, adalet ve aynı zamanda yönetimin büyük bir kısmı, başka ülema olan kadıların bırakılmıştır.

Bundan dolayı, İmparatorlukla Batı arasındaki açılmakta olan çukur ikili bir horgörü üzerine kuruludur: Yahudilik ya da Hristiyanlık gibi aşağı düzeydeki dinlerin müminlerine karşı mutaassıp müslûmanların horgörüsü-kuşkusuz kitabi dinler olarak birbirine benzemekte, ancak İslâm'ın tek son olduğu peygamberliğin yolu üzerindeki aşamalar kısmidir-; büyük bir kısmı daha önce boyunduruk altına giren ve kendini zafere adayan İslâm orduları tarafından ikinci bölge "korunma altındaki halk" durumuna düşen, ya da geçici olarak- tahtlarında kalan hükümdarlarının Bâb-ı Âliye vergi ödediği ve -Kanuni Süleyman'la olan ittifakı içerisindeki I. François gibi- Sultandan askeri ve parasal yardım istedikleri uluslara karşı gösterilen horgörü ve özellikle de kayıtsızlık.

Bununla birlikte, XVI. yüzyılda ve sonrasında, Türkiye'ye giden batılıların sayısı giderek artmıştır: geçmişte olduğu gibi İtalyanlar, fakat aynı zamanda Fransızlar, Hollandalılar, İngilizler... Kahire, İskenderiye, Seyde, Beyrut, Tripoli, İzmir, İstanbul ve Selânik gibi Doğu'nun basamaklarında Avrupalı tüccarlar ve konsoloslar oturmaktadır. İstanbul'un karşısındaki, Haliç'in öbür kıyısındaki Pera'da Bâb-ı Âli'deki Hristiyan hükümdarlarının elçileri yerleşmişlerdir. Mücevherci Chardin gibi, ticari nedenlerle yola çıkan, fakat Thévenot'un evinde olduğu gibi, İslamı içeren eski mitlerden giderek kurtulmuş olarak, basit bir merakla hareket eden birçok yolcu imparatorluk içerisinde dolanmaktadır. Nihayet, yalnızca Türk olmak suretiyle güvenlerini kazanmak şansına sahip olsalar bile, yeteneklerini Türklerin hizmetine koyarak servet kazanmaya çalışan Avrupalılar da ek-sik değildir!

Gerçekte, genel olarak, Doğu'nun Batılıları ile yerli müslümanlar arasındaki ilişkiler, Belon du Mans'ın sözleriyle, yerli müslümanların batılıları "okşayıp iyi karşıladıkları" zamanlardaki gibi değildir artık. Botanikçi Tournefort gibi yolcuların, imparatorluğun içlerine girmek için, "Türk giysileri" giyinme ya da kendilerine halkın küfürlerinden koruyacak olan yeniçeri ya da çavuşun eşliğinde bulunma önlemi aldıkları ender rastlanan bir olay değildir. İngiliz diplomat Sör Paul Rycaut'nun, Türklerle ilişkiler konusunda, kesin değerlendirmeleri vardır. 1668'de şunları yazmıştır: "Türklerle yakın bir dostluk kurmak için çok fazla çaba göstermemek bu ülkedeki bir elçi için kesinlikle güzel bir özdeyiştir. Onlara karşı dürüst davranmak kolay ve emin bir yoldur. Zira bir Türk bir Hristiyana karşı gerçek bir dostluk gösteremez."

Dil güçlükleri eklenince, ilişkiler azalmakta ve özellikle de dolaylı bir biçimde gerçekleşmektedir. "Frenk" tüccarlar işlerini imparatorluğun içindeki Ermeni, Yunanlı ve Yahudi toplumların-

dan çıkan müslüman olmayan kişiler aracılığıyla yürütmektedirler. Batılı elçilere gelince, bunların Osmanlı makamlarıyla doğrudan doğruya ilişkileri azdır. Kısmen doğulular arasından tutulmuş çevirmenleri vardır bu elçilerin. Bunlar genellikle, Bâb-ı Âlî'de ya da Divân-ı Hümâyûn'da "drogman" denilen görevli çevirmenlerle ilişki kurmakta ve onlarla görüşmektedirler. Bu çevirmen her zaman için bir Hristiyan ya da daha özel olarak, XVI-II. yüzyılda, İstanbul'da Fener mahallesindeki büyük Rum ailelerinin bir bireyidir. XVIII. yüzyılın başlarında bile, Batıyla olan ilişkileri üzerinde titreyen bir baş vezirin yönetimi altında, Avrupalı elçiler III. Ahmet'in doktoru Yahudi Fonseca ve Başvezir İbrahim Paşa'nın doktoru Conigliano aracılığıyla Bâb-ı Âlî'de seslerini duyurmaktadırlar.

Gücünün doruğuna erişmiş Osmanlı İmparatorluğu Batı'yı kibirle tanımadığı sırada, Batı gelişimini, bilimsel ve teknik ilerleyişini sürdürmektedir. Artık iki dünya arasında ortaya çıkan farkla önceki dönemin etkisi arasındaki çelişki çarpıcıdır. Bu çelişki Osmanlı tutumunun tersine dönüşünü çok güzel göstermektedir. XV. yüzyılda, askeri tekniğin bilincinde, yeniçeriler Sultan Süleyman'ın ülkeye sokmaya çalıştığı ne tüfeği ve ne de tabancayı seçmeyeceklerdir. Yelkenli deniz kuvvetinden habersiz olan Osmanlı donanması kadırgalardan oluşmuş olarak durmaktadır. Toplum içerisinde oluşan güçlü baskı grupları, çıkarlarını tehlikeye koyan her türlü değişikliği, İslâmiyete zarar veren günâhkâr yenilikler olarak göstermektedirler. Aynı şekilde, Osmanlı bilimi de, Rönesans döneminin, tıp alanında Paracelse ve Vésale'nin, astronomide Copernic, Kepler ve Galilée'nin yaptığı devrimleri ve bu devrimlerin ortaya çıkardığı gelişmeleri kabullenemeyerek, katılaştırmaktadır. Biz böylece, Mehmet Efendi'nin, XVIII. yüzyılın başlarında, Galilée dönemine kadar inen bazı sonuçları deneysel bilimin gerçekliğini gösteren yeni buluşlar olarak sunduğunu göreceğiz. Fakat, bilimin ve bir ülke-

nin fikirlerinin değerini bilmemek birşey, bunun gerçeklerini tanınamamak başka birşeydir. Oysa, bu düzeyde, Osmanlı İmparatorluğu ile Batı arasındaki ekran oldukça donuktur. İslâmiyet ile Batı arasındaki ilişkilerin en iyi bilirkişisi olan profesör Bernard Lewis, İstanbul'da saklanan XVI. ve XVIII. yüzyılların tarihi binlerce el yazması arasında, hiçbirinin Hristiyan Avrupa'ya ait olmadığını gözlemektedir. Çok ender sayıda bilginler yalnızca bu sessizlik duvarını sıyırmıştır. Tarih yazarı İbrahim Peçevi (1574-1650) Osmanlıların Macaristan'daki seferlerinin öyküsünü anlatmak için Lâtin ve Macar yazılarının Türkçe çevirilerini kullanmıştır. Aynı şekilde, 1702 yılında ölen Münecimbaşı, başlıca Avrupa hükümdarlıklarının kısa bir özetini evrensel tarihine koymak zorunda olduğuna inanacaktır. Bundan dolayı Mehmet Efendi'nin Sefâretâmesi hakkında, okuyuculara "İsviçreliler Fransa ile Almanya arasında oturan özel bir ulustur." diye belirtmesini şaşkınlık duymadan göreceğiz. Avrupa ülkelerinin siyasi ve sosyal düzenlenmesi, kentlerinin ve kırlarının görünüşü, insanların alışkanlıkları gibi daha somut gerçeklerin bilinmesi ise, Osmanlı halkı için, XVII. Ve XVIII. yüzyılların batılı fikirlerini aydınlatan ve kimi zaman sarsan kesin ve tarafsız bu Doğulu yolculuklarının eşdeğeri olan dolaysız kanıtları gerektirirdi. Oysa, imansız topraklara girmiş olan Türkler geçmişte olduğu gibi birkaç resmi görevli ve savaş esiri durumuna düşmektedirler. Bu nedenle, genellikle deneyimlerinin öyküsünü okuyucularına anlatmaktan kaçınmaktadırlar ki, büyük bir olasılıkla, okuyucular buna aldırış etmemektedir. Yine de ender istisnaları anımsamak gerekir: Malta'daki tutsaklığının kısa bir öyküsünü bırakmış olan Kadı Mustafa Efendi'nin yapıtı ve özellikle, çok daha anlamlı ve özlü olan, 1688 yılında Lipova'da kraliyet kuvvetleri tarafından tutsak edilen ve kafirlerin yanındaki onbir yıllık tutsaklık anılarını anlatan Temeşvarlı şu Osman Ağanın anıları... 1699 yılında Osmanlı İmparatorluğuna döndüğünde, Osman Ağa o arada öğrenmiş olduğu Almanca sa-

yesinde imparatorlukta çevirmen olacaktır. Ancak, genel olarak, inanlarının içine yerleşmiş ve sosyal yapısı içerisinde katı olan Osmanlı sistemi mitlerin ve önyargıların ötesinde, -en azından değişken- avâreliklerini başkasını anlamaya adanmış bu bağımsız gezginleri yetiştirmemektedir. Eski Padou öğrencisi ve 1574'de avukat olan Pierre Lescalopier'in söylediklerine göre, sadrazam Sokullu Mehmet Paşa, acele işleri olmadan ve daha çok bir rahatsızlık olan bir arzuyla, o kadar uzaktan gelen Fransızların merakından şaşırılmış görünmekteydi. Bununla birlikte, Osmanlı edebiyatı ünlü bir gezgin olan Evliya Çelebi'yi içermektedir. Evliya Çelebi sürekli uzak ülkelere yaptığı gezilerin çok sayıdaki öykülerini topladığı bir seyahât-nâme bırakmıştır. Oysa, sözünü ettiği ülkelerde başvurduğu "büyük derebeyliklere" bilgi vermek kaygısıyla hareket etmiştir kesinlikle. Örneğin, İstanbul ya da Kahire konusundaki anıları ayrıntıların zenginliğiyle etkileyicidir. Fakat, gezilerinin başlıca olarak Osmanlı İmparatorluğunun yörelerini ilgilendirmekten başka -çeşitli ermişlerin mezarlarını ziyaret etmiştir- bilgi vermek kaygısı, onun içinde tüm iç huzuruyla, çekiciliği karşısında "büyük derebeyliklerin" direnemecekleri kusursuz, düşsel buluşlarla onu öyküsünü zenginleştirmeye götüren "hoş ve neşeli" çizgilerle beğendirmek ve büyülemek arzusuyla birliktedir. Bu bakımdan, kafir toprağında yaptığı geziler özellikle kuşkuludur. Seyahât-nâme Viyana'ya yaptığı bir yolculuğu ve Habsbourg'ların başkentinin uzun bir anlatımını içermektedir. Evliya Çelebi orada, Sultan IV. Mehmet tarafından 1165 yılında gönderilmiş olan elçi Kara Mehmet Paşa'ya eşlik ettiğini ileri sürmektedir. Ancak, anlattıklarında öylesine yanlışlık ve inanılmaz şeyler bulunmaktadır ki insan zorunlu olarak onun elçiliğe gerçekten katılmasından kuşkulmaktadır. Kaldı ki yine de gerçek tanıklardan bilgiler toplamıştır. Zira, küçük çamaşırcı kızların güzelliği, Viyanalı konuşmasının tatlı sertliği ve küçük erkek şarkıcıların olağanüstü aksanları karşısında hayran kalışı gibi, doğru veriler

ve hatta Viyanalı gerçekliğinin önemli kısımlarıyla ilgili olarak alınmış notlar getirdiği olmuştur. Fakat, asıl olan bu değildir. Yazarın en çok istediği şey, Batı'yı ilgilendiren halkının bilgisizliğini başından savıp atmak değildir. Bu istek, diğerleri arasında yücelerek, Kızıl Elma'nın eski masalsı konusu üzerinde işleyen bir öykücünün tutkusudur. Bu deyim, Türk fatihlerine vaad edilen büyük av olan eşsiz kenti belirtmektedir. Duruma göre, bu, Bizans'a, Viyana'ya ve Roma'ya da uygulanmaktadır. Ancak, efsanenin diğer yorumları bunu Dağıstan'a da bağlamaktadır. Viyana, Evliya Çelebi tarafından herşeyden önce "Almanların Kızıl Elması", duyulmadık harika şeyleri olan masalsal bir kent olarak gösterilecektir. İşte bu efsanevi amaca doğrudur ki, on sekiz yıl sonra, Türk orduları bir kez daha yöneleceklerdir. Fakat o zaman, 1683 yılında, Osmanlı yenilmezliği uzun süre devam etmiş ve uzun zamandan beri, askeri üstünlüğü taraf değiştirmeye başlamıştı.

Batılılar karşısındaki askeri başarısızlıklar ve sonra, XVII. Yüzyılın sonu ile XVIII. yüzyılın başlarında, korkunç anlaşmalarla sonuçlanan gerçek bozgunlar yalnızca fikirleri etkileyebiliyor ve Türkleri sonlarının geldiğine inandırabiliyordu. Buradan, üstünlüğün Batılılara geçtiği ve bundan dersler almak gerektiği sonucuna varılmaktadır. Bununla birlikte, geriye yalnızca, çoğu kişinin atmak istemediği bir adımı atmak kalıyordu. Hammer'e göre, "Türklerin Montesquieu'sü olan ve 1630 yılında bir uyarı mektubu gönderen Koçi Bey gibileri, imparatorluğun karşılaştığı güçlükleri, Sultan Süleyman devrindeki adil yasaların ve geleneklerin bırakılmış olmasına bağlamayı yeğliyorlardı. Ancak, herkes Batıda görülen gelişmelerden ve imparatorluğun birçok alanlarda gösterdiği tehlikeli gecikmeden habersiz değildi. Askeri alanda, Batının ilerlemesi yeni ordular, yeni silâhlar ve yeni taktiklerle karşı karşıya gelen Türk asker ve subayları için açıktı. Bu ilerleme daha genel olan değişimlerin belirtisiydi. Aslında,

Ömer Talib ya da en ünlüsü Hacı Halife (1608-1657) -bu sonuncusu Batılı meslekdaşlarının yaptıkları çalışmaları biliyordu- gibi birkaç coğrafyacı Avrupa'daki coğrafi keşiflerin askeri ve aynı zamanda ticari sonuçlarını algılamışlardı. Cap yolu Batılı denizcilere Orta-Doğu müslümanlarıyla doğrudan ilişkiye girmelerine ve Doğu ile Batı arasındaki malların yeniden dağıtım bölgesi ve geleneksel ticaretin zorunlu aracılık rolünü tekrar ortaya koymaya olanak veriyordu. Genel olarak, derinliği ve tartışmasız sonuçları ne olursa olsun, XV. yüzyıldan sonra, müslüman Osmanlı ile Batı arasında kazılmış olan, sözünü ettiğimiz çukur içerisinde, Batı'nın fikirleri ve gerçekleri ile ilgili belli bir bilginin, içeriği ve yayılmasının önünün alınmasının çok güç olduğu bir bilginin arasından süzüldüğü bazı kanalların var olduğunu düşünmeye neden vardır. Devletin çarkları arasında, doğuştan müslüman olanların giderek artan etkisi, Büyük Türk'ün hizmetinde kendilerine hazırladıkları mevkiilere, daha önceki deneyimlerinden birşeyler götürmeye devam ettikleri düşünebilen dönmeleri tüm olarak bundan ayrı tutmamaktadır. XVIII. yüzyılın başlarında bile, Anhalt Zerbst'lı Schmid adındaki bir Alman dönme, Muhammet adı altında, Modon'un Osmanlı valisi olurken, Hasan adını almış olan vatandaşlarından biri sekbanbaşı, yani yeniçerilerin ikinci kumandanı idi. Bu dönmeler bazı hallerde, Fransız uyruklu Şeyh Mehmet Efendi gibi tümüyle entelektüel bir rolü sürdürmüşlerdir. Şeyh Mehmet Efendi'nin yardımını Hacı Halife'nin Cihannümâ'sının ikinci yorumunda Mercator ve Hondius'un küçük Atlasını kullanmasına ve Ortelius ile Cluverius'un çalışmaları sayesinde, onu tamamlamasına olanak vermiştir. Öte yandan, Avrupa katoliklerine karşı ortodoks Yunan geleneğinin kökleşmiş düşmanlığı ve bundan ortaya çıkabilen modernizm gibi herşeyin yerleşmiş hasımlığı ne olursa olsun, imparatorluk içerisindeki Hristiyanların -özellikle Yunanlıların- Batıyla kendi ticari ve entelektüel bağları vardı. Oysa, bu ilişkiler XVII. Yüzyılda yeni bir atılıma geçiyordu. Özellikle, impara-

torlukta baş çevirmenlik, voyvodalık mevkiileriyle Bosna ve Eflâk prensliklerinin öteki yüksek görevlerinin kendilerine ayrıldığı büyük Rumen ve Yunan aileleri batılı okullara, daha doğrusu İtalyan okullarına gitmektedirler. Çocuklarını Roma'nın Saint-Athanase Yunan kollejine, Bologna ve özellikle de Padou üniversitesine göndermektedirler. Geleceğin büyük çevirmeni Alexandre Mavrocordato, 1664 yılında böylece Harvey teorisiyle esinlenen kan dolaşımı konusunda bir tezin savunmasını yapmıştı. Bu genç aristokratlar İtalya'yı geziyor, Latince ve İtalyanca'yı öğreniyor ve çıraklık yıllarından Budapeşte, Lassi ve İstanbul'daki kitaplıklarına Avrupa kitapları getiriyorlardı. 1710-1711 yıllarında, Bosna voyvodası olan ve Bosnalı bir boyar ailesinden gelen Dimitri Cantemir (1673-1723) Batı kültürünü parlak bir biçimde almış, Büyük Sultan'ın uyruğu olan bu Hristiyan prenslerinin en ünlüsünün örneğidir. Bunlar imparatorluk içerisinde özerk bir gelişim izleseler de, kendi aralarında, devlet adamları ya da müslüman aydınlar arasında bazı entellektüel ilişkiler vardı. Sultan IV. Mehmet Mercator atlasını, Chio'lu bir Yahudinin yardımını gören Alexandre Mavrocordato'ya Türkçeye çevirtmiştir. Dimitri Cantemir ise, İstanbul'daki sürgünlüğü sırasında, bazı inançsız müslümanları ziyaret ediyordu. "Tüm Türklerin öylesine gözü kapalı bir inançları yok." demektedir. Aralarında Kuran'da okunan herşeye inanmayan başkaları kadar aydın olanları var." Ve tanık olarak, "bildiğim tüm Türkçeyi kendisine borçlu olduğum kişi", diye açıkladığı matematikçi ve tarihçi büyük Türk bilgini Saadi Efendi'yi ileri sürmektedir. Latince'yi Meninski sözlüğünden öğrenmiş olan Nefioğlu'ndan da "hepsinin en bilgilisi" diye söz etmektedir. Bundan başka, az ya da çok gizli de olsa, müslüman yetkili ve aydınlarıyla Batı'dan gelmiş yolcular arasında da benzer ilişkiler bulunmaktaydı. Diğer örnekler arasında, çevirmen Antoine Galland'ın (1672-1673) İstanbul'da kalışının Gazetede ki yankıları bulunmaktadır. "Constnatinople'nin ilk kitapçısı" sahaflaşının (kitap pazarının şefi), tarihçi

Hezarfeyn Hüseyn Efendi'nin (Hüseyn efendi de dimitri Cante-mir ile şövalye Marsigli' ile görüşüyordu.) tanıdığıdır. "Bir Türk için oldukça ince bir zevki olarak ve basılı resimlerimizi hor görmekten çok uzak, son derece güzel bir yapıttan olmayan resimlere kadar değerlendirdiği" biçiminde yorumladığı haritacı görevini ister. Aynı şekilde Tavernier, Bâb-ı Âli hakkındaki bilgilerini" yıllarını sarayda iyi mevkiilerde geçirmiş olan iki zeki adamdan" aldığını ileri sürecektir.

Fakat, bu kişisel ilişkilerin dışında, Batı'nın elinde imparatorluğun içine, en azından üstün tabakanın arasına dinamizminin ve gelişmelerinin kavramını sokacak ve orada her ne olursa olsun maddi olan prestijini kuracak başka yollar vardı. Tüccarların Doğu limanlarından imparatorluğa soktukları mallar başlıcaları tekstil olmak üzere sanayi ürünleridir. Üstün bir kalite ve teknikteki mallar söz konusu olduğundan, bunlar özellikle, Batılı konsül ve elçilerin yüksek makamların ve bizzat dadıların iyi niyetlerini üzerlerine çektikleri armağanlardır. Beyoğlu'ndaki elçiler bu "Batının vitrini" işlevini son derece güzel oynuyorlardı. Zira bunlar yanlarında bilginler, edebiyatçılar, ressamalar getiriyorlardı. 1718 yılında, İngiltere büyükelçisinin girişken eşi Lady Worthley Montagu küçük oğluna başarıyla kızamıkçık aşısı yaptırmak suretiyle heyecan yaratıyordu. Bu diplomatlar resmi ziyaretlerinde büyük bir görkem içinde hareket ediyorlar ve ülkelerinin atölyelerinde yapılmış vazolar, saatler, duvar saatleri, silâhlar, mobilyalar vererek davranışlarının başarısına katkıda bulunuyorlardı.

Ana çizgilerini gösterdiğimiz ve Osmanlı üstünlüğünün doğmasını yavaş yavaş kısmen tehlikeye düşüren ve kısmen de gizli kalan bu uzun yürüyüş XVIII. yüzyılın başlarında ortaya çıkmaya ve meyvelerini vermeye başlar. İlk anlamlı belirtisini, çeşitli yönlerini pek güzel gösteren bir sadrazamın, Damat İbrahim Paşa'nın eyleminde bulur. 1718 yılında, sultan III. Ahmet tarafından iktidara çağırılan Damat İbrahim Paşa'nın, ondokuz yıl içeri-

sinde ikinci kez, Avusturya hânedânı yararına Osmanlı İmparatorluğunun önemli toprak kayıpları vermesine neden olan Pasarofça barışını imzalaması gerekiyordu. Paşa, bu koşullar altında, Bâb-ı Âli'nin Hristiyan devletlerle olan ilişkilerini güçlendirmek ve hatta değiştirmek gerekliliğini anlar. Habsbourg'larla sürekli bir barış yapmaya çalışarak kendine bir dinlenme anı sağlamak, ancak aynı zamanda, bu kalıtsal düşmanların daha sonraki tutkularını önlemek için, Avrupa'nın durumunu daha iyi anlamak, Türklerin geleneksel olarak düşündükleri -dostlarla ilk önce de Fransa ile- yeniden ilişki kurmak söz konusudur. Aynı zamanda, bu ülkelerde başarılarının nedenlerini araştırmak ve uzun savaş yılları boyunca, herşeyin bozulduğu içeride ve dışarıda imparatorluğu güçlendirmek için, bunları örnek olarak almak da gerekmektedir. (1720 yılından itibaren, Gerçek adı altında tanınan Fransız uyruklu, dönme David İstanbul'da bir itfaiye taburu kurma görevini üstlenmiştir). Ancak, sadrazamı Batıya başka nedenler çekmektedir: Bu becerikli politika büyük bir kurucunun, XVIII. yüzyılın başlarında Avrupa'yı dolduran şu harika şeylere ve her çeşit antika eşyalara tutkun bir güzellik yanlısının işidir. Bâb-ı Âli'deki Fransa elçisi Marki de Bonnac, İbrahim Paşa'nın Viyana'da siyah tilki derileri ve çok güzel İngiliz saatleri bulunduğunu ulaklarından öğrenip büyükelçisine hemen bunları kendisine almasını buyurduğunu anlatır. Vezir zevkle, fakat aynı zamanda da politik hesapla hareket etmektedir. Sultan III. Ahmet, Hammer'in yazdığı gibi, sara krizleri geçiren ve aynı zamanda da büyük bir kadın, kuş, lâle, karanfil, ayna ve ışıklandırma meraklısı olan bir insandır. Damadı da olan sadrazam onun yanında daima kuşkulu bir saygınlığı sürdürmeye çalışmaktadır. (III. Ahmet hükümdarlığının ilk ondört yılında oniki kez sadrazam değiştirmiştir) Oniki yıl boyunca efendisini duyulmamış şu şenliklerle, sonu gelmez şu inşaatlarla, iki adamın ve yaltakçıların tutkuyla değer verdikleri şu çekici yeniliklerle sürekli olarak eğlendirmek suretiyle bu sonuca ancak ulaşacaktır. İstanbul saray

halkının kendini bu ince ve bir parça uçarı eğilimlere verdiği, bu döneme Osmanlı tarihinde “Lâle Devri” adı verilmiştir.

İşte bu genel durum içerisinde ki Fransa’da bir Osmanlı elçisinin bulunması fikri doğmuştur.

“ÇOK YENİ VE ÇOK OLAĞANÜSTÜ” BİR DÜŞÜNCE

Herşey, 9 ekim 1719 günü, Marki Bonnac ile İbrahim Paşa arasında, Paşa’nın İstanbul boğazındaki yeni konağında geçen uzun bir görüşme sırasında başladı. Sadrazam orada ilk kez, “Padışahın Fransa’ya bir elçi göndermek niyetinde olduğunu” açıkladı. Bu fikir Bonnac’a “çok yeni ve çok olağanüstü” göründü. İnanmamış bir halde, bu düşüncüyü “sadrazamın düşünüş biçiminin hafifliğine” veren Bonnac bundan ne kendi “Saray erkânını”, ne XV. Louis’nin yaşının küçüklüğü sırasında Fransa’nın krallık naibi olan Orléans dükü Kraliyet prensini, ne de Cambrai başpiskoposu ve 1717 martından bu yana dışişleri bakanı olan Dubois’i bile haberdar etmekte yarar gördü.

Bu tasarı gerçekte çok önemli diplomatik bir yeniliği gösteriyordu. Hiç kuşkusuz, yabancı ülkelerde elçilikler kurmayı onun altında olarak düşünmüş olan Bâb-ı Âli, özellikle Hristiyan ülkeleriyle olan diplomatik ilişkilerinin gerektirdiği her defasında, her zaman geçici görevliler göndermişti. Ancak, gönderilen bu görevliler ünvan olarak elçi değillerdi. Oldukça küçük birliklerden toplanan çavuşlar, müteferrika ya da kapıcıbaşı gibi basit görevliler söz konusuydu. O zamana kadar, yalnızca imparator (Avusturya sülâlesinin şefi) tam anlamıyla elçileri kabul etmek ayrıcalığından yararlanıyordu. İşte böylece, 1719 ağustosunda, Sultan daha önce geçmişti olduğu gibi, Pasarofça barışını önceki iki anlaşma dolayısıyla kutsamak için, Viyana’ya İbrahim Paşa adında bir elçi gönderecektir.

Fransa'ya gelince, Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğuyla olan ilişkileri birçok kez Sultan'ın gönderdiği görevlileri kabul etmesine neden olmuştu. İlki 1533 yılında Kanuni Süleyman tarafından I. François'e gönderildi. 1571 yılında, Mahmut adında biri II. Selim tarafından IX. Charles'e gönderildi. Özellikle, 1581 kışında, III. Henri, kendisini sultan III. Murad'ın oğullarından birinin sünnetine davet etmek için gelen çeşnigir Hasan Ağa ile kendisine siyaset ve ticaretten söz etmesi olası olan Ali Müteferrika'yı arka arkaya kabul etmiştir. O zamanın bir anısı: "Kral onları sarayda kaldıkları sürece onurlandırdı ve kendilerine ayrıca güzel ve değerli armağanlar verdi." diye anlatmaktadır. Bu olay Parislileri, özellikle de bunu gazetesinde yazan Pierre de l'Estoile'i şaşırttı. Bu, III. Henri'ye Birliğin düşmanları tarafından verilen "Türk Kral" lakabını kazandırdı. 1601 yılında, III. Mehmet IV. Henri'ye hekimi Barthélemy de Coeur'ü gönderir ve bu kral 1607 yılında yine bir çavuşu kabul eder. Aynı şekilde, çavuş Mustafa XIII. Louis'e gönderilir. Nihayet, Fransızların Girit'de zor durumda bulunan Venediklilere yardıma gelmesinden korkan IV. Mehmet XIV. Louis'e müteferrika Süleyman Ağa'yı göndermiştir. Elçinin bu gidişi fiyasko ile sonuçlanmıştır. Bunu izleyen olaylar yanlış anlamaların bir Türk görevli ile onun Fransız muhatapları arasında doğabildiğini ortaya koymuştur. Süleyman Ağa, Tolon'a gelişinde, kendini gerçek bir elçi olarak kabul ettirip "efendisi Sultan ile Fransızların kralı arasında var olduğunu ileri sürdüğü farklılığa dayanarak" İstanbul'daki Fransa elçisinden daha görkemli bir biçimde davranılmasını bekler. Kendisini karşılamaya gelen soylu kişi "Eğer aralarında bir fark varsa, bu fark, gerek yönettiği ülkenin verimliliğiyle, gerek kendisine tabi olan halkın kalabalığıyla ve hatta görevden çok eğilimiyle, bizim kralımızın avantajına olabilir." diyerek onu yola getirmiştir. Hugues de Lionne'un Paris'te, daha sonra Suresnes'de onun için düzenlediği kabuller güven mektuplarının ona elçi ünvanı vermediğini ortaya koymuştur. Bundan dolayı, armağan getirmediğine göre,

bizzat kral tarafından kabul edilmesi artık söz konusu olmadı.

XIV. Louis yine de onu kabul etmek zorunda kaldı. Zira, mektubu kendisine buyurulduğu gibi, alıcının ellerine vermemesi halinde, ölmüş bir insan olacağını ileri sürmekteydi. Fakat, yüce mektubu almak için, kral ayağa kalkmak istemeyince, elçi hoşnutsuzluğunu açıkça belirtti. Bu saygısızlık elçiliğinin geri kalan kısmını bir tür bir karantina altında geçirmesine neden oldu. Zira yanına girmek “birçok Türk’e ve ona öğüt ve bilgiler verebilen Yunanlılarla Ermenilere” özenle yasaklanmıştı. Kibarlık Budalası’nın Molière tarafından tasarlanan “Büyük mamamouchi” haline dönüşümüyle alay ederek ondan öç aldılar.

İbrahim Paşa’nın elli yıl sonra düşündüğü elçi bunun aksine asâleten gerçek bir elçi, “yani birinci sınıf bir elçi” olacaktır ve Bonnac hemen İbrahim Paşa’ya, sakınımlılıktan olduğu kadar saygınlık kaygısı ile, “özellikle de gelenek ve göreneklerin farklılığı nedeniyle, seçiminin bilinen bir saygınlığı olan ve başka görevlerle kendini daha önce göstermiş bir kişi” üzerinde olması gerektiğini anımsatır. 11 şubat 1720 tarihinde “hiçbir ünü olmayan, İnci Kara adında basit bir kapıcıbaşının atandığı yolunda dedikodular ona ulaştığında, itiraz etmesinin nedeni buradan kaynaklanmaktadır. Buna karşılık, birkaç gün sonra, Kara İnci’den vazgeçilerek “gözlerin, iyilikleri ve saygınlığıyla önemli bir adam olan Çelebi Mehmet Ağa’ya çevrildiğini” öğrenir.

Sorunu Mehmet Efendi’nin resmen atandığı 10 ağustos 1720 tarihine kadar birçok kez ortaya koyan bu elçiliğin uzun ve zahmetli hazırlıkları sırasında, sadrazamın gerçek güdüllendirmeleri herkes tarafından bir sorun olarak kaldı ve düşünceleri besledi.

Ta başından beri, İbrahim Paşa bunu Jerusalem’deki Saint-Sépulcre kilisesinin büyük kubbesinin onarım sorunuyla bağıntılı olarak tutmuştu. Bu kubbe ile Kutsal Topraklar’ın öteki kısımları yıkılma tehlikesiyle karşı karşıyaydı ve Doğu katoliklerinin ko-

ruyucusu olan Fransa kralının elçileri otuz yıldır hatt-ı şerifi, yani gerekli onarımların başlanmasına izin veren Sultan'ın buyruğunu ısrarla istiyorlardı. 1718 kasımından itibaren, Bonnac "Yunanlıların kıskançlığıyla savaşmayı" ve "Türklerin cimriliği gıdertmeyi" gerektiren bu hassas görüşmeyi kendi hesabına tekrar ele almıştı. Sadrazam bu yolla Fransa'nın yardımlarını kazanmayı umarak razı olmaya karar verdi. O, aynı zamanda, imparator ile çarın kendi yönlerinden aynı konu üzerinde kendisine yapmaktan geri kalmayacakları ısrarlardan kurtulmuş oluyordu. Sultan'ın son anda, değişik biçimler altında ortaya çıktığını tekrar göreceğimiz Hristiyan ülkelerinde tutulan müslüman tutsaklar sorununu araya sokmuş olduğu doğrudur. Razı olmasının önşartı olarak, bunlardan beşyüzünün serbest bırakılmasını ortaya koyar. Bununla birlikte, sıkışık duruma düşen Bonnac bu sayının yüz-yüzelliye indirilmesini sağlar ve 1719 ilkbaharının sonlarında, nihayet çalışmalara izin verilir ve çalışmalar -Jerusalem'de gerçek bir halk isyanıyla- gerçekten başlar. Çalışmalar sürerken, vezir Bonnac'a Fransa'daki elçiliği, efendisinin bu yapıtın onarımı için vermiş olduğu izinden kralı haberdar etme aracı olarak gösterir. Akli fikri, zaman kazanmakta olan Bonnac sadrazamı en azından Osmanlı elçisi aracılığıyla yalnızca basit bir onarım izni değil, gerçekleştiğinde onarımların bitimini duyurmaya inandırmıştı. Ne var ki ne Bonnac ne de hiç kimse böylesine bir nedenin tek başına olağanüstü bir elçiliğin gönderilmesini haklı gösterebileceğine inanmıyordu. İmparatorun elçisiyle Venedik elçisi bu tasarıya "bir kıskançlık ve olağanüstü bir kaygıyla" bakıyorlar ve "imparatora, krala, Sultan'a ve çara karşı bir saldırı ve savunma ittifakının görüşülmesinin" söz konusu olduğundan kuşkulananarak, engel olmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Bid'atı hiç sevmeyen Türkler arasında, "elçilik konusunu bilen" bazıları, Kutsal Topraklar lehine Hristiyan prenslerin yapacakları bağışların Fransa kralının elleri arasında oniki milyon ekü olarak toplanmış olabildiği ve bir elçiliğe karar vermek suretiyle, sadra-

zamin yalnızca, desteğine karşılık kendisine söz verilen payı almaya adam gönderttiği yolunda Bonnac'ı bile inandıracak dedi-kodular yapıyorlardı. Kendi kendine sorular soran Bonnac ise, sadrazamın inkâr etmesine karşın, Mehmet Efendi'nin "Fransa'da bazı belirsiz önerilerde bulunabileceği" sonucuna varmıştı. Ne olursa olsun, elçiliğin programına sultan tarafından Fransa'ya verilen kapitülasyon haklarının yenilenmesi konusunda bir görüşmenin başlatılmasını koydurtmayı başardı. Bu konu 1673 yılından bu yana ele alınmamıştı ve bir gözden geçirme bazı noktalarının aydınlatılmasına ve Doğu ile ticaret yapan Fransız tüccarlarının en azından batılı rakiplerinkiler kadar elverişli bir davranışın sağlanmasına imkân verecekti.

Özellikle, İbrahim Paşa tarafından Bonnac'a anlatılan kaygılar ve elçiliğin ilerideki gelişimi konusunda bilinen şeylerle, sadrazamın gerçek isteklerini daha açık bir biçimde sınırlandırmaya çalışmak mümkün değildir. Bu istekler, hiç kuşkusuz, siyasi bir pay içindir. Saint-Sépulcre kilisesinin onarımı dolayısıyla, o daha genel bir biçimde, "iki imparatorluk arasındaki sıkı ve eski dostluğu güçlendirmek" istemektedir. Bu, Mehmet Efendi tarafından götürülen resmi mektupların ve aynı zamanda, onun krala ve naibine olan "komplimanlarının" konusudur. İki güncel neden bu davranışı uygun hale sokuyordu: Avusturya ile olan ilişkiler Bâb-ı Âli'ye yeni kaygılara neden oluyordu ve 1720 yılında, imparator Savoie dükünden Sicilya'yı alıyor ve öte yandan, Saxe seçmeni, Polonya kralı II. Auguste, oğlu Frédéric Auguste'ü, İngiltere'nin öğretü üzerine, imparator I. Joseph'in kızıyla evlendirmek ve bu sonuncuyla, gözlemcilerin içerisinde az yada çok uzun vadede Polonya'yı Avusturya'nın himayesinde ve Saxe seçmenlerinin yararına mirasçı bir krallık haline dönüştürmeyi ayrımsadıkları bir savunma ittifakı anlaşması imzalamak suretiyle, Rus vâsiliğini sarsmaya çalışıyordu. Aynı zaman içerisinde, Fransız diplomasisinin değişmesinin Bâb-ı Âli'yi şaşırta-

cak nedenleri vardı. Genç XV. Louis'in ölmesi halinde, Fransa tahtının olası bir mirası için İspanya'lı V. Philippe ile rekabet halinde olan naip, Stuart'ların yerine geçmiş başka bir zorba olan İngiltere kralı, Hanover ailesinden I. George yanında davasına bir destek aramıştı. İngiliz sistemine giren Fransa önce İngiltere ve Birleşik Eyaletler'le üçlü bir anlaşma imzalamış ve bu ittifak 1718 yılında Avusturya'ya kadar uzamıştı. Fransa böylece, Türklerle olan ittifakının temelini oluşturan geleneksel bir uyuşmazlığa son vermiş oluyordu. Aslında Bonnac "bu ilişkilerin Bâb-ı Âli'yi kaygılandırmaması gerektiği" yolunda sadrazamı ikna etmeye gönderilmişti. Bu ilişkiler en azından, Fransız-İspanyol çatışması ortadan kaldırılmadıkça, Sultan'ın Fransa'ya Avusturya'ya karşı birlikte herhangi bir eylemde bulunmayı engelliyordu. Bu koşullar altında, Mehmet Efendi'ye buyurulabilen somut diplomatik girişim başka bir alandadır. Elbette bir Malta, Osmanlı İmparatorluğuna derinden duyulan büyük bir sorun yaratmaktaydı. Adayı yöneten şovâlyeler Türk gemi ve kıyılarına karşı etkin bir korsanlık girişiminde buluyor ve çok sayıda tutsak alıyorlardı. Oysa, bu şovâlyelerin büyük bir kısmı Fransız oldukları için, Bâb-ı Âli tüm müslüman tutsakları kendisine geri verdirmek ve korsanlıktan vazgeçirtmek için naibin bunlar üzerinde etkin bir baskı yapabileceğini düşünüyordu ve elçi bu konuda saygın, fakat açık uyarılarını yapabiliirdi.

Bu diplomatik görünümünün yanında, elçiliğin tam olarak ne İstanbul'da ve ne de Fransa'da algılanmayan başka bir amacı vardı: hükümetini Fransız gerçeklerinden haberdar etmek de Mehmet Efendi'nin görevinin bir parçasıydı. Gerçeği söylemek gerekirse, görüşmeleri sırasında, Bonnac birşeyden kuşkulandı: Sadrazam Hristiyan prenslerin eylemlerini tam olarak öğrenmeye çalışmakta ve Viyana'daki İbrahim Paşa'nın çalışmasından hoşnutsuz kalarak, Fransa'ya "daha duyulmuş" birini göndermek istemekteydi. Başka bir seferinde, sadrazam, İskoçyalı bankacının

kâğıt para çıkaran bir banka aracılığıyla ve büyük işlere para yatırarak, kamusal finansmanla krallığın refahını yeniden kazandırmayı önerdiği “Law Sistemi” hakkında açıklamalar ister. “Bana, kesinlikle hiçbir şey anlayamadığı bir devrimle, devletin, kralın öldüğü sırada yüklenmiş olduğu çok büyük borçların tamamen ödendiği, Majestelerinin hazinesinin dolu olduğu ve büyüklerle halkın bolluk içerisinde yaşadığını her yerden öğrendiğini; tüm bunları birdenbire olmasını tasarlamadığını ve benim kendisine bunu açıklamamdan hoşnut kalacağını, söyledi.” diye anlatır Bonnac. Bunun üzerine, elçi yetkisizliği konusunda itirazda bulunur ve Osmanlı bakanı için, elçiliğin “gerçek ilgi konusunun” krallık sınırları içerisinde olup biten güzel şeyleri öğrenip o imparatorluğun işlerinin yönetimi için mümkünse, bunlardan yararlanmaktır.” diye sözlerini bitirir. Bu doğrudu. Ancak, Bonnac’ın düşünmediği çok daha az politik olan bir anlam içerisindedir. İbrahim Paşa, Mehmet Efendi’ye verdiği buyrukların bir metninin açıkladığı gibi, uygarlık ilişkisi içerisinde düşünüyordu. Mehmet Efendiye “uygarlık ve eğitim araçları konusunda derin bir araştırma yapmayı ve ülkesinde uygulanabilecek olanlar hakkında bir rapor hazırlamasını” buyurmuştur. Bu durumda, bir ilişkinin varlığı elçiliğin kuruluşundan itibaren açıkça söylenmiş ve amaçları belirlenmişti.

ELÇİLİK: IŞIK VE GÖLGELER

Fransa yönünden, Türk elçisinin gelişi özellikle ters zamana rastlıyordu: Hazineye çok büyük harcamalara neden olacağından başka, Fransa, daha önce gördüğümüz gibi, Habsbourg’lara yaklaştığı için, şu andaki hiçbir siyasi zorunluluğa uygun düşmüyordu. Ayrıca, Naip ölen kralın bırakmış olduğu yıkıntıdan krallığı kurtarmayı ileri sürdüğü çeşitli çarelerin arka arkaya başarısızlığa uğradığını gördüğü bir gerçeklik anına ulaşmıştı. 1718 ağustosunda, çok üyeli din işleri meclisine, soylulardan

oluşan kurullarla işlerin yönetilmesine son verilmiş ve eski dışişleri bakanlarına dönülmüştü. Naip tarafından meclislere tanınan uyarma hakkı yeniden kısıtlanmıştı. Paris meclisi, ancak bir süre Pontdise'a sürüldükten sonra, baş eğmiştir. Özellikle, kendisinden mucizeler beklenen ve sadrazama düşler kurdurtan şu Law sistemi büyük bir sosyal kaynaşma içerisinde yıkılıyordu. 1720 yılının temmuz ayında, Kraliyet Bankası ödemelerini durduruyor ve iflâs etmiş olan Law, Mehmet Efendi'nin gemiye bindiği sırada Fransa'dan kaçıyor. Nihayet, korkunç bir veba salgını Marsilya'yı kırıp geçiriyor ve tüm Provence'e yayılıyor, ki bu, elçiyi çok sıkı bir karantinaya katlanmaya ve hastalığın bulaştığı yörelerden kaçınmak için, yolların özellikle pis mevsim geldiğinde, berbat olabildiği Fransa'nın doğusundaki bir yolu tutmak zorunda bırakıyordu. Bu uygunsuz koşullara, 1709'da İstanbul'dan geri çağrılan ve yalnızca görevine dönmeyi düşleyen eski elçi, konti Ferrid'un Dubois üzerinde yaptığı etkiyi de eklemek gerekiyordu sanki. Kont Ferriot Sultan'ın elçiliğinin, yerine pekâlâ kendisine verilebilecek Türkiye'de olağanüstü bir Fransız elçiliği konulmak üzere, kabul edilmemesini salık veriyordu. Dışişleri bakanının çok iyi bildiği yazı yazma isteksizliği ile postaların yavaşlığına eklenen tüm bu nedenler, sadrazamın tasarısının gerçekleşirken, Bonnac'ın olanlardan habersiz kalışını açıklamaktadır. Sarayını ilk kez 24 Şubat 1720 tarihinde haberdar edip "böylesine bir sıkıntı konusunda kralın duygularını bilmediğini" belirten Fransa elçisi, her türlü açıklama olarak, aynı yılın 24 ağustosunda Marine'deki dışişleri bakanlığından, önceki tutumunu onaylayan ve kendisine gelecekte güven duyan Marine Konseyi'nin 13 mayıs tarihindeki görüşmesini bildiren bir mektup alır. Dubois'in tek yanıtı 4 kasım 1720 tarihinde ancak postaya verildi ve veba salgının ileri sürerek, Türkleri her türlü çareyi kullanarak elçilerini göndermekten vazgeçirmesi için Bonnac'ı işin içine soktu. Yanıt İstanbul'a geldiğinde, Mehmet Efendi Paris'in kapılarındaydı. Böyle olmasına karşın, oldu-

bitti karşısında, Naibin hükümeti ciddi olarak kaçınmaya çalışmadığı bir “güç durumu” tümüyle üzerine aldı. En azından, Fransa’nın Doğu’da dinsel ve tecimsel çıkarlarına hizmet edecek olan bir elçiliğe olabilen en büyük başarıyı sağlamaya çalıştı. Elçilik, o zamana kadar Sultan’dan özel bir ayrıcalık elde etmiş olmanın avantajına bağlı saygınlığı Naiplik üzerinde de sıçratacaktı. Belki de, halkı, kendisine olağanüstü bir görünüm, eski sarayların görkemine lâyık bir görünüm sunmak suretiyle zamanın ahenksizlikleriyle oyalamak uygun görülüyordu.

Uyulan tören usulleri, doğulu ve özellikle Türk elçilerinin daha önceki kabulleri sırasında yapılmış olanlardan esinlendi. Gelenek ve görenekler Doğulu prenslerin elçilerine, “Avrupa’nın taçlı başlarının” elçilerine göre, iki özel ayrıcalık sağlıyordu: “Kalış süresi boyunca, harcamalarının kral tarafından ödenme” ayrıcalığı (bu, tayındır, yani, Mehmet Efendi’nin sözünü ettiği yiyecek parası) ve “geçtikleri yollar üzerindeki kentlerde olağanüstü karşılanma (önemli kişilerden oluşan delege heyetleri ve armağanlarla) ayrıcalığı. Ancak, şu andaki koşullar içerisinde, durum gerçekten eşsiz olduğuna göre, geçmişte tüm yapılanları aşmak gerekliydi: “İmparatorun elçisi üzerinde bile öncelik hakkı olduğunu” dikkate almak suretiyle, ona Bâb-ı Âli’deki Fransa elçisinin karşılanmasının benzerini gerçekleştirmek; aynı zamanda da, benzer durumlarda ve özellikle de, İbrahim Paşanın kısa bir süre önceki görevi sırasında Viyana’da uyulan âdetlerin aynısını yapmak ve nihayet, “Türklerin yüce ve güçlü Sultan ile öteki doğulu prensler arasında bir kıyaslamayı kabul etmediklerini” anımsamak. Kısacası, Dubois’nın Languedoc valisi, Mareşâl de Berwick’e yazdığı gibi, “Bâb-ı Âli’nin elçisiyle olan tören yöntemleri konusunu, hiçbir durumda, hangi devletin olursa olsun, elçilerine gösterilmemiş olan en ayrıcalıklı davranışları kendisine gösterme temelinde ele almak ve hatta buna, efendisi imparatora karşı daha özel bir saygı göster-

mek için geleneklerimize-uygun düşebilen tüm ayrılıkları eklemek” gerekiyordu. Belki de, günün birinde İstanbul’da benzeriyle karşılaşmayı uman Ferriol’un etkisiyle Bonnac’a göre, aşırı bile davranıldı ve bizzat sadrazam daha sonra, elçisine “hak ettiğinden daha fazla saygı” gösterildiğini kabul etti. Bonnac’ın ısrarları üzerine, kendisine Bâb-ı Âlî’nin Fransa elçilerine vermediği kabul etmediği sansar kürkü dubleli manto vermekten vazgeçildi. Fakat, Fransa elçileri sadrazam tarafından kabul edildikleri sırada, Mehmet Efendi, Paris’e adımını atışından itibaren, kralın kabulünden yararlandı ve dahası, kral kendisini ayakta karşıladı, ki bu tutum, kısa boyu yönünden bile, kurallara “uygun” değildi.

Her iki hükümetin olağanüstü olmasını istemiş olduğu bu elçilik, geniş ölçüde, ilişkisinin özelliklerinden de sorumlu olan elçinin kişiliğiyle de olağanüstü oldu.

Mehmet Efendi bilinmeyen bir tarihte Edirne’de doğdu. Fakat, Bonnac’a göre, elçiliği sırasında elli yaşlarındaydı. Yeniçeri birliklerinin yönetiminde parlak bir kariyer sahibi olmuştu. Babası daha önce “milis kuvvetlerinin ilk görevlileri” içinde bulunmuş, sekbanbaşı rütbesine yükselmiş, 71. alayda albay olmuştu. Mehmet Efendi de büyük bir olasılıkla, sarayın Ender’un mektebine kabul edilmiş (sultan onu güven mektuplarında “sarayımızda yetiştirilmiş olan” diye takdim etmektedir). Bundan sonra, yeniçeri birliğine girmiş, 28. bölüğe katılmıştır (Yirmisekiz lakabı buradan gelmektedir). Çeşitli rütbelere yükselerek Tophâne nâzırı olmuştur. Parasal ve teknik sorunlarda uzmanlaşmış olan bu askeri yönetici aynı zamanda değerli bir edebiyatçıydı, Faizî mahlasıyla şiirler yazıyordu. Şikk-i sâlis defterdarı ünvanıyla, Pasarofça görüşmelerinde ikinci tam yetkili temsilci olarak giren Mehmet Çelebi, “toplantıya katılmış olan prenslerin elçileri ara-

sında büyük bir ün kazanmıştı.” “Bu onuru arzulayabilecek olan başka birçok kişiye yeğlendikten sonra”, Fransa elçisi olarak atandığında, “daha saygın hale getirilmek amacıyla”, bu münasebetle başhaznedarlık derecesine yükseltilmişti.

Diplomatik düzeyde kalmamız için, görevinin gereklerine şaşırtıcı bir biçimde uyum sağladığı açıktır. Göreve kendinden önce atanmış bulunan Süleyman Ağa'nın birçok beceriksizlik gösterdiği yerde (İbrahim Paşa da Viyana'da, İmparatorun kürkünü düşüncesizce öpmüş olmasından dolayı ağır bir biçimde kınandığını görmüştü), Mehmet Efendi çok güvenli bir davranış inceliği ve kusursuz bir beğenilme ve okşama sanatı göstermiştir. “Tavırlarında ve anlatımında büyük bir incelik ve kibarlık vardı. Görkemli hareket etmekte ve sanki, elçiliğini onurla savunmak için, içinde büyük bir istek vardı.” diye açıklama yapan Bonnac'ın tahminini tam olarak doğrulamıştır. Toulouse'da, Auvergne prensesi ve bayan başkan da Riquet ile akşam yemeği yediği zaman, bu hanımlar “Türk usulü yemeği sırasında, elçinin kişiliğinde, eski Fransa sarayının tüm inceliğini bulduklarını” belirtmişlerdir. Paris'te bile ve Marais'in ifadesine göre, “Sanki Louvre kendi eviymiş gibi” davrandığı sarayda, kimi zaman bazı kurumlu hareketleriyle birlikte, görgü kuralları üzerindeki bilgisine herkes hayran kalmıştır. “Türkle aramda olan sempati için ne diyorsunuz?” diye Mareşâl de Villeroi Dubois'ya bir mektup yazar ve “Kralın, Türk elçisinin kalbinde yarattığı etkiden” çok duyulandığını belirtir.

Bonnac, Mehmet Efendi'nin Sefâretnâme adlı yapıtını bir elçinin öyküsü olmamakla kınayacaktır. Günümüzde, okuyucular protokol ve tören sorunlarının zevklerine göre büyük, belki de aşırı bir yer tutması nedeniyle, bu görüşe tamamen katılmamaktadırlar. Pasarofça'nın eski tam yetkili temsilcisi bu alanda tüm inceliklerin bilincinde görülmektedir (örneğin, parlamento başkanlarıyla eyalet valilerinin kendisini ziyaret etmemeleri). Resmi

törenlerin, “dinin çok büyük ve çok güçlü imparatoruna kendi aracılığıyla sunulan olağanüstü saygınlığın çağrışımı ve her fırsatta sultanın saygınlığını savunacak kınanılmaz dikkatliliği konusunda oylanmaktadır. Bonnac’ın kınaması, Sefâretnâme’nin krallığın iç ve dış durumları konularında hiçbir somut değerlendirme ortaya koymadığı (aynı koşullar altında Bonnac’ın yapacağı şey) ölçüsü içerisinde, yerindedir. Yazar, Naiplik kurumunun genel bir tanıtımı ve hükümet bünyesindeki bakanlar arasındaki görevlerin katı bir biçimde dağılımının bir analiziyle yetinmektedir. Aslında, böyle bir uzmanlaşmanın görüldüğü Osmanlı Divânı ile olan farklılık bu konuda öylesine derin değildir. Fakat, niyet sadrazamın bir Fransız benzerinin, olağanüstü yetkili bir bakanın yokluğunu ortaya çıkartmaktır. Bu durumda, ortaya atılan sorun bir kez daha, (Süleyman Ağa’nın durumunda olduğu gibi) Osmanlı tören usullerinde, Fransa elçisi karşısında, Türk elçisine göre sadrazamın yerini yasal olarak kimin tuttuğunu bilmek söz konusu olduğuna göre, protokolvari niteliktedir. Zaten, Law Sisteminin başarısızlığı üzerine hiçbir araştırma yapılmamıştır ve eğer parlâmentoların sözü edilmişse, bu, rollerinin belirsizliğidir. Belki, Sefâretnâme’nin genel özelliği, Mehmet Efendi’nin oldukça belirsiz genelliklere bağlı kalmasını açıklamaktadır ve başka bilgiler özel bir biçimde sağlanmıştır. Belki de, yazarın politik analiz kapasitesinin sınırları burada belirlenmelidir. Mehmet Efendi, Paris’te etkin bir biçimde Malta korsanlığı sorununu ortaya koymasına ve kararlaştırıldığı gibi, kendisine kapitülasyonların yenilenmesine değinen bir bildiri verilmesine karşın, asıl görüşmelere anırtı yapmamaktadır. Aynı şekilde, bu yeniçeri subayı, hükümeti için çok önemli olmasına karşın, askeri sorunlara pek ilgi göstermemektedir. Kendisine ilginç bir kale olarak övgüsü yapılan Bordeaux’nun Chateau-Trompette’i ancak zorunlu ve zoraki olarak gezmiştir. İyi bir İstanbullu olarak, orada özellikle, “tüm kenti ve limanı gören bir konakla güzel bir bahçenin” varlığını ortaya koyar. İsviçreli muhafızların “inanılmaz dakikliğine”

ve tatbikât sırasında, piyâdelerinin yaptığı manevraların kesinliğine hayran kalır. Orada, “çok güzel, çok hoş ve çok güçlü” birlikler gördüğünü kabul eder, fakat İbrahim Mütefferika’nın aksine yapıtını adadığı Batı taktığının gelişimleri üzerindeki sonuçlarını çıkarmaz. Aynı şekilde, Invalides’leri yalnızca örnek bir hastane olarak görür. Bununla birlikte, “parmak kadar büyüklükteki ve ipekten yapraklar yapılan ağaçlarıyla” sanat yapıtı olarak dikkatini çok çekmesine karşın, müstahkem alanların kabartma planlarının yararlılığını tam olarak algıladığını kabul edelim.

Bonnac onu “görüşme fırsatı olduğu çeşitli kişilerin karakterinden” söz etmemekle de kınamaktadır. Onun bazı kısa ve yüzeysel biyografik bilgilerle fazlasıyla yetindiği doğrudur. Açık analizini söylemeden duramıyorsa da, yine de bazı gerçekleri sezinlemiş bulunmaktadır. Mareşâl de Villeroi ile “onun kralı” arasındaki ilişkiler etkileyici bir biçimde anımsanmıştır ve haklı olarak, Pierre Gaxotte, Türk elçisinin tüm kanıtları arasında şu XV. Lois’in çocukluk yönü üzerinde durmuştur. En çok yorumu üzerine çeken Càmbrai başpiskoposudur. Metinlerin çok büyük bir kısmını oluşturan bu eleştirili yorumlar öylesine zehirlidir ki Bonnac elçiden Sefâretnâme adlı yapıtından bunları çıkarmasını istemiştir.

Gerçekte, Mehmet Efendi ile dışişleri bakanı arasındaki ilişkiler, halkın haberi olmaksızın, öylesine başarılı bu elçiliğin başlıca karar noktası olmuştur. Bakanına karşı çekinceli davranan Bonnac tüm haksızlıkların, tam tersine, bakan tarafından geldiğini kabul etmektedir. Şu Müslüman elçi çok kötü bir zamanda gelip Dubois’nin gözlerini kardinal şapkasına diktığı bir anda, onun saygınlığını tehlikeye sokabilir, onu huzura büyük bir görkemle kabul ettirebilir ve ona çok cömertçe bir gıda yardım parası verirken, Dubois bile aynı şekilde düşünmüştü. Elçi bundan dolayı hiç de ödüllendirilmedi. Zira Bâb-ı Âli, dışişleri bakanına yazılmış olan resmî mektupları elçisine vermeye razı olmamıştı. Sı-

kınıt kişinin davranış biçimine göre oldukça kolay aşıldı. Bonnac, Mehmet Efendi'nin Dubois tarafından resmi olarak kabulü sırasında, "elçinin yanında Dubois için resmi bir mektup olmadığı biçiminde halka görünmemesi için, Türk usulü bir mektup torbasına beyaz bir kağıt konulması ve elçinin bu mektubu Cambrai Başpiskoposuna sunması ve onun da sanki çevirisini yaptırtmak içinmiş gibi, mektubu hemen Sir Lenoir'a vermesinin kararlaştırıldığını" anlatmaktadır. Dubois bundan dolayı Bonnac'a yine de büyük bir garaz güttü. Belki Türk elçisine de. Mehmet Efendi'nin "Cambrai Kilisesinin başkanı olan, yalancı bakan, zavallı papaza" karşı olan düşmanlığı ise, birbirini izleyen çeşitli yollarla şaşırtıcı bir düzeye ulaştırıldı. Bu önce, Sefâretnâmede de yer almayan sansar kürklü manto davası oldu. Bir tane de elçiye vermek vaadinde bulunulmuş, sonra, gördüğümüz gibi, bundan vazgeçilmişti. Bu, elçinin onuruna çok dokunmuştu. Artık "Altından yapılmış pahalı bir kumaşla" bile onuru geri verilemezdi. Dubois'in, başvezirlerin Fransa elçilerine karşı ziyaret yapmadıkları yolundaki kabul edilebilir bahanesiyle, önce reddettiği, fakat, daha sonra fikir değiştirdiği bir ziyaret oldu. Nihâyet, Marsilya'daki şu Türk tutsakları işi görüşüldü. Bu konu, Malta'ya uğradığı sırada, Süleyman adındaki tutsak bir kaptanı satın almış olan elçinin kişisel bir kaygısına cevap veriyordu. Bu tutum bu durumda elçinin bir girişi olduğu için, Dubois, Bonnac'ın ifadesine göre, buna aldırış bile etmemişti. Ancak, Hristiyanlar tarafından tutsak edilen müslümanların genel sorununun gerçekte Bâb-ı Âli'nin çok duyarlı bir kaygısına karşılık olduğunu gördük. Her ne olursa olsun konu, Bonnac tarafından sansür edilen, karşılarındaki acımasız konuşmacının ortaya attığı kanıtlara göre kararsız kalan Dubois ile çevirmenin tümüyle oltaya yakalandığı ve tüm diplomatik kurallarla bağları koparan elçinin inatçılığı ve giderek artan kendi kendine yaptığı telkiniyle, ihtiyar bir politikacıyı ve daha geniş olarak, iki dünya arasındaki azaltılamayan ideolojik rekâbetin sürekliliğini herkesin gözü önüne serdiği bu çar-

pıcı olaya neden olmuştur. Bununla birlikte, Dubois'nın Mehmet Efendi'yi hoşnut etmek için ilk hareketi yapmaya çalıştığını sanmak gerekmemektedir. Onun elçinin kendisine verdiği ondört tutsağı içeren listeyi Marine Kurulu bürosuna gerçekten ilettiğini biliyoruz. Avusturya savaşı sırasında, başlıca Bude, Belgrad, Estergon ve Petrovaradin'de tutsak edilen subaylar özellikle de yeniçeriler sözkonusuydu. Aslında bunlardan üçü Marsilya'da değil, İspanya'da bulunmaktaydı. Büro 30 Temmuz 1721 tarihli bir bildiri ile, listedeki adlara uyan çok sayıda ad bulunması nedeniyle, söz konusu olanları ayırmanın güç olduğu yolunda yanıt verdi. Örneğin, listenin başında bulunan Mehmet Ali adı onyedî kez görünmekteydi. Bildiri çok yönetsel bir biçimde, elçinin bu tutsakların numaralarını ya da en azından onları tanımaya olanak veren ayrıntıları bildirmek zorunda olduğu kararını verdi. Fakat, "Haşmetli Türk" yola çıkmak üzereydi ve konu üzerinde Fransa hiç durmadı. Mehmet Efendi böylece, Sete'de kendisine söz verilen tutsaklardan hiçbirini bulamadığı için, "çok iyi" tanıdığı "şu bakanın" yeni bir yalanını tamamı tamamına önceden düşünmüş olmanın acı hoşnutluğunu duymaktadır. Bu durum, İstanbul'a dönüşünde, tutsakları "en kısa zamanda" kendisine yollamakta "dostluğunu göstermesini istemek için, Dubois'ya mektup yazmasına engel olmamıştır. Aynı zamanda, İstanbul'da, Fransız bakana karşı zehir gibi sözler söylemekteydi.

Başka bir neden de, elçinin Dubois'ya karşı ve kimi zaman da, saraydaki soyluların tümüne ve hiç kuşkusuz Fransızların tümüne karşı duyduğu kızgınlığın artmasına neden olmuştur. Fransızların onun yanında yaptıklarına "tutumluluk fikri" ve Bonnac'ın "cimriliği" adını vermeleri. Elçi herbirinden birçok örnekler vermiştir. Gidişinde, Toulon" dan ayrıldığı sırada, "evinde tüketilmek üzere kendisine verilen şeylerden artırabildiklerini" İstanbul'a geri göndermekteydi. Aylığının ödenmesinden sürekli olarak yakınmaktadır. Aylığı kendisi için 900, kâhyası için 50 ve oğlu

için de 50 lira gibi onurlu bir oranda saptandığı zaman, “kendisinin 60 adamı varken, yalnızca 10 adamı olan ateş kral yönetimindeki İran elçisine günde 400 lira verildiğini bildiğini” söyleyerek karşı koyar. Bonnac’a göre, “hizmetçisi Naibe bir dilekçe vermek için Palais Royal’a tek başına gitmiştir.” Fransızlar, tüm bu ve buna benzer öteki davranışlarında, önceden de çok zengin bir adam olan Osmanlı yetkilisinin yalnızca hükümetinin elemanları için açık bir ilke izlettirdiğini ayırım sayamamaktadırlar. Kamu hizmeti yarar sağlamalıydı ve görev insanın kendi görevi kadar yüce olduğunda, yararı da bununla orantılı olmalıydı. Fransız soylularının bilmediği ikinci bir ilke, özellikle öylesine uzaktan gelmiş olan bir yolcunun armağanlarla karşılanmasını gerektiriyordu ve bu yolcu Yüce Sultan’ın resmi bir temsilcisi olduğu zaman, konukseverliği gerekli ıvece zorunluluklar haline geliyordu. Mehmet Efendi’nin küskünlüğü ve bunun sonucu olan sertliği görevinin tasarlandığı kadar kazançlı olmayacağı gerçeğini anladığı anın sonlarına doğru giderek artar gibiydi. Huysuzluğunu başlıca kustuğu kişi, kendisine eşlik etmekle görevli, yolculuğun kaçınılmaz tüm aksiliklerinin kendisine bağlandığı sayın Dela Baune’dur ve Sefâretnâme’nin sonunda, ona ayırmış olduğu kısımda, örneğin, Fransızların merakının ortaya koyduğu ince ve espirili alayın hınç dolu acı bir eğlentiye dönüştüğü görülür. Montpellier ile Sete’de, oturduğu elçi konutu için para ödemek istemez ve yaptığı deniz yolculuğu sırasında, maiyeti gibi, geminin kaptanlarını sürekli yemek istekleriyle rahatsız eder. Dönüşün Tunus yoluyla yapılmasını zorla kabul ettiren odur. Çevirmen Ce Noir’in tanıklığına göre, Tunus’ta, “açıkça beklediği çok değerli armağanlar” almıştır. Kuşkusuz, Parisli zeki dostlarından ayrılmak zorunda kalmasına üzülmüşse de, Bey ve Dayıların konaklarında gördüğü bazı geleneklere uyulmasını takdirle karşılamıştır. Kralın armağanlarına gelince, büyük bir şansızlık eseri sonucu yolda bir aynanın kırılmasından başka, Bonnac, elçinin bu armağanları beğenmezmiş gibi görünmesinin sakıncalı

birşey olduğunu sanmakta haklıdır. Fakat, İstanbul'da elçiliğinin kazançlı olduğuna iyice inanacaklardır ve Osmanlı sisteminin başka bir ilkesi de yüksek tabakanın astlarının çıkarlarında hakkı olduğunu içermesiydi. Bonnac'ın anıştırmalarının etkisi altında, sadrazam sonunda Fransa'dan gelen en güzel parçaları kendisine ayırdığına göre, sonuç bunu doğrulamaktadır. Bu çeşitli düş kırıklıkları dönüşteki hırçınlığın nedenlerini açıklamaktadır. Kendisinden yalnızca "bir sepet limonla ağaç bir tabak içinde, orta kaliteli oniki kadar balık almış olan Fransız kaptanlara karşı gösterilen nankörlük ve Bonnac'a karşı olan sürekli soğukluk.

İbrahim Paşa herkese bol bol çok güzel armağanlar vermek suretiyle bunun etkilerini gidermeye çalıştı. Bonnac bile kendisine sansar kürklü bir manto verildiğini gördü.

KAFİRLERİN CENNETİ

Bazı Fransızlara karşı olan kızgınlığı, İstanbul'a dönüşünde, Mehmet Efendi'nin her yerde yaptığı konuşmalarda Fransa ile ilgili olarak verdiği parlak görüntüden bir şey kaybettirmedi. O sırada İstanbul'da sürgün olan prens Rakoczy Tessé mareşaline şunları yazıyordu: "Bu müslüman Fransa'dan coşkuyla ve yüce Kuran'ın kendisine cennetliklerin ülkesi konusunda verdiği fıkirlere göre söz etmektedir." Bu coşku Sefâretnâme'nin önemli havasıdır.

Bu havanın ta başından beri kendisine salık verildiğini gördük. Mehmet Efendi de, yola çıkacağı gün şunları söylemiştir: "Bugünden itibaren, başıma gelenleri günü gününe yazmaya ve gördüğüm yerleri anlatmaya başlayacağım." En azından, Paris'e doğru olan yolu boyunca, Languedoc'a uğrayışının Roquelaure dükünün buyruğu üzerine hazırlanan güzel öyküsünün kanıtlandığı gibi, yazmaya böyle başlamıştır: "Elçi edebiyatçıydı. Çoğu zaman yazıyor, haberlere karşı çok meraklı görünüyor, Paris'e gi-

derken, geçmesi gereken kentler ve yerler hakkında bilgiler alıyor ve bir tür bir günlük tutuyordu.” Uzaklıkları mil olarak anımsadığı Bourgogne ile Rhône vadisi yoluyla dönerken, şu ya da bu şekilde, kendisi ve maiyeti için hazırlanmış bir yol plânına sahip olmalıydı. Çeşitli konaklamaların bu özenli dökümü, aslında, tarihi Osmanlı yapıtları tarzında güzeldir. İstanbul’da gemiden iner inmez, Bonnac’a göre, Sadrazama “elçiliğinde olup biten herşey hakkında çok geniş bir öykü hazırladığını” söylüyordu. Sadrazam da ona “bu öyküyü hemen temize çekmeye çalışmasını” buyuruyordu. Mehmet Efendi, sadrazam ve Sultan için öykünün kısa bir özetini hazırlamakla iki gün geçirdi. Bonnac bu ilk özeti ele geçirip o zaman onaltı yaşında olan ve yalnızca iki yıl Türkçe öğrenimi yapmış “genç bir dilci”, Julien-Claude Galland’a çevirisini yaptırmıştır. İki yıl sonra, Sefâretnâme’nin daha uzun bir nüshâsını edinen Fransa elçisi, bu arada Türkçe bilgisini geliştirmiş olan genç Galland’a çevirisini yeniden yaptırdı. Bazı sözdizimsel yanlışlara karşın, öylesine yaşam ve güzellik dolu, “Halep’de ve şu anda da İstanbul’da bulunan Fransız çevirmeni Philippe-Joseph Aubert tarafından aynı anda yapılan çeviriye göre çok yüksek edebi nitelikli bu çeviride işte bu metni okuyacağız. Bununla birlikte, Bonnac ve Galland’ın “Mehmet Efendi’nin büyük öyküsü” olarak kabul ettikleri bu versiyonu, gerçekte, kendilerini bazı anlarda çok yakından izlemiş olsa bile, Fransa’daki kalış süresince alınan notların tümünün bir biçime sokulması olarak kabul etmek küstahlık olurdu. Aslında yazar, Bonnac’la birlikte daha geniş bir versiyon vermek istiyordu. Gerçek şudur ki böyle birşey hiçbir zaman ortaya çıkmamıştır. Elçiliğin politik yönleri konusunda, diplomatik nedenlerle, Bonnac’ın Mehmet Efendi’den “altı ay süren bir tür bir görüşmeden” sonra elde ettiği kupürlere daha önce anıştırma yapmıştık. Bugün, bizim için önemli tek şey olan Mehmet Efendi’nin olabildiğince doğal anlatımı içerisinde, deneyimine daha gerçek bir görünüm vermek üzere, bu kitapta bu kupürleri eski haliyle sunmaktayız.

Bu bakımdan, yazılı her türlü kanıtın yaşanmış bir deneyimin yalnızca kısmi yansımaları ortaya koyan birçok neden üzerinde durmaya hiç de gereksinime yoktur. Hem resmi, hem de kamusal rapor özelliğiyle, bize ulaştığı biçimiyle Sefâretnâme, yazarının önemli fikrîsel bağımsızlığı ne olursa olsun, bu kuraldan kuşkusuz kaçamaz. Bununla birlikte, Mehmet Efendi örneğinde, başlangıç deneyimi bile, büyük bir olasılıkla, ancak kısmî olabilirdi. 1684 yılında, Marana tarafından düşünülen başarılı bir roman olan “Sultan’ın Casusu” adlı yapıtın aksine, herşeyi görüp işitmekte özgür, Paris’te takma adla oturmamaktadır. Bu, olağanüstü bir elçi, devletin birinci sınıf konukudur. Bu özellik ona krallığın ileri gelelerinin, tanınmış bilimsel ve artistik ünlü kişilerin yanına girme olanağı vermekte, sarayların ve “kral konutlarının”, ayrıcalıklı koşullar altında gezilen birçok kuruluşun kapısını açmaktadır. Fakat, aşlında o, etrafının kalabalık bir maiyet tarafından çevrildiğini ve görkemli bir muhafız kıtasıyla toplumdan uzaklaştırıldığını ayırmamıştır. Le Dran söz konusu muhafız kıtası hakkında şunları yazıyordu: “Onurlandırılın diye kendisine verilecek olan bu muhafız kıtası, kişilerin, haber vermeden konağına, yanına ve maiyetinin arasına girmelerine engel olacaktır.” Ancak, bazı etkenler normal olarak onunki olması gereken ufkü biraz daha genişletmiştir sanki; elçiliğin resmi sekreterlik görevini yürütmesine karşın, hareketlerinde daha serbest olan ve kendini başarıyla Fransızca öğrenimine veren oğlunun yanında bulunması. La Baune, geleceğin İsveç, daha sonra (1742’de) Fransa elçisi ve geleceğin sadrazamı olacak şu Said Efendi’yi “yirmi sekiz yaşlarında, yumuşak huylu, şimdiye kadar sadece merakını gidertmeye çalışan ve fırsat çıktığında eğlenen genç bir adam” olarak tanıtmaktadır. “Fransızca öğrenmeye çalışmakta, kendisine eşlik eden bir soyluyu izlemektedir ve konuşmaların bir kısmını anladığı ileri sürülmektedir. Babası yanında olmadan sokağa çıktığı olur. Sete’de, kent içerisinde dolaşmaya çıkmış ve şeker fabrikasını görmüştür.” Paris’te, tek başına Opera’ya, Conti

prensinin onuruna Clichy'de verdiği şölene ve Cours'un "uykusuz gecesine" gitmektedir. Versailles lăbirentlerinde, prenses Palantine'nin sunduğu serüven de cabası... O, böylece babasının görgü ve bilgisini tamamlamış, olacaktır ve dönüşte, elçiliğin kurulmasından sonra, matbaanın ÷lkeye girişinde doğrudan bir rol oynayacağı gör÷lecektir. Aslında, Paris'te olduğu kadar taşrada da, Fransızların doymak bilmez tutkulu merakı ve Mehmet Efendi'nin bu meraka ve özellikle de "melek yüzlerden" kaynaklandığında, gösterdiği nazik karşılama kendisine ilişki ve gözlem fırsatları hazırlayacaktır. Sete'de, "herkesi, özellikle de hanımları nazik bir biçimde ağırlamıştır. Hanımlar, Mehmet Efendi'ye çok hoş görünmüşlerdir ve elçi eldivenlerini çıkarmalarını rica etmiştir. Bu, ona asla böyle güzel eller görmemiş olduğunu söylemek için bir fırsat vermiştir. "Agde'de," on yaşında ve esprili bulunduğu çok genç bir hanımla akşam yemeği yemesini sağlatmıştır."

Ne var ki "Sefâretnâme"de, Fransız âdet ve gelenekleri hakkında bilgi yoktur. Deđinilen tek nokta, kesinlikle kadınların durumudur. Hanımların erkeklerden gördüğü inanılmaz saygınlığı (Fransız çapkınlığı) ve özellikle de hareketlerinde serbestliğı belirtmektedir. Hareme kapatılmaktan uzak, işleri güçleri baş döndürücü bir canlılıkla, sokaklarda olduğu kadar dükkânlarda ya da Opera'da rahat görünerek, gidip gelmektedir. Zaten, gıda, mobilya ve günlük yaşam konularında bir sorun yoktur. Ancak, bu konuyla ilgili olarak, Mehmet Efendi ile maiyetinin Fransa'da, halkın büyük hoşnutluğu karşısında, kusursuz bir müslüman yaşamı sürdürdüğünü belirtmek gerekir. Bunlar, anlatıldığı gibi, ister Languedoc kanalı kıyılarında, ister Versailles'in bir banyo daire-sinde olsun, yalnızca dinsel görevlerini büyük bir titizlikle yerine getirmekle kalmayıp, genellikle yemeklerini Türk usûlü yiyorlardı. Elçinin maiyetindeki kişiler arasında kahveci ve pipo doldurucudan başka, bir aşçıbaşı ve onun yamakları da vardı. "Elçiye getirilen tüm hayvanlar canlıydı. Adamları daha sonra onları kesip

yemeği kendi tarzlarınca hazırlıyorlardı” (Le Dran). Elçi her şeye karşın yediği Fransız usulü bazı yemeklere karşı kararsız kalmakta, şarap konusundaki kendi gizli deneyimleri hakkında çok ölçülü davranmaktadır. Aynı şekilde, elçiliğin yaşam biçimi önemli ölçüde Türk olarak kalmaktaydı. Toulon’dan gelen bir mektup, Osmanlı elçisinin “öğleden sonraları, iki yanında tertemiz giymiş adamları olduğu halde, geçtiği Kralın bahçesinin çimenleri üzerinde bir savaş çadırı kurdurttuğunu” anlatmaktadır. Roquelaure dükü tarafından gönderildiği daha önce belirtilen öykü Mehmet Efendi’yi Maguelone adasında, karantinası için yerleri hazırlatırken göstermektedir. İkinci bir yatağın yerinde, “odasının tüm döşemesini kaplayan bir taban halısı üzerinde yayılan bir sofa” kurdurtur. Öykücü şöyle sözlerini sürdürür: “Sofanın iki ucuna iki büyük karo ve sofanın üzerine de, gerektiğinde yeri değiştirilebilen orta büyüklükte dört karo konulmuştur. Bu sofa yalnızca, üzerine hemen oturan elçi içindi. Aynı şekilde, ekselansları oturak yeri delikli sandalyelere alışkın olmadıklarını ve “tuvalet bulunması gerektiğini” belirtmiştir. Deniz tarafında bir penceresi olan bir tuvalet yaptırmak için, salondaki bir yeri kendisi göstermiştir.” Bu arada, “elçinin oğlu ile maiyetinde bulunan ileri gelenler kendilerine banyo yaptırılmasını istediler.” “Bu beyler” günde, arka arkaya iki üç kez yıkandılar. Paris’te de, Olağanüstü Elçilerin Konutu’nun banyoları onlar için onarılacaktır.

Bu koşullar altında, Mehmet Efendi’nin başlıca anımsadığı şey -ne büyük bir şaşkınlık ve hayranlıkla- bilim ve tekniğin uygulamalarıyla çeşitli sanat eserleridir. Fakat onun merakı ve ilgisi doğal olay ve türler üzerine çevrilmiştir: gelgit olayı ya da Bordeaux’da, sümbül ve menekşelerin vaktinden önce açması, aslında bulunmayan Charenton yankısı, Kralın bahçesindeki “Türkiye’de bilinmeyen” bitkiler, ya da Chantilly bahçesinde karşılaştığı Yeni Dünya’nın hayvanları... Aynı şekilde, Carcassonne’da, “Missisipililerin” kendisine tanıtılmasını çok istemişti.

XVIII. yüzyılın başlarındaki Fransa'yı kendisine tanıtan şeyler konusunda, kesinlikle herşey onun için tümüyle yeni değildir. Ne yazık ki bu, sınırlandırılması kesinlikle güç olmasına karşın, daha önce var olan kavramlarla birlikte gelmektedir. Daha önce söz edildiğini duyduğu ve "kendi gözleriyle görmek hoşnutluğuna ulaştığı" deniz sularının yükselmesi ve alçalması gibi şeyler vardır. Eğer Nîmes arenalarının anımsamasıyla bu konuda bir karara varılırsa da, Hristiyan tarihi alanındaki bilgisi çok karışıktır. Fakat, coğrafya, fizik ve astronomi alanlarındaki daha güvenilir kavramlarla, o açık bir biçimde Fransa'yı ele almaktadır.

Herşey kesinlikle tam olarak farklı değildir ve sanayi çağının daha henüz başlarında olduğumuza göre, yararlandığımız Doğu ile Batı arasındaki zıtlık birçok bakımdan, yalnızca rahat bir yaklaştırmı olabilir. Birkaç örnek: Elçi Paris'e paskalya ayının tam ortasında gelir ve kendisi de, kışa bir süre sonra Ramazan ayının gelmesi üzerine, Le Mercure'd, anlamlı bir açıklamaya neden olacak yeterince farklı yöntemlerle, orucunu tutacaktır. O zaman, Paris ve İstanbul lâleler ve kuşlara karşı aynı hayranlığı göstermekte, açık havadaki ışık donanımlarına karşı aynı saygınlığı yaşamaktadır. Aynı şekilde de, XV. Louis ile III. Ahmet'in saraylarında da ortak konular eksik değildir. Benzer bir kara avcılığı, özellikle de kuş avı zevkini paylaşmaktadırlar. Naibin dünyanın en güzel elmaslarından birini satın aldığı dönemde, değerli taşlara, ya da altın ve gümüşten brokar kumaşlara karşı aynı tutku görülmektedir. Dahası, kralın yemekte ve yataktan kalkışında, üzerinde Fransız krallık sarayının tören kurallarının bazı biçimleri tuhaf bir etki yaptığı sırada, bize en yakın olan Osmanlı elçisi değil midir?

Bazı sakınımlara aldırmadığı anlar olmaktadır. "Biraz ören" olan ne Toulouse, ne de "güzel yapıları bulunmayan ve şöyle böyle pek az sayıda ev gördüğü" Poitiers hoşuna gitmez. Özellikle yolların durumu onun için hiç de örnek oluşturmamakta ve üzerinde acı bir anı bırakmaktadır. Yüzyılın devamında, bunun

tam tersi, yabancılar Fransız yollarına hayran kalacaklardır. Ancak, bu değişikliğin kaynağı olan Köprüler ve Yollar İşletmesi kesin olarak ancak 1720 yılında kurulmuştur. Oldukça tuhaf bir biçimde, başka koşullar altında öylesine açık ve keskin görüşlü görünen gözlemcimiz, o zamanlar Türkiye’de bilinmeyen boykotların yasaya uygunluğuna inanmış görünmemektedir. Sadece, “sabırla, elbise eteği öpme” kararı almak suretiyle, kendi boykotuna katlanmaya karar verecektir.

Ancak, bu sakınımlar güçlkle algılanabilmektedir. Fransa, “anlatamayacağı şeyleri” anlatması gerekeceğine, “bundan söz etmek için görüş sahibi olmak”, bunlara inanmak için görüş sahibi olmak” gerektiğine göre, güzelliği ve yeniliğinin yazara çözülmez anlatım sorunları yarattığı şeylerle doludur. Galland’ın belirttiği gibi, her yeni hayranlık yazarın kafasında yerleşmiş olan hiyerarşiyi tekrar ortaya koymaktadır. Bu açıklamaların bazıları kendi özgürlükleri içerisinde bile, bize göre, onun soruna bakışının tazeliğini gözler önüne sermektedir: “Paris’te, dört ya da beş katlı olarak yapılmış konutların pencereleri sokağa bakar.” Opera’da, “sanki az önce olmuş gibi” bir olay temsil edilmektedir.

Yaklaşım hep somuttur. Bilim alanında bile, kuramlara yer vermemektedir. O, kurumları (Kralın bahçeleri, Gözlemevi) ve bilimlerin gelişiminin maddi temelini oluşturan araçları -ki bunlar görevinin esprisi içerisinde dolu dolu bulunmaktadır.- hatırlamaktadır. Gözlemevinin makinelerine sahip olmak suretiyle, astronomi konusunda bazı yüzeysel bilgisi olan bir kişinin” kısa zamanda çok ustalaşabildiğini” gözlemlemektedir. Bilime karşı olan ilgisi, geniş bir biçimde, bizzat Naib’in ve tüm XVIII. yüzyıl boyunca denkleri olacağı şu “kabine” kurucuları olmak üzere, tam olarak Fransız dostlarının çoğunda olduğu gibi, ilgi çekici şeyler ve olağanüstü göreneklere karşı olan zevkine dayanmaktadır. Güney Fransa’daki su kanallarının eklüzleri, Marly’nin makinesi, aynaların cilalanması ya da birçok başka şey söz konusu

edildiğinde, teknik taraf onda ilgi uyandırmakta ve anlatımlarında işleyiş biçimlerini açık bir anlayışla dile getirmektedir. Languedoc'daki kalışının öyküsü, “Béziers eklüzlerini geçerken, onları büyük bir dikkatle izlemiş ve kendisine kanalın haritasını gösteren kanal yöneticisi Sir Rousset'e yapılan tüm çalışmaları ve kanalın eklüzlerini kendisine açıklattığını” anlatır. Onayını açıkça söylemeksizin, gerçekleştirilen tüm bu şeyleri dile getirir. Hemen hemen her defasında, altını çizerek gösterdiği bu yapıtların maliyetinin çok yüksek oluşunun değerlendirilmesine ve aynı zamanda da, İstanbul'a dönüşünde, tek başına bırakılacağı yolundaki önsezisine dayalı belli bir kuşkunun sürekli olarak içinde olduğu açıktır. Kanal gezisinin öyküsü, “bunun onun Sultan'a hesabını vereceği ilk şeylerden birini oluşturacağını, ancak vereceği rapora hiç de güvenilmeyeceğine ve göz tanığı olduğu böylesine olağanüstü bir şeye asla inanılmayacağına önceden kani olduğunu bir çok kez söyledi.” diye sürmektedir.

Sanat ve eğlenceler ona öteki büyük buluşlarını sağlamaktadır. Eğer yenilik, üzerinde ısrarla durduğu gibi, müzik aletlerinde, temsillerde, yapılar, mobilyalar, biblolar ve özellikle de bahçelerde sınırsızsa da, işin en çarpıcı yanı onun buna uymakta gösterdiği beceridir. Bu Doğulu aydın kişinin duyarlılığı ile “klâsik” estetik ve “yüce zevk” biçimleri arasında kendiliğinden bir uyum oluşmaktadır. Kendini genç kralın bir portresini kabul etmemek zorunda olduğunu sansa bile, realizm yoluyla, Tuileries'nin tarihi tablolarının anlamlı gücüne, Gobelin duvar kaplamaları onu kendine bağlamıştır. Ona göre çok yeni birşey olan, düzeni, simetrisi, perspektifiyle, hazırlanan Fransız usulü bahçelere özgü güzelliği peşinen kabul etmektedir. Örneğin, Marly us oyunlarını anımsadığı zaman olduğu gibi, amaçlarını kusursuz bir biçimde anlamaktadır.

Bilim ve teknikte olduğu gibi, bu alanda da, Kral Naibinin Fransı, onun gözünde, tüm saygınlığını “Büyük Yüzyılın”

başlıca buluşlarıyla kazanmaktadır. Bu buluşlar, Avrupa'yı "şaşırttıktan" sonra, Sultan'ın elçisine gecikmeli olarak kendisini kabul ettirmekte ve ona insan dehasının doruğuyla ilişkili gibi gelmektedir.

Çağdaş yazıların kanıtladığı gibi, Fransızlara göre, Türk elçisinin üç yönü vardı: Yüksek görevliler onda herşeyden önce, tüm açıklıkla, şu andaki gerilemesine karşın, geçmişiyile çok önemli, dünyanın başlıca devletlerinden birinin temsilcisini görüyorlardı. Ancak kişi aynı zamanda bir simge oluşturunuyordu. Kendisinden önce, Siyam, Berberi ve İran elçileri, ya da dört yıl önce, çar I.Pierre'in yapmış olduğu gibi, Mehmet Efendi de, "Türk giysileri", uzun sakalı, hoş davranışlarıyla, tüm meraklıları toplu halde peşinden koşturuyor ve özellikle de cinsel birçok durumlar yaratıyordu. (dönüşünde, "Versailles'lı bir cerrahın kızının" kılık değiştirip elçinin maiyeti arasına karıştığı dedikodusu etrafta dolaşmıştır. Yine, Türk kafilesine Fontainebleau'da gizlice katılmış olan La Guyart adlı bir delikanlı Villeneuve'de tutuklanmıştır) Ashında, "doğulu elçi" erkeklerin en naziği, en akıllısı, en aydını olarak kendini göstermiştir. Kısacası, o, sayısız görünümlerin ötesinde, evrensel bir insan doğasının, zamanı düşüncesi için, öylesine önemli olan fikrin canlı simgesi idi.

BOĞAZIÇINDE "FRENK MODASI" VE SONUÇ

Mehmet Efendi'nin deneyimi, dönüşünde, hoşnut olmaktan asla bıkmadığı bir merak uyandırmıştır. Bu merak herşeyden önce, konuyu ele almış olan Hollanda gazetelerinin çevirisini yaptırmak suretiyle elçilikteki olaylardan haberdar olan sadrazamın merakıydı. Aynı zamanda da, elçisinin öyküsünü okumakta sabırsızlanan yüce Sultan'ın merakı. Bonnac bu konuyla ilgili olarak anlamlı bir olayı şöyle anlatmaktadır: "Belki de bakanların kıskançlığına dayanan bir gelenek, elçilik görevinden dönen Türklerle-

rin, Sultan ya da sadrazamın huzuruna kabul edilmemesini ve hatta sürülmesi ya da çok uzak valiliklere atanmasını gerektirirken, bundan Mehmet Efendi için vazgeçilmiştir. İbrahim paşa, Bonnac'a: "Bize öğrettikleri içimizi hayranlıkla doldurmaktadır." demektedir ve şunları eklemektedir: "Ve bize bu krallığı daha özel bir biçimde tanımak için öylesine büyük bir istek veriyor ki, sadrazam olmasam, yüce Sultan'ın Fransa elçisi olmak isterdim."

Ancak, herkes "imparatorluğun büyüklerinin" yanında güvenli değildi. Yabancı ve imansız bir ülkeye karşı gösterilen böylesine coşku, Sefâretnâme'nin yazarının Paris'in İstanbul kadar büyük olmadığını ve tüm güzel şeylerine karşın İstanbul'a denk olmadığını yazmaya özen göstermesine karşın, "duyarlı kulakları" rahatsız edecek nedeni vardı. Yazar özellikle, kendisinin de öngörmüş olduğu gibi, akranlarının inanmazlığıyla karşılaşyordu. Bonnac: "Birçokları onun abartma yaptığını sanmaktadırlar." diye anlatır. "Anlattığı özel durumların gerçek olup olmadığını anlamak için, bize her gün sorular sorulmaktadır."

Kuşkulara ve yanlış anlamalara karşın, etrafta, Fransa ve Avrupa hakkında yeni bir fikir yayılıyordu. Bunun ani etkileri ancak sınırlandırılabilirdi. "Lâle devri"nin Osmanlı saray bahçesine düşen Batılaşma tohumu orada yalnızca güzel tomurcuklar açtırabilirdi. 1722 şubatında, İstanbul'daki İran elçiliğinin kabul yemeğinde, Paris'te Mehmet Efendi'ye gösterilen tören kurallarından esinlenilmiştir. Kısa bir süre sonra, 1722 mayıs ayında, Fransa'nın İspanya ile dost olduğunu ve bu yönden rahatladığını görerek, bu görevi önce Mehmet Efendi'nin oğluna vermeyi düşünmüş olan sadrazam, çevirmen Le Noir'ı Fransa hükûmetine, Avusturya ile savaşa girmeyi kabul etmesi halinde, eşine rastlanmamış zenginlikle bir Osmanlı eğlencesi yapılacağı sözü vermekle görevlendirmiştir. Alışkanlıklarına bağlı olan İbrahim Paşa, elçisinin anlatmış olduğu "anılarda" olduğu gibi, konuşmalarında ve Sefâretnâmesinde arzusunu en çok kamçılayan "ilgi çekici" ve

“ender” şeyleri kendisi için satın almakla çevirmeni görevlendirmek için bundan yararlanmıştı. Le Noir’a verilen siparişlerin listesi benzeşmezliği içerisinde herşeyi ortaya koymaktadır. Listede karma karışık bir halde, optik aletler bulunmaktadır: “Gözlük camları”, “gözlükleri monte etmek için ayaklar”, “üç tane uzun dürbün, üç mikroskop,” “kula renkli aynalar” ve “mumdan bir adam başı”, “desensiz” büyük bir halı ve Goblen kumaşlar, “çok uyumlu tuhaf renkli” Carcassonne’un en iyi imalâtçısının ürettiği kumaşlar ve değişik türde yine başka kumaşlar, “on adet çalar cep saati”, “hepsi de çok güzel” altı adet komodin, eğer olabilir-se, “Mehmet Efendi’nin getirdiğinden daha güzel iki eşya kutusu”. Bunlara ek olarak, “şatolar, kentler ve bahçeleri gösteren her çeşit oymabaskı ve levhalar” ve binlerce sümbül, fulya, Manisa lâlesi ve düğün çiçeği... Sadrazam ayrıca, büyük amirâl Toulouse kontuna özel olarak, çevirmene “açık pembe, sarı ve mavi renkli büyük papağanlar” bulmasını yazmıştı. Mehmet Efendi’nin Chantilly hayvan parkında görmüş olduğu papağanların benzerlerini... Nihayet, bin şişe Champagne ve dokuz yüz şişe Bourgogne şarabının satın alınmasıyla ilgili ek bir sipariş sözlü olarak Le Noir’a verilmişti. Çevirmen bu siparişlerin çoğunu gerçekleştirdi. Özellikle, bin adet oymabaskı getirdi. Bu sırada, Mehmet Efendi Mareşâlde Villeroi’ya vermiş olduğu söz üzerine, kendisine, “baskısı yapılan” kraliyet konak ve bahçelerinin desenlerini” göndermesini yazmıştı.

Bu içgüdüyle, İstanbul’da, doğu sanat eserlerine eş, Batı zevkinde bir tür olan bir “Frenk modasına” rağbet başladı ve çok doğal olarak da, defter eminliğine yükselmiş olan Mehmet Efendi bunun büyük öncüsü oldu. Bonnac 1722 eylülünde şunları yazmaktadır: “Bu elçi, Fransa’dan dönüşünden bu yana, krallıkta gördükleri tarzındaki çeşitli şeyleri sadrazama önermekten hiç geri kalmamıştır. Fakat, bir Languedoc kanalı yapma imkânsızlığında, Versailles ya da Fontainebleau kanalını taklit etmeye çalış-

şıldı. Sultan'ın, "Avrupa'nın tatlı suları" denilen ve Haliç'e dökülen küçük derelerden birinin üzerinde çok küçük bir konutu vardı ve kimi zaman buraya, top ya da bomba atmak suretiyle eğlenmeye gelirdi." Bonnac şunları da anlatmaktadır: "Mehmet Efendi bu yapıyı büyütmek ve süslemeyi ve orada hemen hemen Fontainebleau kanalı tarzında bir kanal yapmak amacıyla dere-nin yatağından yararlanmayı önerdi." Herşey "inanılmaz bir çabuklukla" olup bitmiştir. Fransa elçisi şöyle devam eder: "Sultan bu yapıttan çok hoşnut göründü. Saray hanımları eğlenceye katılmak istediler. Asla, ne görüp ne de düşündükleri birşeye hayran kalmışlar ve burada, o zamana kadar kendilerince bilinmeyen gezinti için bir serbestlik bulmuşlardır. Bu durum Mehmet Efendi'ye yeni tesisler önerme fikri verdi: Kanal uzatılacak ve etrafına kurs biçiminde ağaçlar dikilecekti." Kâğıthâne denilen bu yerin adı değiştirildi. Ancak, Fransızlaşan bu konutun yeni adı tam bir Acem zevki içerisinde kalıyordu. Bir süre sonra, III. Ahmet İstanbul'da, rokoko üslubunun etkisinin görülen anıtsal iki çeşme yaptırıyordu. Dahası, elçi Freiol'un 1699'da maiyetinde getirdiği, Pera elçilerinin resmi ressamı olan, Fransız sanatçısı Vanmour'a kendisinin, sadrazam ve diğer yüksek görevlilerin yağlı boya tablosunu yaptırtıyordu.

Elçilikteki ardı arkası kesilmeyen yeniliklerin en önemlisi kesinlikle, müslüman topraklarında Arap harfleriyle ilk matbaanın kurulması olmuştur. Saint-Simon'a inanmak gerekirse, matbaa projesi, Paris'te oturmaya başladığı andan itibaren, Mehmet Efendi'ye ulaşmıştı. Öncüleri oğlu Said Efendi ile bir Macar dönmesi olan İbrahim Müteferrika'dır. Sadrazama matbaanın yararlılığı konusunda bir rapor sunduktan sonra, yalnızca Kuran'ın değil, dinî nitelikli her türlü eserin yayınından vazgeçmek şartıyla Şeyhülislâm'ın onayını aldılar.

Yeni matbaa resmî olarak 1727 yılında kuruldu. Karakterler ve baskılar önce "azınlıkların" var olan tesislerinden istendi,

sonra Paris ve Leyde'den ithal edildi. Başlıca tarihi, coğrafi ve dil-bilimsel Türden türkçe kitaplar basıldı. Mehmet Efendi'nin Sefâretnâmesi doğal olarak bunlardan biri oldu. Onyedî eser basılmıştı ki rakiplerinin baskısı altında, bu ilk Türk matbaası, ancak 1784'de tekrar açılmak üzere, 1742 yılında kapatıldı.

Bu arada, 1730 Patrona Halil İsyanı imparatorluğun politik koşullarını değiştirmişti. Bu kez, İran karşısında alınan yeni askeri yenilgilerle son derece kışkırtılmış olan isyan, sadrazamın öldürülmesine ve III. Ahmet'in tahttan indirilmesine yol açmıştı. Fransızların ülkeye soktuğu Frenk modasına karşı olan düşmanlık, isyancıların ve onların dinsel kışkırtıcılarının nedenlerinden sadece birisiyse de, bu yenilikler öncülerinin düşmesiyle birlikte ortadan kalkmalıydı. Sultan'ın ve damadının günahlı yapılarının yıkılması ve İstanbul'daki Fransız etkisinin belirgin bir biçimde azaltılması istendi. Tüm eski gözdeleleri gibi felâkete uğrayan Mehmet Efendi vali olarak Kıbrıs'a gönderildi. Orada sürgündeyken öldü.

Osmanlı İmparatorluğu daha sonraki yıllarda, değişimlerin ortasında, değişmeyi sürdüren şu Batı'ya yakın olmaktan geri kalmadı. Özellikle, Avrupa'daki diğer birçok elçilik gazetesi ortaya çıkacak, ancak en yeni deneyimden esinlenmiş olan modele erişilmeyecekti.

Gilles Veinstein
Temmuz 1981

Mehmet Efendi'nin
Fransa Sarayında Kendi Eliyle Yazdığı
SEFÂRETNÂMESİ

Bu kitabın çerçevesi içerisinde, biz, Mehmet efendinin Sefâretnâme'sinin var olan çeşitli elyazmalarının bir karşılaştırması işlemine girişmedik. Yapıtın oluşumunu aydınlatacak ve açıklamalarında kamuya ait, ya da tersine, yalnızca resmi makamlara ayrılmış olarak kabul edilen şeyleri ortaya koyacak olan bu çalışmanın bu durumla tamamlanması işi kalmaktadır geriye. Doğruluk ve üslup nitelikleriyle Aubert'in çevirisine göre üstünlüğünü söylediğimiz, Binbir Gece Masalları'nın ünlü çevirmeni Antoine Galland'ın yeğeni Julien-Claude Galland'ın çevirisini tekrar ele almakla yetindik. Buna göre, *bu baskının hareket noktası 1757 yılında yapılmış olan Fransızca baskısıdır*. Ancak, bu son baskı, bazı kısımların kitaptan çıkarılması, Fransız elçisinin ıvecen isteği üzerine, Mehmet Efendi tarafından yapıldıktan sonra, 1725 yılının aralık ayında, Bonnac tarafından Kraliyet Kitaplığına gönderilen Galland'ın çevirisinin asıl metnini tekrar ele alıyordu. Oysa, Paris'te saklanan çevirinin diğer iki ana metni sayesinde, kitaptan çıkarılmış olan kısımları yerine koyabildik. Bu metinlerden ilki, birkaç ek parça içeren, Bonnac tarafından Dışişleri Bakanlığı sekreteri Marville kontuna gönderilen metindir. İkincisi, Mehmet Efendi'nin ilk anlatımının çevirisi olduğuna göre, çok daha eksiksizdir. Tam olarak, Bonnac'ın yazardan üzerinde çıkar-

malar yapmasını istemiş olduğu ve “önlem olarak” elçilik kançılarlaryasına bırakılmış olan ve artık “Türkiye Anıları ve Belgeleri” serisinde Dışişleri Arşivlerinde bulunan versiyon. Mehmet Efendi'nin doğal anlatımına daha yakın olduğuna ve kısmi olarak hiç yayınlanmamış olduğuna göre, Sefâretnâme'nin bu önceki durumunu gerçekleştirmeyi yeğledik. Bununla birlikte, okuyucunun da ortaya çıkan şeyin imgesini alması için, çıkarılmış olan metinlerin yerlerini köşeli ayraç içerisine ve 1757 baskısının bazı değişikliklerini not halinde aldık. Galland'ın çevirisinin yazım ve noktalama işaretlerini zamana uydurduk, ancak özel isimlerin, yer adlarının ve Osmanlı Türkçesi kopyalarının biçimlerini koruduk. Gerektiğinde, güncel şekilleri notlar halinde ve özellikle, Osmanlı deyimleri için bugünkü Türk alfabesindeki yazılış biçimini verdik (c, dje; ç, tche; ş, che; ö, eu; u, ou; ü, u gibi).

Kendi açıklamamızda, Galland'ın notlarını bir kısmıyla Bonnac'ın uyarılarını, gerek yararlı açıklamalar getirmelerinden ve gerekse de o zamanın Fransızlarının görüşlerini açıklayan kanıtlar oluşturduklarından dolayı, yeniden ele aldık. Eklediğimiz notlar elçinin deneyiminin neler olduğunu belirtmeyi ve kanıtlarının niteliğini değerlendirmeye imkân vermeyi hedef almaktadır.

Gilles Veinstein

Esirgeyen ve Başıslayan Allahın Adıyla

Kâinatın sultanı Allaha şükûrlar olsun! O'nun tarafından gönderilen peygamberlerin efendisine, onun soyundan gelenlere ve onun tüm arkadaşlarına hayır duâsı ve selâm!

BU ÖYKÜNÜN KONUSU ŞUDUR:

Fransa kralı, âdetlere göre, Hicrî 1128 yılında*, Bâb-ı Âli'ye elçi olarak marki de Bonnac'ı atamış, çok sakınlı olan ve zekâsı ve yeteneğiyle büyük bir ün kazanan bu elçi Bâb-ı Âli'ye gidip öteki elçilere göre daha büyük bir çabayla, iki imparatorluk arasında süren dostluk ve iyi ilişkileri güçlendirmeye çalışmıştır. Kendisinden öncekiler Jerusalem'deki Saint-Sépulcre kilisesinin yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya olan kubbesi Camamé'nin onarılmasını istemişler, ancak çeşitli bahanelerle buna izin verilmesi ertelenmişti. Fakat bu elçi, titizliği ve sakınlımla, işi ayarlamasını bildi. Öyle ki yüce Sultan düşüncelerini yerinde bulup Camamé'yi onartmasına izin verdi.

* 1128 yılı 27 aralık 1715'ten 16 kasım 1716'ya kadar uzanmaktadır. Bonnac markisi, Jean-Louis d'Usson (1672-1738) 1716 yılından itibaren bilfiil Türkiye'de elçilik yaptı ve 1724 yılına kadar elçi olarak kaldı.

Dahası, müslûman hükümdar Fransa imparatoruna henüz elçi göndermemişti. O zamana kadar, yüce Sultan imparatorla ilişki kurmamıştı. Bununla birlikte, geniş Osmanlı devletlerini yöneten, tüm bu işlerin bakanı, Avrupa'daki tüm saraylarla iyi ilişkiler sürdürmeyi ve özellikle de yüzyıllardan beri Osmanlı devleti ile Fransız imparatorluğunu birleştiren dostluğu güçlendirmeyi düşünen şu bilgin ve becerikli sadrazam, Efendimiz, yüce gönüllü İbrahim Paşa Fransa'ya bir elçi göndermenin yerinde olacağını düşünmüş. Bu konuyu, dürüst ve içten karakteriyle, iki imparatorluğun dostluğunu güçlendirmek için hiçbir şeyi unutmamayı amaç edinmiş, bu tasarının başarıya ulaşması için canla başla çalışan sayın marki de Bonnac ile görüşmüş. Böylece, hicrî 1133 yılında, ben, zavallı günahkâr, haznedarbaşı ünvanıyla, Fransa elçiliğine atanmış oldum. Sayın marki de Bonnac'ı birkaç kez gördüm. Sarayını, görevimden ayrıntılı bir biçimde bilgilendirdi ve beni olabildiğince en erken olarak yola çıkarmak için gerekli tüm özenleri gösterdi. İstanbul limanında binebileceğim hiçbir Fransız gemisi bulunmuyordu. Marki de Bonnac İzmir'den yirmi altı parça topu olan bir gemi getirtti. 26 ekime rastlayan bir pazartesi gününü olan aynı yılın Zilhicce ayının dördüncü günü gemiye bindim. Akşam üzeri, yelkenlerimizi gideceğimiz yere doğru fora ettik.

Ey Tanrım, görevimi yerine getirebilmem için bana uygun rüzgârlar vermek ve daha sonra, doğduğum yere mutlu bir dönüş yapmamı sağlamak lütfunda bulun!

Yüce Allahın izniyle, bugünden itibaren başıma gelen her şeyi günü gününe yazmaya ve geçeceğim, göreceğim yerleri anlatmaya başlıyorum. Allah yardımcım olsun!

Cuma gecesi, hafif bir fırtınayla birlikte, gökyüzünü yağmur bulutları kapladı. Saat ikiye doğru (alafranga sekiz), Lamp-sac'dan (Lâpseki) bir mil uzaklaşmıştık ki, gemimiz, kaptan yemeğini yerken kıyıya çok yaklaştığından, karaya oturdu. Birden

bire, gemide anlatılmaz bir üzüntü belirdi ve her taraftan yardım istenmeye başlandı.

Çok yanıp yakındım, ancak yakınmalarım, sanki şu mavi gökkubbenin altında hiç kimse yokmuş gibi, boşuna oldu, yardıma kimse gelmedi.

Sonunda, çıgıklarımızı işiten küçük bir gemi yanımıza yaklaşp bize sandalını gönderdi. Kadı ile Lâpseki serdârına içinde bulunduğumuz durumu bildirmek için, adamlarımdan birkaçını aşağıya indirttim. Durumumuzu öğrenen bu iki görevli hemen birkaç tekne toplamışlar. Ancak, tekneleri şafak vakti, yani gün doğmadan iki saat önce gönderebildiklerinden, bize hiçbir yardımları dokunmadı. Zira, sekiz saat boyunca, yardımımıza gelinmesini beklerken, gemimiz birçok kez sarsıldı, pruvası ve kıç tarafıyla yere vurarak kımıldamaya başladı. "Oh, Allahım! Gemi parçalanacak. Yardımımıza kimse gelmedi. Yazgımız Allah'ın ellerinde!" diyerek tekrar bağırmaya başladık. Kendimizi kaderin akışına çoktan bırakmıştık ki, birden bire, tayfalar: "İyi haberler var, gemi kurtuldu!" diye bağurdılar ve yakınmalarını şükretme eylemlerine dönüştürdüler. Allah'ın yardımıyla kurtulduğumuza inanmak gerekir. Zira, bu şekilde kurtulabileceğimizi düşünmüyorduk. Allah'a şükürler olsun.

Bu tehlikeden kurtulduktan sonra, tekrar yelken açıp öğleden sonra, saat üçten önce, Çanakkale boğazına geldik. Orada üç gün kaldık ve bir pazartesi olan Kurban Bayramı'nın ikinci günü, sabahın dokuzunda yolumuza devam ettik. Rüzgâr Cythère adasına kadar uygun esti. Fakat, daha sonra, Batı rüzgârı esmeye başladı ve aralıksız oniki saat sürdü. Yine de, Yüce Allah'ın yardımıyla, ayın bir pazartesi olan 25. günü, sabahın altı ya da yedisine doğru, Malta adası önlerine gelip limana girdik ve demir attık.

Bu adada kalışımız tam bir hafta sürdü. Muharrem ayının üçüncü, izleyen ayın birinci günü, bir tür bir yıldız rüzgârı es-

meye başlayınca, bundan yararlanmaya karar verdik. Fakat, rüzgâr doğrudan doğruya limana karşı estiğinden ve böylece limandan çıkışımızı güçleştirdiğinden, bizi çekmeleri gibi, Maltalılardan kadirga istemek zorunda kaldık. İki kadirga verdiler. İri hatlarla gemimizi kadirgalara bağlayıp limanın dışına çektiler.

Güneş batmak üzereydi. Yıldız rüzgârı bizi Linosa adasına kadar götürdü. Daha sonra, kuzey rüzgârı ve belli belirsiz bir halde de, kuzey-batı rüzgârına 'dönüştü. Tüm bu engellere karşın, burada tayfalarının sayesinde, yine de yüzelli mil uzaklıktaki Panteleerie adasının hizasına geldik. Dağlar gibi yükselen dalgalar sabrımızı tüketmişti. Adaya doğru ilerledik. Ada çok küçük olduğu ve limanı bulunmadığı için, bir parça dinlenme umuduyla, adanın arka tarafına geçtik. Ancak, demir atmak için, rüzgâra kapalı hiçbir yer bulamadık. Böylece düş kırıklığı içerisinde, dönmek zorunda kaldık. Hava çoktan kararmıştı ve rüzgârın isteğine bırakmak zorunda kalıp Malta'ya kadar, yelkensiz ve kuru bir direklerle geri dönüş yaptık. Bu adadan hareket edişimizin altıncı gününe rastlayan bir pazar günü akşama doğru, seksen mil uzaklıkta bulunan Lampedusa adındaki başka bir adaya varıp demir attık. Altı gün içerisinde, Malta'dan seksen mil uzaklaşmıştık. Lampedusa sadece taştan bir çöl... Eskiden kalabalık bir yermiş. Fakat, rahmetli Ali Paşa'nın kılıcı, kalesini yıkmış, ortalığı kırıp geçirmişti. Halen, bir din adamından ve gelip geçenlerin verdiği sadakalarla yaşamını sürdüren üç kişiden başka insan yok. Akarsu yok. Din adamının kazdığı ve bir parça su çıkarılabilen bir su kuyusu var yalnızca. Limanında üç dört gemi bulunmakta...

Bir perşembe olan aynı ayın onüçüncü günü, öğleyin, Allah'ın izni ve yardımıyla, Doğu rüzgârı çıktı. Allah'a şükrettikten sonra, yolumuza devam etmek üzere, yelken açtık. Uzun zamandır, Sardunya adasına doğru ilerliyorduk. Aşağı yukarı onbeş mil yol aldıktan sonra, Saint-Pierre adalarının yanından geçtik. Daha sonra, açık denizde yol almaya başladık ve Allah'ın yardımıyla

Muharrem ayının otuzuncu günü olan bir cuma günü sabahı Tolon'a vardık.

Gemimiz Infirmeries limanına demir atıp onbir pare top atışıyla selâmladı. Surlardan ve limanın üst tarafındaki bulvarlardan selâm atışımıza üçyüzlük bir atışla karşılık verildi. Daha sonra, amirâlin yardımcısı tarafından gönderilen bir yüzbaşı gelip hatırını sordu ve hoş geldin dileklerinde bulundu. Mutlu gelişimden sevinç duyduğunu gösterdi. Bunu orada bulunan herkes sezinledi. Uzun zamandan beri beklendiğimi söyledi. Benimle konuşmak için, binmediğinden dolayı özür dileyerek, yalnızca gemiye yaklaştığını gözlemledim. Gemiye binmemesinin nedeni şuydu:

Fransa'da birkaç kişi bulaşıcı hastalığa yakalanınca, dışarıdan gelen yabancılarla uzun süre yakınlaşma olmamıştır. Karşı karşıya bazı konuşmalar yapılmak istenmesi halinde, bunun, kişilerin birbirlerine dokunmadan yapılması gerekmektedir. Oysa, Fransa'ya gittiğim dönemde, Marsilya kenti, Tanrı'nın isteği üzerine, seksen bin kişinin öldüğü korkunç bir veba salgınına yakalanmış bulunmaktaydı. Salgın tüm Provence'ye yayılmıştı. Öyle ki, bu yörede bulunan Toulouse, iletişimden korkup, yabancıların kente girmelerine ancak yirmi, otuz ve kimi zaman da, kırk gün sonra izin veriyordu. Fransızlar bu döneme karantina ayırını adını veriyorlar.

Akşam üzeri, gemimize meyve, reçel ve her tür sebzedен oluşan armağanlar getirip döndüler. Ertesi gün, bir cumartesi günü, yönetim görevlisi, yani denizcilikle ilgilenmek ve halkın bu yol-daki işlerini görmek için görevlendirilen kişi de bir kayıkla geldi. Geminin yanından bana gönül okşayıcı sözler söyledikten sonra, yakınlık kuramadığı için özür diledi ve bir gün önce havanın kötü olması nedeniyle, gelip hoş geldin diyemediği için de kendisini bağışlamamı rica etti. Daha sonra, kentin dışında bulunan

Kral Bahçesini benim için hazırlatmış olduğunu ve varlığımla Tolun'u onurlandıracağımı umduğunu söyledi. Sonuçta, dostluk ve sevecenlik konularında bana binlerce övgü düzdü.

Bana karşı konukseverlik görevlerini yerine getirmekle görevlendirilen kişi oydu. Zira, gelişimden bir ay önce, Paris'ten kendisine geleceğim bildirilmiş ve aynı zamanda da, görkemli bir biçimde karşılanmam için özel buyurular verilmişti.

Yönetim görevlisi geri döndükten sonra, gelmiş olduğu yaldızlı kayığı bana gönderdi. Fakat, kayığı getiren denizciler onu gemimizin yanına bağlayıp, bana, bizimle yakınlaşma kuramayacaklarından, binip gitmemiz için kayığa kendi adamlarımızı koymamız gerektiğini söylediler.

Geminin sandalını, kendimden önce, birkaç değersiz eşya ve birkaç çuhadarla birlikte gönderdim. Karaya inmemden önce, kendisine verilecek iki atı hazırlamak için, seyisimi ve iki koşum takımı da yolladım.

Öğleden sonra saat üç civârında, kente gitmek için, yönetim görevlisinin teknesine bindim. Tersâne boyunca ilerlerken, üzerinde beni karşılamaya gelmiş olan başkaptanla diğer görevlilerin iki taraflı sıraya dizilmiş olduğu merdivenin aşağıya doğru indiğini gördüm. Onlara karşı çok nazik davrandım. Tüm bunlardan sonra, hazırlanmış olan atlardan birine oğlum, ötekine de ben zavallı, bindik. Çuhadarlarımızın eşliğinde, Kral Bahçesine gittik. Silâhlı birlikler iki yanımızda dizili yürüyordu. Deniz kuvvetlerine ait mızık takımı, trompet, davul, fire gibi, özel âletleriyle, gruplara ayrılmış halde, parçalar çalıyorlardı ve sağda solda, binlerce kişi bizi izliyordu. Bu alay eşliğinde Kral Bahçesine geldik.

Burada da, onurumuza yoğun bir top atışı yapıldı. Konağa girdiğim zaman, yönetim görevlisi beni merdivenin başında karşılayıp, ancak yanıma yaklaşmadan, beni nazik sözlere boğdu. Daha sonra, ben kendi daireme geçtim, o da evine çekildi.

Ertesi gün, Paris'e gitmek için hangi yolu tutacağımı incelemek söz konusu edildi. Bana, salgın nedeniyle, karayolu geçitlerinin kapalı olduğu ve herkes bir yere çekilmek için yerinden yurdundan ayrıldığından, yiyecek bulmakta güçlük çekileceği anlatıldı. Paris'e gidip gelen haberciler bile, vebalı yörenin ortasından geçmemek için, yolun çok uzamasına karşın, Provence sınırlarından dolaşmak zorundaydılar. "Bu nedenlerle ve Ekselanslarının büyük rahatlığı için, batıya doğru, Languedoc eyaleti sınırları içinde bulunan yüz elli mil uzaklıktaki Sète kentine götürülmek üzere, kendilerini aceleyle gemilerimize bindirmemiz buyuruldu." diye eklediler. "Ekselansları için gerekli her şeye özen göstermek amacıyla buyuru almış olan soylu kişi bu kente özel arabalar, atlar ve yük hayvanlarıyla gelmiş bulunmakta ve şu anda kendilerini beklemektedir. Ayrıca, Languedoc eyaleti temiz olduğundan, oradan rahatça ve mutlulukla geçeceksiniz. Tüm bunlara karşın, Ekselansları, deniz yolundan söz edilmesini duymak istemeksizin, mutlaka kara yoluyla gitmeyi isterlerse, bu konuda Paris'e mektup yazmak ve geçitler kapalı olduğu için, at, yük hayvanı ve yiyecek konularında büyük hazırlıklara girişmek gerekecektir. Bu hazırlıklar ve beklemek zorunda olduğumuz Paris'ten gelecek olan cevap çok zaman yitirilmesine neden olacaktır. Yine de Ekselansları buyursunlar."

Konu üzerinde düşündüm ve eğer durum gerçekten bana gösterildiği gibiyse, yolculuğumu karayoluyla yapma kararını vermek suretiyle, bir sürü güçlüklerle karşılaşmama neden olacak ve Fransızlara da çok zahmetler verecektim. Bu yüzden, yolculuğumu deniz yoluyla yapmayı kabul ettim.

Daha sonra, aldığım bu karar üzerinde görüşme yapıldı. "Aralık ayına girildiğinde, denildi, denizdeki fırtınalar nedeniyle, insan güvenlik içinde olamaz. Bu yüzden, kıyı boyu gitmek gerekir ki bu da, her geminin yapabileceği birşey değildir. Bu durumda, havanın bozması halinde, herhangi bir limana girebilen küçük

gemilerden yararlanmak daha iyi olur. Ayrıca, Toulon Sète karayolu yazın bile, basık yerleri ve çok sayıda su boşalmaları nedeniyle, çok zorludur.”

Sonunda, hemen hemen kayık gibi yapılmış ve Fransızların “tartan”* dedikleri yedi adet tekne donatıldı ve binmem gereken tekneye benim için yaldızlı bir oda yapıldı. Kaptan olarak, çok deneyimli bir adam, bakanlığın en ihtiyar kaptanı atandı. Ayrıca, denizcilikte büyük ünü duyulmuş olan Kralın dümencisi de tekneye bindirildi. Aynı zamanda da, her bir tekneye bir yüzbaşıyla bir tegmen ve on er konuldu.

Toulon’da, Paris’e geçmek için bu adaya gelmiş birçok Fransız ve İngiliz vardı. Fakat, geçitlerin kapalı olması onları sekiz aydır burada alıkoymaktaydı. Gelip bana eşlik etmeleri için, kendilerine izin vermemi rica ettiler. Bu isteklerini yönetim görevlisine ilettim. Görevli kabul etti ve aşağı yukarı onbeş kişi tartanlarımıza bindiler. Kralın başçevirmeni Sayın de Fiennes bizimle buluştu. Majestelerinin bir elçisiyle birlikte, barışı yenilemek için, önceden Alger’e gönderilmişti. Görüşmesini bitirdikten sonra, benim Toulon’a gelişimden önce Krallığa dönmüştü ve Paris’e geçme yolları arıyordu. Onbeş Fransız ya da İngiliz’i korunmam altına aldığım için, onlara da günlük tayın, ya da yiyecek verilmeye özen gösterildi.

Hazırlıklar bitince, bir salı gününe tesadüf eden Safer ayının onuncu günü, oldukça uygun görünen bir rüzgârla, kendimi Allah’a emanet ettikten sonra, tartana bindim. O geceyi ve izleyen günü limanda geçirdik. Fakat, perşembe gecesi, rüzgâr tehlikesiz esmeye başlayınca, gece yarısına doğru yelken açtık ve öğleden sonra, ters rüzgârın bizi dört gün alıkoyduğu Bouc Kulesinde demir attık.

Pazartesi gecesi, uygun bir rüzgârla tekrar yelken açıp Al-

* Akdeniz’de kullanılan tek direkli, küçük balıkçı yelkenlisi.

lah'ın yardımıyla, öğleden sonra, saat üç sularında, Sète kentine geldik. Önce, kentin yöneticisi gelip tekneme yanaştı ve hoş geldin dedikten sonra, benim için bir konak hazırlatmış olduğunu ve aynı zamanda da, ertesi sabah binmem için bana başka gemiler bulmaya özen göstereceğini söyledi.

Karantina için bana ayrılan yer Montpellier kentinin karşısında ve üç mil uzaklıktaki küçük bir adada eski yıkık bir kilisedi. Karadan ayrı olan bu yer her türlü iletişimin dışındaydı ve orada kimse oturmuyordu. Bu yüzden, o zaman için salgına karşı büyük önlemler alan Fransızlara çok temiz göründü.

Oraya tüm adamlarım ve eşyalarımı gitmek üzere, ertesi sabah benim için hazırlanmış olan gemilere bindim. Öğleden sonra saat üçte oraya vardım. Kendimi burada görmekten daha şaşırtıcı birşey olamazdı. Bin tür düşünce ve düşün akışına bıraktım kendimi. İnsanın geri dönüşü güç olacağından, sabırla beklemekten daha iyi bir karar alamadım.

Languedoc eyaletinin valisi dük de Roquelaure Mohtpellier'de oturuyordu. Montpellier adamızdan yalnızca üç mil uzaklıkta olduğundan, kaldığımız kiliseden çok iyi bir biçimde görüyordu. Dük bana yazdığı bir mektupla hoş geldin diyor ve konutumun istendiği kadar uygun olmaması nedeniyle, benden özür diliyordu. Tayınlarımızı sağlamak ve bizim için gerekli olan herşeye özen göstermek üzere, bir atlı da gönderdi. Atlıyı gelirken getirmiş olduğu her tür erzakla, orada hazır buldum.

[Toulon'da bana, yukarıda belirttiğim gibi, benim için gönderilen soylu kişinin Paris'ten, yolculuğum için gerekli tüm hazırlıklarla gelmiş olduğu ve beni Montpellier'de beklediği söylenmişti. Bu, kocaman bir yalandı. Zira, o, ancak bir hafta sonra geldi. Yalnızca, karayolundan gitmekten caydırmak için beni aldatmışlardı. Sonuçta, böyle de olsa, tam kırk gün küçük adamda oturmak zorunda kaldım.]

Bu sürenin sonunda, yolculuğuma Languedoc kanalı yoluyla devam etmem için, tekrar gemiler hazırlatıldı. İleride daha geniş bir biçimde söz etmek hakkımı saklı tutarak, bu kanal hakkında burada sadece iki kelime söyleyeceğim. Bu, tüccarların ve yolcuların büyük rahatlığı için oluşturulmuş bir ırmak. Bordeaux kentine kadar aktıktan sonra, Okyanusa dökülen Garonne ırmağıyla birleşiyor.

Beni Paris'e götürmek için buyruk alan soylu kişi henüz beni görmeye gelmemişti. Bu durumda, bana şu haberi gönderdi: "Ekselanslarına hizmet etmek ve aynı zamanda da kralım tarafından kendilerini selâmlamak ve kendilerine hoş geldiniz demekle görevlendirilmiş bulunuyorum. Tanrı isterse, yarın gemiye binebilecek ve akşam yemeği için, yolumuz üzerinde bulunan sizin için bir yer hazırlanmış olan Frontignan'da mola verebileceksiniz. Ben de oraya size Majestelerinin selâmlarını sunmak için geleceğim. Ancak, gelenekler, kral tarafından kompliman yapılan kişilere, kendilerini gönderen kişi dikkate alınarak, büyük saygınlık gösterilmesini buyurduğundan, bu alışkanlığa benim tarafımdan uymanızı rica ediyorum. Bundan böyle, tüm dikkatimi Ekselanslarına hizmet etmek için göstereceğimden emin olabilirsiniz." Kendi açımdan, ona karşı nazik davranmaya söz verdim ve bir cumartesi olan Rebiyülevvel ayının yirmi altıncı günü, şafakla gemiye bindim. Frontignan'a geldiğimde, gemiden karaya çıkışta, karşımda bir saltanat arabası buldum. Benim için hazırlanan konuta gitmek üzere, arabaya bindim. Konuta geleli pek fazla zaman olmamıştı ki soylu kişi tören giysisi içerisinde geldi. Krala karşı olan saygımdan ayağa kalktım, kendisini karşılayıp olabilen tüm nezaketi gösterdim. Karşı karşıya geldikten sonra, benimle şöylece konuşmaya başladı:

"Efendim Fransa Kralı, Kudretli ve Haşmetli Ekselanslarının ülkesine mutlu gelişini öğrenmekten öylesine büyük bir kıvanç duymuştur ki, kendilerini kutlamak için, sarayın soylu kişisi,

hizmetkârınızı otuz gün öncesinden karşılamaya göndermiştir. Bu elçilik, Haşmetli Ekselansları gibi seçkin bir kişi bu görevi yapmak için seçilmiş olduğuna göre, uzun zamandan beri iki imparatorluk arasında süregelen eski dostluk ve iyi ilişkileri güçlendirmekten geri kalmayacaktır. Majeste Kralımız, Yüce Sultan'ının kendisine karşı gösterdiği takdir ve saygıyı ve Ekselanslarının işgal ettiği yüksek mevkie bilmiyor değildir. Ekselanslarının adları herkes tarafından çok iyi bilinmekte ve takdir edilmektedir. Büyük elçilik göreviyle Ekselanslarından daha nazik olabilen bir kişi gönderilemezdi. Efendim Fransa imparatorundan aldığım buyruklar onun kendilerine ne kadar saygı gösterdiğini Ekselanslarına bildirmek ve yolculuğu sırasındaki rahatsızlıklara karşın, her türlü eğlenceyi kendilerine sağlamaktır. Yüce Allah izin verirse, özellikle soylu kişiliğiniz ve doğal karakterinizi karşıdan seyretmekten alacağım zevkle canlanmış olarak, Majestelerinin isteklerini yerine getirmek için, canla başla çalışacağımı Ekselansları göreceklerdir."

Konuşmasını burada bitirdi ve aynı anda, birçok çeşit reçel servisinin yapıldığı masa kuruldu. Biraz yemek yedikten sonra, kentin konsülleriyle ileri gelenleri yanıma gelip gelişimle ilgili olarak birçok gönül okşayıcı sözler söylediler ve beraberlerinde getirdikleri meyve ve reçellerden oluşan armağanları verdiler. Kral, geçeceğim tüm yerlerde, oranın ileri gelenleriyle konsüllerinin hoş geldin demeye gelmeleri ve meyve ve reçellerden oluşan armağanlar getirmeleri yolunda emir vermişti.

Masadan kalkılınca, Sète'e dönmek için tekrar gemiye bindim. Oraya vardığımda, karaya çıkınca, kont de Roquelaure'un Montpellier'den göndermiş olduğu saltanat arabasını hazır bir halde buldum. Kalenin tüm toplarının gürültüsü içerisinde arabaya bindim. Subayları ve savaş araç ve gereçleriyle donanmış olan garnizon, kalacağım konağa kadar uzanıyordu. Gözlerimi sayısız erkek ve kadınlardan oluşan bir kalabalık üzerinde gezdirerek

oraya gittim. Bu konak, yapımında yüzlerce kese altına mal olan kocaman taşlardan yapılmış büyük bir şeker fabrikasıydı. Kale-nin valisiyle kentin ileri gelenleri ve konsüller hemen gelip bana küçük armağanlar getirdiler ve gelişimden duydukları büyük kı-vancı dile getirmek için uzun uzun gönül okşayıcı sözler söylediler. Daha sonra, kadınlar onlu, onbeşli gruplar halinde gelmeye başladılar ve güneş battıktan sonra, saat beşe kadar gelmeyi sür-dürdüler. Zira, çevrenin, özellikle de Montpellier'in yüksek taba-kaya ait tüm hanımları beni görmek için Sète'de toplanmışlardı.

Fransa'da, erkeklerin cinsiyete büyük saygınlığı var. En soylu kişiler en düşük durumdaki kadınlara inanılmaz biçimde nazik davranıyorlar. Öyle ki, kadınlar istediklerini yapmakta, hoşlarına giden yerlere gitmektedir. Buyrukları her yerde geçerli... Her türlü zahmetten, her türlü özenden kurtulmuş olarak yaşadıkları ve ne arzu edebiliyorlarsa onu hemen elde edebildikleri için, hat-ta, Fransa'nın kadınların cenneti olduğu söylenir.

Pazar sabahı tekrar gemiye binip kanal üzerindeki yolumu tuttum.

Fransızların kanal dediği şey, bir araya getirdikleri çevre sula-rından oluşan bir ırmaktır. Tüccar ve yolcular eskiden çok uzun olan deniz yoluyla, ya da çok rahatsız ve masraflı olan kara yo-luyla gitmek zorundaydılar. Bu güçlükleri ortadan kaldırmak için, yolu kısaltıp onlara rahat bir gidiş-geliş aracı sağlamak sure-tiyle, bu kanalın yapımı için binlerce kese altın kullanılmıştır. Aynı zamanda, özel olarak yapılmış gemilerle, karaya çıkmadan, kent ve köyler arasından geçerek, Akdeniz'den Okyanus'a giden bu yoldan kalabalık nedeniyle, vergi ve gümrükten sağlanacak görünür büyük yararları da olmuştur. Bu kanalın yararlılık ve avantajları düşünülebilen herşeyin üzerindedir. Fakat yine de, buraya harcanan paraya insanın inanamayacağı söylenmektedir. Gerçekten de, bunun üstesinden yalnızca büyük yapıtlarla geli-

nebilinmiştir. Zira, Agde ırmağı seviyesinden Naurouze tepesi denilen bir yere kadar, yüz yirmi ayak yükseklik bulunduğundan ve oraya tekneleri çıkarmak imkânsız olduğundan, içine aynı anda üç dört tane tekne alabilen taş eklüzler yapmak gerekli olmuştur.

Bu eklüzlerin iki uçda güçlü kapıları var. Gemi içeri girince, arkasında bıraktığı kapı kapanıyor. Ön kapının vidalarla kapanan iki deliği var ve önündeki ırmağın suyunu tutuyor. Bu suyun düzeyi teknenin girdiği eklüzün içindeki suyun düzeyinden iki ayak daha yüksek. Bu vidalar çevrilir ve eklüzün içine iki delikten akmaya başlayan su eklüzü en azından bir çeyrek saatte doldurur ve gemiyi gerekli yüksekliğe çıkarmış olur. Bu durumda, ön kapı açılır ve tekne önceki gibi yoluna devam eder. Tekneler kendisine bağlanmış olan uzun bir kabloyla kıyıdan iki üç katırla çekilir. Naurouze tepesine varmak için, benzer seksen eklüzden geçmek gerekir. Daha sonra iniş başlar. Seksen eklüz sizi Toulouse'a götürür.

Bu eklüzlerin yapımının dışında, şoseler ve bilmem başka kaç tane makineyle, kanal yolu üzerinde, sağda solda akan ve düzeni bozabilecek olan birçok ırmağı bölmek zorunluğu doğmuş, böylece, inşaat hiçbir zarara uğramamıştır.

Kanalın oluşturduğu ırmaktan daha alçak düzeyde ırmaklar da vardır. Sularını akıtmak için, üzerlerine büyük köprüler atılmıştır. Öyle ki, büyük bir ırmağa aynı zamanda alt taraftan akmasına engel olmaksızın, kayıklarla köprülerden geçilebilmektedir.

Fakat, bu yapay ırmağın akışını engelleyen bir dağ delmek için yapılması gereken şeylerle karşılaştırıldığında, bu çalışmalar devede kulak kalır. Büyük zahmetlerle ancak, ikiyüz ayak uzunluğunda ve sayesinde kanalın dağın alt tarafından geçildiği taş bir yol yapılabilmiş. Dahası, bu kanal yapıldığı zaman, bundan sonra, hayvanlar, arabalar ve yolcular için bir yol yapmak amacıyla, sağda solda, birçok yolu kesmek ya da bozmak zorunda

kalınmış. Altından gemilerin geçtiği çok geniş kemerli ve çok yüksek köprüler yapılmış. Tüm bunlara bakıldığında, insan böyle bir yapının ancak çok büyük masraflarla yapılabildiğini kolayca anlıyor. Dünyanın harikaları arasına konulmaya değer. Bu konuda yazı yazmak ve ondan doğru olarak söz etmek için, onu görmüş olmak gerekir.

Hemen yolculuğa dönüyorum. Bir eklüzden geçtiğim Agde kentine akşam üzeri vardım. Kayığımdan çıkıp kentte benim için hazırlanmış olan konuta gittim. Yörenin ileri gelenleriyle konsüller beni ziyaret etmek ve bana küçük armağanlar getirmekten geri kalmadılar. Bu kent bir Akdeniz limanı olduğu için, limanda çok gemi vardı. Kuşkusuz, bu yüzden çok da kalabalık... Limanın özel bir kaptanı var.

Ertesi gün, kanal üzerinde tekrar gemiye bindim. Az önce sözünü ettiğim eklüzlerden geçtim. Her akşam, kasabalarda, köylerde kaldım. Sonunda, bir cumartesi olan Rebiyülahir ayının dördüncü günü Toulouse'a ulaştım.

Fransızlar beni görmeye öylesine meraklıydılar ki, kanal üzerinde yol alırken, kıyıdan geçişimi seyretmek için çepeçevre dört beş mil uzaklıktan geliyorlardı. Birbirinin önüne geçmek için, kimi zaman öylesine büyük bir istekle kalabalıklaşıyorlardı ki suya düşenler oluyordu. Poix denilen bir kentte karaya çıktığımda, kıyıda öylesine büyük bir kalabalık vardı ki onları geriletmek isteyen ve geriletmek için yer bulamayan askerlerden biri kasatura-sıyla bir adamı öldürdü. Öldürülen adamın erkek kardeşi nâralar atarak hemen ileri atıldı. Aynı asker ona da vurup yaraladı. Adam aldığı yaradan aynı gece öldü.

Kanal Toulouse'un önünden geçip Garonne ırmağıyla birleşir ve orada son bulur.

Toulouse'a gelince, kayığımdan çıkıp benim için hazırlanmış olan konuta gitmek üzere bir saltanat arabasına bindim.

Bu kent çok büyük, fakat bir parça yıkıntı halinde... Bir ticaret kentinden başka birşey olmadığından, Fransızlar arasında çok ünlü olmasına karşın, çok kalabalık değil.

Kralın garnizonunu kabul etmeme ayrıcalığına sahip. Bu nedenle, Toulon'dan beri bana eşlik etmiş olan elli asker, yüzbaşı ve teğmenleri kentin kapılarında benden izin isteyip geri döndüler. Kentin milis kuvvetlerinden iki bölük beni konutuma götürmek için önüme geçip yürüdüler.

Garonne ırmağında kanaldakilerden farklı gemiler kullanıldığından, adamlarıma karaya çıkacak süreyi tanımak için, Toulouse'da üç gün kalmam gerekli oldu. Bu kent Languedoc eyaleti parlementosunun merkezi... Bu toplumun başkan denilen şefi işgal ettiği yüksek mevkii nedeniyle beni ziyarete gelmedi. Fakat eşiyile kızı bu konuda titizlik göstermediler. Başkanla eyalet valisi arasında geçen kavga eyalet valisini oturma yeri olarak Montpelli-er'i seçmeye zorlamış. Kentin ileri gelenleriyle konsüller her zamanki gibi beni görmeye geldiler. Ünlü kişilerle soylular da geldi. Fakat, özellikle kadınlar, kaldığım üç gün süresince, bir an bile yerlerinde kalıp dinlenemediler. Bordeaux eyaletinin valisi bana hoş geldin demek için, adamlarından birini beni karşılamaya gönderdi. Kendisi ölmüş İngiltere kralı Jacques'in evlilik dışı oğluydu ve Fransa ile İspanya arasında yapılan son savaşta gösterdiği yararlılık nedeniyle, Fransa mareşali onuruyla onurlandırıldığı için, kendisine dük mareşal de Barwic deniliyordu. Zira, Fransa'nın soyluları ordu kumandanlığını kabul etmediklerinden, İngiliz olduğundan, mareşallik asasıyla birlikte bu ünvan Dük de Barwic'e verilmiş. Bu dük İspanya'ya karşı savaşa gitmiş ve orduya birliklerin gerçek babası gibi kumanda etmek suretiyle, akıl danışılan ve ileri görüşlülük niteliği olan kişi olarak ün kazanmış.

[Beni karşılamak ve hoşgeldin demek için, Toulouse'a adamlarından birini gönderdi. Bu adam efendisinin kendisine vermiş

olduğu görevi yerine getirmekten geri kalmayıp gelirken, Garonne ırmağı üzerinde bulunan tüm kasaba ve köylerin halkına, Sultan'ın elçisi geçerken hepsinin kendisini karşılamaya giderek gönül okşayıcı sözler söylemeleri yolundaki mareşâlin buyruğunu bildirmiş.]

Çarşamba gününün sabahı, binmem gereken gemiler hazır olduğu için, saltanat arabasına binip yola çıktım. Kentin milis kuvvetleri düzenli bir biçimde önüme geçip bana kentin kapılarına kadar eşlik etti ve daha ileri geçmeksizin, orada beni selâmladı. Aynı anda, mareşâlin buyruk verdiği bir askeri bölük yüzbaşı ve teğmeniyle yerini alıp beni geminin iskelesine kadar götürdü. Yolculuğumu Garonne üzerinde sürdürmek üzere, tekrar gemiye bindim.

Bu yol üzerinde kaldığım tüm yerlerde, ırmak kıyısında bulunan tüm kasaba ve köylerin ileri gelenleri beni kutlamak için, küçük teknelerle gelip gemime yanaşmaktan geri kalmıyorlardı. Toulouse'dan hareket edişimin dördüncü günü olan cumartesi günü Bordeaux kentine ulaştım. Gemimden çıkıp saltanat arabasına binerek Bordeaux'ya girdim. Toulouse gibi serbest bir kent olduğu için, askerler kent dışında kaldı. Kentin milis kuvvetlerini oluşturan birçok bölük subaylarıyla birlikte önümden geçip görkemli bir biçimde beni konutuma götürdü.

Fransa'da gördüğüm tüm kentler arasında Bordeaux ile karşılaştırılmaya değer başka bir kent yoktur. Bordeaux'nun yapıları çok güzel, konumu hoş, görünümü çok tatlı. Çok da kalabalık... Garonne ırmağı kentin ön tarafında öylesine geniş bir hal almış ki İstanbul limanına benziyor. Okyanus yalnızca yirmi mil uzakta olduğu için, kırk parça topu bulunan gemiler oraya gelip demir atıyor. Geldiğim ve tekrar hareket ettiğim zamanlar, beş altı yüz büyük gemiyle bir o kadar tekne ve kayığın ve büyük Okyanus gemilerinin beni selâmlamak için geçtiğim yerde bulunması

gerekiyordu. Yazları, ikibin yelkenli gemi burada bir araya gelmektedir. Bu kentte büyük ticaret yapıldığından, çok sayıda tüccar bulunmakta... Oturanların çoğu zengin... Burada, sözü edildiğini duyduğum denizin yükselme ve alçalması olayını görmek mutluluğuna eriştim. Yirmi dört saat içerisinde iki kez oluyor bu. Suların yükselmesi yedi, alçalması beş saat sürüyor. Sular Garonne'un akışını geri bastırarak, Bordeaux'nun üst tarafında dört beş mile kadar yükseliyor. Daha sonra çekilme sırasında, Garonne ırmağı büyük bir hız ve çabuklukla denize akıyor. Irmağın sularının bir ayak çoğalıp azaldığını kendi gözlerimle gördüm. Suların alçalması sırasında, kıyıda bulunan gemilerin altında su kalmıyor ve daha sonra, önceki gibi suların kabarmasıyla, su üzerinde yükseliyor. Öyle ki, yolculuk yapanlar, akıntıyla hareket etmek için, suların kabarma ya da çekilme zamanlarını bekliyorlar. Sonuç olarak bu olay, inanmak için görmenin gerekli olduğu bir harikadır.

Konutuma döndükten sonra, yörenin ileri gelenleriyle konsülleri hoş geldin demek ve bundan duydukları hoşnutluğu göstermek için armağanlarla geldiler. Soylu beylerle hanımlar da arka arkaya beni ziyarete geldiler. Ancak, mareşâl, aynı şeyi yapması halinde, düklük ve kral oğlu olmasının saygınlığını yaralayacağını düşünmüş olmalı ki yönetim görevlisini göndermekle yetindi. Ertesi gün hatırını sormak için, ben de ona kâhyamı gönderdim. Bununla birlikte, eşiyle kızı beni görmeye geldiler. Eyâlet yönetim görevlisi valinin ve bu kentteki Parlâmenton'un birinci başkanının yaptığını yaptı. Bu, tüm konsey üyelerinin beni ziyaret etmelerine engel olmadı.

Bana Bordeaux kalesinin övgüsünü çok yaptılar. Fransa'da benzerinin pek az bulunduğu, görülmeye değer bir yer olduğu ve görürsem, bu kaniya katılacağım söylendi. Tüm bunlar yalnızca benim oraya gitmeyi kabul etmeme yönelikti. Fakat, kış mevsiminde olduğumuz için, Allah'tan kar yağdı. Bu, benim için

bir bahane oldu ve bir gezinti için havanın uygun olmadığını söyledim. Ancak, ertesi sabah hava bir parça düzeldiğinden, soylu kişi, çevirmen ve tüm diğerleri diretip bana, kalenin limana egemen olması nedeniyle, oradan limanı tümüyle görmekten zevk alacağımı söyleyerek ısrarlarını yoğunlaştırdılar. İçinde bazı gizemler bulunabileceğini düşünerek gitmeye razı oldum ve sonunda oraya gittim. Bana hemen, saltanat arabasının iki saat sonra hazır olması için buyruk vereceklerini ve topları hazırlatması amacıyla, şato yöneticisine haber göndereceklerini söylediler. Öğleden sonra saat üçe doğru, gelip bana saltanat arabasının hazır olduğunu haber verdiler. Arabaya binip yola koyuldum.

Kale kent dışında, ırmağın kıyısında kurulmuştu. Çok güzel ve çok güçlü bir yapısı vardı. Oraya vardığımda, güçlü bir top atışıyla selamlandım. Daha sonra, yöneticinin dairesine çıktım. Kalenin yukarı kısmında, tüm kenti ve limanı gören bir konakla çok güzel bir bahçe vardı. Orada oturup gelgitin çıktığı yere kadar, limanı ve gemileri görme zevkine vardım. Daha sonra, bahçede dolaştım. Çiçek yetiştiricisiyle karşılaşan yönetici, tohumundan bir süre düğünçiçeği yetiştirmişti. Bana vermek için, açılmış olanlardan sekiz on tane koparmıştı. Tomurcukları da diğerlerinin çoğu gibiydi. Bordeaux'a gelmek için geçtiğim tüm yerlerde, Toulon'a gelişimden itibaren, bana sümbül, menekşe gibi ilkbahar çiçekleri getirildiğini söylersem, insan daha da şaşırır olur. Türkiye'de bu zamanda, bu tür çiçeklerden bulunmadığı kesindir.

Bahçeyi dolaştıktan sonra geri dönmek istedim. Fakat bana: "Kalenin içinde çok güzel bir oda var, onu görmeye gitmeyecek misiniz acaba? Hem ayrıca, buraya gelmiş olan mareşâl sizi orada bekliyor." dediler. Bağışlanmamı isteyemezdim; bu durumda, oraya gittim. Odanın duvarları melek yüzü resimleriyle süslüydü. İçeri girdiğimde, mareşâl ayağa kalkıp beni karşıladı ve büyük dostluk ve sevecenlik gösterdi. Daha sonra, karşı karşıya

sandalyelere oturduk. Melek yüzleri etrafımızı çevirmiş bulunuyordu. Bize kahve, şerbet ve reçel getirdiler. Böylece serinlemiş olduk. Daha sonra, mareşâl eğer saygıda kusur edildiyse, kendisini bağışlamamı rica etti. Ben de ona minnettarlığımı gösterdim ve kendisine karşı duyduğum gönül borcu nedeniyle teşekkürlerimi ilettim. Bunun üzerine, birbirimize veda ederek ayrıldık; ben konutuma döndüm.

Hiç Türk görmemiş olan mareşâl beni görmeyi çok istemişti. Fakat, mevkii beni ziyaret etmeye olanak vermediği için, beni evine davet etmesi halinde, önerisini geri çevirmemden korkmaktaydı. Bu iki güçlüğü ortadan kaldırmak için kaleyi gezme işi düşünülmüş. Oraya gitmem için beni öylesine sıkıştırmalarının nedeni işte buymuş.

Orada, yine gemi değiştirmek gerektiğinden, Bordeaux'da üç gün kaldım ve salı sabahı, mareşâlin benim için hazırlatmış olduğu özel kayığına bindim ve Blaye yolunu tuttum. Bordeaux kenti İspanya tarafında olduğundan, ırmağın karşı tarafına geçtim. Bordeaux ile Blaye kenti arasındaki uzaklık yedi mil... Ancak, suların yükselmesiyle hareket etmek suretiyle, ırmağın akıntısının hızından yararlandığım için, oraya üç saatten daha az bir süre içerisinde varmış oldum.

Kayığımdan karaya çıktığımda, kralın hizmetinde olan bir soylu ile birlikte benim için gönderilmiş ve görkemli bir biçimde koşumlanmış oniki atla karşılaştım. Atların arasında, koşum takımı altın ve kıymetli taşlarla süslü bir at vardı. Bu attan başka, bir de saltanat arabası gönderilmişti. İrmağın kıyısında duruyordu. İstedigimi seçmem söylendi. Ancak, yağmura dönüşen soğuk hava bana kararsızlık içinde kalmama imkân vermedi. Saltanat arabasına binip konutumun yolunu tuttum. Kaleye ve kente ait birlikler iki yanımda yürüdüklerinden, konutuma görkemli bir biçimde gittim. Beni Paris'e götürmek için gelmiş olan kişileri bu

kentte buldum. Yolculuğum için gerekli tüm hazırlıklarla beni orada bekliyorlardı.

Buraya kadar su yoluyla gelmiştim. Bize verilen gemilerde adamlarım pek rahat edemedikleri için, oldukça acı çekmiştik. Bu nedenle, soylu kişiye, su yoluyla olan yolculuğumun Allah'ın izniyle sona erdiğini, yolculuğumu artık karayoluyla sürdüreceğimi, kendisinin içinde bulunduğumuz mevsimi dikkate alarak ve adamlarımın rahat etmesini istediğimden iyi binek atlarıyla arabalar sağlamaya özen göstermesini söyledim. Paris'ten, özel saltanat arabaları gönderildi ve gerektiği kadar da binek hayvanı hazırlanacak, diye yanıt verdi bana. Fakat, Ekselanslarının çok fazla eşyası bulunduğu ve mevsim çok berbat olduğundan, herşeyi yanımızda götürmemiz halinde, korkarım ki çamur yüzünden yolda fazlaca durmak zorunda kalırız. Bu duruma göre, Ekselansları kendileri için kesinlikle gerekli olan giysileriyle bazı ziyareti gerekli olan giysileriyle bazı yiyecekleri bana versinler. Ulu Tanrının izniyle, onları Paris'te aldığım şekilde kendilerine geri vereceğim.” Düşüncelerini yerinde buldum ve eşyalarımın yarısından fazlasını ona verdim. Onları Blaye'de bulunan ve Paris'ten dört günlük uzaklıktaki bir liman olan Havre de Grâce'a gitmek için kiralanan bir gemiye yüklediler. Yanımda alıkoyduğum eşyaları bir düzene sokmak için bu kentte bir gün kalmam gerekti.

Rebiyülahir ayının onyedinci, bir çarşamba günü, atımı gideceğim yöne doğru döndürdüm, beş saatte Petitmort denilen küçük bir köye geldim. Oradan beş saatte Pons köyüne, Pons köyünden de dört saatte çok büyük ve kalabalık bir kent olan Xaintes'e geldim. Bu ana kadar geçtiğimiz berbat yollar bize çok acı vermişti. Tüm eşyalarım ıslanmış, çamur yüzünden berbat olmuştu. Bunlar yetmiyormuş gibi, yük arabaları da bizi izleyemedi. Bu nedenle, arabaları beklemek amacıyla, Xaintes kentinde iki gün kalmam gerekti.

Xaintes'ten beş saatte Saint-Jean d'Agely kentine, oradan dört saatte Berjou denilen bir köye ve Berjou'dan da dört saatte başka küçük bir köy olan Chinai'ye gittim. Chinai'den yedi saatte küçük Luzignan kentine ve Luzignan'dan da beş saatte müstahkem büyük bir kent olan Poitiers'e gittim. Burada bir gün kaldım. Ne kadar büyük zahmetlerle karşılaştığımızı anlatamam. Kış mevsiminde, yolculuğumuzu karayoluyla yapmak durumuyla karşı karşıyaydık. Yollar yürünmeyecek haldeydi, arabalar aşırı yüklüydü. Adamların kötü atlara bindirilmişti ve berbat yerlerde yatırılmaları da cabasıydı.

Poitiers kenti sularla çevrili... Şatosu öylesine eski ki, harabe-ye dönmüş. Güzel yapı hiç yok. Kalınabilecek pek az konut gördüm. Pek fazla soyluluk da yok. Halkın çoğu önemsiz ve yoksul kişiler... Gelişimin şerefine büyük şenlikler yaptılar. Kente ait birliklerle kış konaklaması için orada bulunan bir alay kent surlarının dışında konutuma kadar silâhlı olarak sıralandılar.

Geçtiğim tüm kent ve kalelere bir mil kala, beni karşılamaya daima bir askerî birlik gönderiliyordu. Kente varışımda, görkemli bir biçimde beni konutuma götürüyorlar ve kentin ileri gelenleriyle konsüller bana hoş geldin demeye geliyor ve yanlarında meyve ve reçeller getiriyorlardı. Yolumun üzerinde her zaman, erkek ve kadınlardan oluşan öylesine büyük bir kalabalık oluyordu ki gittiğim kentte yalnızca geçtiğim yerlerde insan var gibiydi. Konutuma geldikten sonra, tüm bu kalabalık içeri girmek için öylesine büyük bir çaba gösteriyordu ki kapıyı tutan askerlerin onları engellemesi olanaksız oluyordu. Kalabalık arasında sıkışıp kalması sonucu nerdeyse boğulacak hale gelmiş, tiz çığlıklar atmaya başlayan birkaç kişi her zaman oluyordu ve ben karşıma gelip bayılan kadınlar görüyordum. İçeri girenlerin bunu başarmak için büyük zahmetlere katlanmalarına karşın, dışarı çıktıktan sonra, evlerine döndükleri sanılmamalı... Bir kez daha içeri girmeyi isteme fırsatını yakalamak için avluda bekliyorlardı.

Karşılaştıkları tüm güçlülere karşın, üç dört kez içeri girenleri gördüm. Soğuk ve yağmur bile, konutun avlusunda titreyerek gecenin üçlerine kadar kalmalarına engel olmuyordu. Böylesine büyük bir merak karşısında ne denli şaşırdığımı varın düşünün.

Kralın bana yolladığı binek atları hep arabanın yanında gidiyordu. Öyle ki ata binmek istesem, arabadan inmeme yeterliydi. Kusursuz bir binici olan kralın hizmetindeki soylu da yanımdan uzaklaşmıyordu ve arabaya bindiğim, ya da arabadan indiğim zamanlar, bana elini uzatıp yardım etmekte özen gösteriyordu.

Bordeaux'dan beri bana ikinci bir soylu kişi (beni götüren soylunun üzerindeki bir mevkiide, çok saygın bir kişi, kralın yatak oda hizmetçisi) eşlik etti. Ailesinin oturduğu Bordeaux'ya izinli olarak onları görmeye gitmişti. Böyle bir bahane ile, sanki beni karşılamaya gelmiş gibi, benimle birlikte geri dönüyordu.

Mihmandarım olan soylu kişi yolda Paris'ten mektuplar aldı. Bu mektuplarda, bana hangi konağın hazırlandığı, kente nasıl gireceğim, beni karşılamaya kimin geleceği ve nihayet benim için yapılan tüm hazırlık ve düzenlemeler belirtiliyordu. Soylu kişi tüm bu haberleri bana bildirdi.

Bir kent ya da kaleden çıkarken de, girerken yapılan aynı nazik davranışlarda bulunuyorlardı. Birlikler düzene sokuluyor ve top bulunan yerlerde, top sesinin bana eşlik etmesi eksik olmuyordu.

Poitiers'den öğleyi hareket ettim ve yedi saatlik bir yürüyüşten sonra Châtellerault kentine vardım. Burası ünü çevreye yayılmış iyi bıçak ustalarıyla tanınan çok güzel bir yer. Orada, birçok kesici âlet gördüm.

Chatellerault'dan dört saatte Faux adında küçük bir köye geldim ve cuma günü olan cemaziyelevvel ayının ilk günü yedi saatlik bir yolculuktan sonra, eskiden Fransa krallarının konutları-

nı yaptırttıkları Amboise'a geldim. Orada, hâlâ bir kral sarayı ile küçük bir kale vardır. Çok büyük bir ırmak olan Loire kenti önünden akıyor. Loire'ı bir köprü üzerinden geçerek aştım. Kentin küçük bir kısmının bulunduğu karşı kıyıdaki ırmağa bakan küçük bir eve indim. O gün, yolumun üzerinde, güzel bir bahçeyle çok hoş, ancak konumunu söyleyemeyeceğim bir saray gördüm. Bu saray eskiden, İspanya kralının görevinden alınmış bir haznedârına aitmiş. Şu andaki efendisi Paris'teydi. Poitiers'den itibaren, yolumun üzerinde kırlar ve çok güzel konutlar görmeye başlamıştım.

Amboise'den itibaren altı saatlik bir yolculuk beni Blois kentine götürdü. İki tarafında çok kalabalık köyler ve sanki birbirine dokunuyormuş gibi görünen birçok sarayın sıralı olduğu Loire ırmağının kıyısını izledim hep. İrmağın kendisinin de çok güzel olduğunu söylemek gerekir. Garonne ırmağından daha büyük... Ayrıca, Garonne üzerindeki görünümün Loire'daki gibi insanı hoşnut edecek bir şeyi yok. Loire Amboise'de olduğu gibi Blois kentinin ortasından geçiyor. İrmağın bir kıyısından ötekine gitmek için büyük bir köprü de vardı.

Ertesi sabah, ırmağı bu büyük köprü üzerinden geçtim ve karşı kıyı boyunca yürüyerek Saint-Laurent denilen küçük bir köye ulaştım. Yarı yolda, bir eğlence yerinde yapılmış bir kral sarayı var. Yapımı altı kubbeli bir buhurdânlığa, yontuları masa saatlerimizin oymalarına benziyor. Yaptıran da Fransa kralı I. François idi. Şu anda krala ait... İnsan onu görürse ancak hakkında doğru bir fikir edinebilir. Zira, ayrıntılı bir anlatım onu ortaya koyamaz. Çepeçevre yedi mil uzaklığa kadar olan bir alan içerisinde, sarayın civarındaki kazık duvarlarla birlikte dağlar ve ovalar bulunmakta. Boşluklara kapılar konulmuş. Bu kapılardan ben de geçtim. Burası bir av alanı. Çok sayıda geyik gördüm orada. Ancak, krala ait olduğu için, burada ondan başkası avlanamaz.

Saint-Laurent'ten altı saatte büyük Orleans kentine gittim. Orleans Fransa'nın en güzel kentlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Gerçekten de eşi olmayan bir yer... Loire kette kenar mahalleleri arasında akmakta. Kenar mahalleyi geçip ırmağı bir köprüyle aşarak kente girdim. Kalesi çok eski; topu bile yok. Orleans Paris'ten yalnızca yirmi saat uzaklıkta olduğu ve Paris'in güvenlik alanı içerisinde bulunduğundan, bakımı savsaklanmış. O sırada, kış konaklama yerinde çok ünlü, Champagne Alayı denilen bir alay vardı. Beni silâhlı olarak ve savaş düzeninde karşıladılar. Ülkenin ileri gelenleri her zamanki gibi beni görmeye geldiler ve melek yüzleriyle süslü salonum Çin ressamlarının salonu haline dönüştü.

Bu kentte yalnızca iki gün kaldım. Bir çarşamba günü olan ertesi gün tekrar yola koyuldum. Altı saatte Touri denilen küçük bir köye, oradan da altı saatte Etampes kasabasına vardım. Kent denilmeye değer bu kasaba çok büyük. Bahçeler ve üzüm bağlarıyla çevrili. Verimli tarlaları onu Paris'in ambarı olarak kabul ettiriyor.

Etampes'dan yedi saatte Corbeil denilen başka bir kasabaya gittim. Bu da büyük bir kasaba ve Seine ırmağı kıyısındaki konumu, onu çok hoş bir hale sokuyor.

Ertesi sabah, Seine ırmağını bir köprü üzerinden geçtim. İrmak bu kısımda Garonne kadar geniş... Dört saat süreyle yürüdükten sonra, bakışlarımı ırmağın kıyılarını güzelleştiren büyümlü saraylar, çok güzel ve benim için tümüyle yeni bir biçimde yapılmış bahçeler ve insanı hayran bırakacak güzellikteki ağaç kümeleri üzerinde dolaştırmak suretiyle, Charenton kasabasını sulayarak, aynı yerde Seine ırmağıyla birleşen Marne ırmağını da bir köprü üzerinden geçtim. Oradan, bir saatte, Paris civarında benim için hazırlanmış olan bir saraya geldim. Bu, cemaziyelevvel ayının dokuzuncu günü, bir salıydı.

Rahmetli Kâtip Çelebi'nin Türkçe'ye çevirmiş olduğu ünlü Atlas, Charenton'un son derece olağanüstü bir özelliğini şöyle anlatmaktadır: "Charenton kasabasında, konuşulanları onüç kez yineleyen bir yankı mağarası bulunduğu söylenir." Böylesine şaşırtıcı birşey konusunda büyük bir doğruluk ve dikkatle bilgi edindim. Böyle birşeyi bilen hiç kimse çıkmadı ve herkes böyle birşeyden söz edildiğini duymadığını söyledi. Öyle ki zamanın akışıyla yıkılmış böyle bir yerin gerçekten var olup olmadığını, ya da Atlas'ın böyle birşeyden neden söz etmiş olduğunu öğrenemedim.

Konağımda hemen hemen bir hafta kaldım. Oraya gece ve gündüz, bazıları kimliğini gizleyerek, bazıları da açıkça olmak üzere, yüksek tabakadan erkek ve kadınların oluşturduğu öylesine büyük bir kalabalık geliyordu ki düğün evlerinde bu kadar çok insanın hiçbir zaman bir arada olmadığını söyleyebilirim.

Fransızların özel bir görevi var. Bu görevi üstlenen kişilere elçilerin karşılayıcısı adı veriliyor. Görevleri elçileri kutlamaya gitmek, ülkeye girişlerini sağlamak ve onları kralın huzuruna çıkarmak. Böyle bir karşılayıcı, konağa gelişimin ertesi günü beni görmeye geldi ve kral adına bana hoş geldin dedi. İki gün sonra yine gelip kralın pazar günü öğleyin beni saraya davet ettiğini, silâhlı en iyi birliklerin yeni giysileriyle hazırlandığını, bana eşlik etmek için, önce birinci mareşâlin atanmış olduğunu, ancak, huzura atla kabul edilmemi istemem nedeniyle ve bu mareşâlin gücü ve yaşının ata binmeye imkan vermemesi üzerine, daha sonra mareşâl d' Estrees denilen ikincisinin atandığını söyledi. "Böylece, Tanrı'nın izniyle, pazar günü öğleden önce, sizi saraya götürmek üzere, kendisi bir saltanat arabasıyla gelecek ve Ekselansları ona katılacaklar." dedi.

Ertesi gün, yine elçileri ilgilendiren şeyleri yapmakla görevlendirilmiş kişilerden biri olan yardımcısı beni görmeye gelecek

şunları söyledi: “Kente girişinizi yazılı olarak düzenlemek amacıyla geldim. Bu nedenle, kralın ahırlarından koşumlu atlar getirmeğim için, Ekselanslarından bana ata binmesi gereken kaç adamı olduğunu, kaç tane yedek atı istediklerini, yapılacak hazırlık ve düzenlemelerde kendimi ayarlayabilmem için, yürüyüşün hangi düzende yapılmasını arzu ettiklerini söylemek lütfunda bulunmalarını rica ediyorum.” Kendisine yanımda beş at getirdiğimi, böylece yedi yedek atı olması için yalnızca iki ata gereksinme olduğunu, bu yedi attan birine kendimin bineceğini, diğer altı atın yedekte götürüleceğini ve adamlarım için de kırk tane koşumlu at gerektiğini söyledim. Dediklerimin hepsini not etti.

Pazar günü, kralın hizmetindeki soylulardan biri ve beni Blaye’de karşılamaya gönderilen aynı kişi olan bay Cognard atları dağıtmak amacıyla konağıma geldiler. Divan efendisi olduğu için, oğluma dizgini altın ve değerli taşlarla süslü bir kısrak verdi. Kâhyama da uygun bir at. Diğerine ise, ünvanlarına göre atları dağıttı. Daha sonra, kralın saltanat arabalarından biriyle, mareşâl d’Estreas ile karşılayıcı geldiler. Onları gidip karşılamakta kusur etmedim. Bana, kralın benim için kendi saltanat arabasını ve tüm yüksek görevlilerin de kendi arabalarını onur simgesi olarak gönderdiklerini söylediler. Aynı anda, yüzlerce görkemli ve çok güzel arabanın görüldüğünü gördüm. İkinci karşılayıcı daha sonra: “Kaybedecek zamanımız yok! Ekselanslarının izniyle, yürümeye başlayacağız.” dedi. Harekete geçmek için hemen kalktı. Kralın süvari alayı yürümeye başladı. Onu kürkiü mantolu ve tüfekli atlı adamlarımın bir kısmıyla kerrake giyinmiş mızraklı olan öteki kısmı izledi. Onların arkasında, sakallı birkaç ağa yürüyordu. Ağalar imam efendiyle kapıcılar kethüdasının önündeydiler. Daha sonra, kralın hizmetindeki soylu ile çevirmenin izlediği çok görkemli bir biçimde koşumlanmış altı yedek at getiriliyordu. Daha sonra da ben, tören sarığı, yakası samur kürklü bir

ferace giyinmiş ve tören koşumu ve dizginiyle koşumlanmış bir ata binmiş olarak, yürüdüm. Mareşâl sağ tarafıma, karşılayıcı sol tarafıma geçtiler. Yürüyüş alayının en sonunda ikinci bir süvari alayı bulunuyordu. Onların arkasında, saltanat arabalarının her-biri onun sırasına göre dizilmişti.

Paris sokaklarının yan yana altı saltanat arabasını alacak kadar geniş olmasına karşın, bazı yerlerde öylesine büyük bir kalabalık vardı ki üç süvari güçlkle geçebiliyorduk. Yanımda yürümeleri için, çuhadarlarımdan altısını çağırmıştım. Ancak, önüme geçmek zorunda kaldılar. Tüm sokaklarda yer yer yaya, ya da atlı askerler diziliydi. Onlu, onbeşli gruplar halinde toplanmış halktan kişiler de vardı. Öyle ki tüm Paris'in kente girişimi görmek için geldiği söylenebilirdi.

Bu kentin dört beş kat olarak yapılmış olan konutlarının pencereleri sokağa bakıyordu. Erkek, kadın ve küçük çocuklar tüm pencereleri doldurmuştu. Hiç Türk görmediklerinden, büyükler ve küçükler bizim nasıl insanlar olduğumuzu öğrenmek istiyorlardı. Kral, amcası ve koruyucusu, Orléans dükü, tüm saraylılarla yüksek mevkideki soylu kişilerin herbiri, kente girişimi görmek için bir konut tutmuşlardı. Yolculuğumu deniz yolu ile yaptığımdan, böyle bir tören için yeterince hoş bir giyim kuşamım olmamasına karşın, Allah'ın yardımıyla yine de, Paris'te böylesine görkemli bir giriş töreninin asla görülmemiş olduğunu söylediler.

Yukarıda anlatılan düzen içerisinde, benim için hazırlanmış olan ve önünde beni selâmlamak için silâhlı birliklerin geçit yaptığı konuta indim. Daha sonra, mareşâl benden izin alıp evine döndü.

Bir süre sonra, erkekler ve kadınlar, bazıları ziyaret etmek, bazıları meraktan, kalabalıklar halinde gelmeye başladılar. Beni nezaket ve gönül alıcı sözlerle adeta bunalttılar. En çok arzula-

dıkları şey, beni yemek yerken görmektir. Filânın karısı ya da kızının yemeğimde hazır bulunmak istediği bildiriliyordu bana. Kimi zaman, gelenleri geri çeviremediğim ve içeri girmelerine izin vermek zorunda kaldığım kişiler oluyordu. Fakat, paskalya ayında olduklarından benimle birlikte yemek yiyemiyorlardı. Yalnızca beni seyretmek için masanın etrafını çeviriyorlardı. Benim için çok yeni birşey olan bu davranışlar beni çok sıkıyor, fakat kibarlığım sabırlı olmamı sağlıyordu. Fransızların yemeklerde hazır bulunmak gibi bir alışkanlıkları var. Örneğin, kral masaya oturduğunda, onu yemek yerken görmek isteyenlerin içeri girmelerine izin veriliyor. Çok daha tuhaf olan bir şey de, yataktan kalkışında ve giyinmesinde aynı biçimde davranılması... Benim seve seve kendilerini bağışladığım nezaket kurallarıyla beni rahatsız etmeye gelmelerinin nedeni işte buydu.

İki gün sonra, bana elçilerin karşılayıcısını gönderdiler. Bana şunları söyledi: “Kral, Ekselanslarını cuma günü kendisini görmeye davet ediyor. Tanrı’nın izniyle gideceklerini umuyorum. Kendilerini Majestelerinin sarayına götürmek için, prens de Lambese görevlendirilmiş bulunmaktadır. Görevli prens ve ben, kendilerini almaya gelecek ve birlikte, önceki gibi, yürüyüş yapacağız.” Daha sonra, Kralın bana karşı olan özel sempatisi nedeniyle, mümkün olan tüm onurları göstermek istediğini söyleyerek gönül okşayıcı sözleri sıraladı ve huzura kabul edilmem için, kente girişime göre daha kalabalık bir kortejin hazırlanmış olduğunu, Sultan’ın mektubunu sunduktan sonra, kralın yönetim görevlisinin bana yanıt vereceğini, içeri girip çıkarken, kralın ayakta duracağını ve daha sonra da, dostluğa uygun gelen şeyleri yapmanın bana düşeceğini sözlerine ekledi.

Cuma günü, Lambese prensiyle karşılayıcı konutuma geldiler. Adamlarımı önceki düzene göre sıralattırdım, fakat ne kılıç, ne tüfek, ne de ımrak verdirtmedim. Divan efendisi olarak oğluma Sultan’ın değerli mektubunu verdim ve bu görevin hatırıma,

ona binmesi için dizgini altın ve kıymetli taşlarla süslü bir kısrak verildi. Ben ise, bir tören sarığı ve samur kürklü bir ferace giymiş ve göz alıcı biçimde koşumlanmış olan kendi atlarımdan birine binmiş olarak, onun arkasından yürüdüm. Prens de Lambese sağımda, karşılayıcı solumdaydı. Bu düzen içerisinde, yürümeye başladık.

Bana kralın birliklerini göstermek istiyorlardı. Bu nedenle, kış konaklama karargâhının ötesine berisine dağılmış olan piyade ve süvari alayları oraya getirtildi. Çoğuna yeni giysiler giydirilmişti. Sayıları otuz bin kişiye ulaşan bu birlikler kaldığım konuttan kralın sarayına kadar düzen içerisinde dizilmişti. Çok görkemli, çok seçkin, çok güçlü birlikler gördüğümü açıkça söylemeliyim.

Saraya bahçe tarafından geldim. Orada, birine beyaz atlılar alayı, diğerine siyah atlılar alayı denilen silahlı iki alayla karşılaştım. Bunlar ordunun en önemli birlikleriydi ve bu nedenle, yalnızca birinci sınıf kişilerden oluşturulmuştu. Bunlar krala aitti. Atları çok güzel, giysileri çok gösterişliydi..

Sarayın kapısına gelince attan indim. Bir parça soluk almak için, beni sağ tarafımdaki bir daireye götürdüler. Burası, kralın yakın akrabası olan ve Sayın Dük denilen kralın mürebbiyesinin dairesiydi.

Bir parça dinlendikten sonra, kalkıp yukarı kata giden merdiveni çıkmaya başladım. Attığım her adımda, saraya ait bir kişi gelip beni karşılıyordu. Bu, toplantı odasının kapısına ginceye dek böyle devam etti. Kalabalık öylesine fazlaydı ki, şu soyluların etrafımı dört taraftan çevirmiş olmalarına karşın, geçmekte güçlük çekiyordum. Yine de, oniki kişiyle içeri girmeyi başardım. Salonun iki tarafında, amfi biçiminde, kralın tahtına kadar özenle dizilmiş, ancak düğün salonlarındakilerle karşılaştırılabileceğim birkaç yüz sandalye vardı. Kral soyundan gelen prenseslerle yüksek tabakadan hanımlar ve genç kızlar, hepsi de kıymet-

li taşlarla parıldayan giysileri içerisinde, bu sandalyelere oturmuşlardı. Ben içeri girince, ayağa kalktılar. Tahtın yanına geldiğim zaman, kral da ayağa kaktı. Sultan'ın değerli mektubu önümde duruyordu. Önce ellerimi göğsümün üzerine koydum, sonra yaklaşarak [ellerimi selâm şeklinde başıma getirdim] kendisine şunları söyledim: “Çok cömert, Yüce, Kudretli, inananların hükümdarı, velinimetim, efendim, Sultan Mehmet Han'ın oğlu Majesteleri Sultan Ahmet Han'ın değerli mektubunu buyurun!” Mektubu aynı anda bakanına verdim ve mutlu sadrazam, Haşmetlilerinin mektubunu alarak, bunun zât-ı şahâneleri, ulu ve kudretli sadrazam, Yüce Sultan'ın damadı, İbrahim Paşa'nın değerli mektubu olduğunu söyleyerek, yine krala sundum. Daha sonra da, aynı şekilde onu bakana verdim. Sözlerime, inananların büyük ve kudretli hükümdarı, efendim Majestelerinin beni iki imparatorluk arasındaki eski ve sıkı dostluğu güçlendirmek ve Fransa'nın çok hoş imparatoruna karşı gösterdiği iyilik, sevgi, takdir ve saygıyı belirtmek amacıyla, beni elçi olarak göndermiş olduklarını ekledim.

Onbir yaşını daha yeni bitirmiş olan kral onikisine girmişti. Altın yüklü ve elmaslara boğulmuş giysilerinin parlaklığının eşlik ettiği eşsiz yakışıklılığı topluluk içerisinde etrafa ışıltılar saçıyordu. [Bana yanıt vermekte kararlılık göstermedi], fakat mürebbiyesi mareşâl de Villeroi onun eksikliğini gidertip bana, majeste kralın, yüce ve kudretli Majesteleri Osmanlı hükümdarının mektubundan ve elçilik görevine beni atamakla yapmış olduğu seçimden hoşnut olduklarını söyledi. Tüm bu süre içerisinde, Naip Orléans Dükü kralın yanında, soylu prensler de sağında ve solunda ayakta duruyorlardı.

Daha sonra, geri dönmek için ellerimi tekrar başıma ve birkaç adım attıktan sonra, izin almak için de, göğsüme götürdüm. Geldiğim aynı düzen içerisinde, daima halkın ve askeri birliklerin ortasında yürümek suretiyle, konutuma döndüm. Kral tara-

findan kabul edildiğim bu cuma günü nevrüz ayının ilk gününe rastlıyordu.

Kralın sarayının kapıları, Fransa ile Almanya arasında oturan ve Hristiyan prenslere kayıtsızca hizmet eden özel bir ulus olan İsviçreli yüz muhafız sürekli olarak korunmaktaydı. Bunlar çok yürekli ve güçlü ve ayrıca da kendilerine verilen buyrukları yerine getirmekte çok titiz ve bağlı kişiler olduklarından, koruyucu olarak seçilmişlerdir. İşte, dikkat ve bağlılıklarıyla ilgili olarak anlatılan bir olay: Bunlardan biri, günün birinde, içeri kimsenin girmemesi buyruğuyla, üstü tarafından Versailles sarayının bahçe kapısına konulmuş. Kral bahçede dolaşmak istemiş ve içeri girmek üzere gelmiş. Fakat, İsviçreli mızrağını kapının önüne dikip ona kim olursa olsun, içeri girmesinin yasak olduğunu söylemiş. Majesteleri ona: “Benim kral olduğumu biliyor musun?” diye sormuş. İsviçreli: “Biliyorum, ama önemi yok!” diye karşılık vermiş. “Kesin bir buyruk aldım, yerine getirmeliyim.” Bunun üzerine, kral ona bir avuç altın vermiş. Muhafız ona: “Beni parayla baştan çıkarttıktan sonra, beni cezalandırıp onurumu lekelemek istiyorsunuz.” demiş. Konutumun kapısında nöbet tutmaları için, bu bölükten bana oniki muhafızla bir subay verdiler. Ben de bunların görevlerini kusursuz bir biçimde yapan ve kendilerine verilen buyrukları yerine getirmekte inanılmaz titizlik gösteren insanlar olduklarını kabullendim.

Huzura kabul edilişimin ertesi günü, kral için hazırlamış olduğum armağanları kâhyamla bakana gönderdim. Onları Majestelerine sunmakta özen göstereceği yolunda yanıt verdi. Armağanlar şunlardan oluşuyordu: İlk olarak, görkemli koşum takımlarıyla koşumlanmış bir Midilli atı. Egeri ve sağrı örtüsü değişik renklerle ve nefis bir sanatla işlenmiş, altın ışıltılı beyaz bir diba kumaşından, üzengileri saf gümüşlendi. Koşumsuz başka bir yedek at. İkinci olarak, çok küçük oklarla dolu nefis bir sadakla aynı şekilde nefis bir şekilde yapılmış küçük bir yay. Sadak da al-

tın ışıltılı çok güzel bir işlemeyle süslüydü. Üçüncü olarak, dokuz parça Yunan dibası, üç parça Hint kumaşı, bir samur kürklü manto ve dokuz şişe nefis kokulu reçine...

Krallık naibinin de kral gibi elçiler için karşılayıcısı vardı. Bu karşılayıcı huzura kabul edildiğim gün konutuma gelip bana, naibin beni ertesi gün kendisini ziyaret etmeye çağırdığını, kendisinin de saltanat arabasıyla beni almaya geleceğini ve beni çok görmek isteyen halkın, ata binmem halinde, bana karşı gönül borcu duyacağını söyledi. Buna razı oldum ve ertesi sabah, kralın sarayına gittiğim aynı ata bindim. Adamlarım da kendilerine verilen atlara ve ben aynı tören alayıyla ve önceki yürüyüş düzeninde ilerlemeye başladım. Bir süvari alayı olan naibin birlikleri önümüzde gidiyordu. Yol üzerinde, sanki beni selâmlamak içinmiş gibi, yer yer birlikler dizilmişti.

Naibin sarayına gelince, kâhyası ve kralın karşılayıcısı beni karşılamaya geldiler. İlki bana biraz dinlenmek isteyip istemediğimi sordu ve dairesine girmemi istedi. İçeride, adamlarımın attan inip çizmelerini fırçalamaları için gerekli olan süre kadar kaldım. Daha sonra kalkıp dışarı çıktım.

Naibin sarayı çok güzel ve çok genişti. Birbiriyle ilişkili, hepsi de yaldızlı, birçok salon ve yatak odası vardı. Büyük bir kalabalık salonları dolduruyordu. Orléans dükü en dipteki salonda bir koltuğa oturmuştu ve etrafı kralinki gibi, sarayın ileri gelenleriyle çevriliydi. Beni görünce hemen ayağa kalkıp şapkasını çıkardı ve bana doğru birkaç adım attı. Ben de, dostluk görevlerimi yerine getirmek için, ellerimi göğsüme götürüp ona tüm mutlulukları diledim. Aynı zamanda da, sadrazamın mektubunu alıp ona doğru uzatırken: "Haşmetli, kudretli ve iyiliksever, Yüce Sultan'ın damadı, sadrazam İbrahim Paşa'nın değerli mektubunu buyurun!" dedim. Naip elini uzatıp elden ele giden mektubu aldı. Daha sonra, onun düzeyindeki bir kişiyi görmek avantajına

sahip olmamın uzun kara ve deniz yolculuklarımda karşılaştığım sıkıntıları bana unutturduğunu sözlerime ekledim. Ancak, bu konuşma nezaket gereği idi. Zira, gerçekte, Toulon'dan Paris'e kadar çektiklerimi anlatmam gerekse, dünyanın kâğıdı almaz da. Naip büyük bir naziklikle bana şöyle yanıt verdi: "Yüce sadrazamın mektubunu almaktan, elçilik görevi için Ekselansları niteliğindeki bir kişinin seçilmiş olmasından ve naipliğimin bu mektup değış tokuşu ve bu dostluk onayı ile iyice belirlenmiş olmasından büyük kıvanç duymaktayım." Daha sonra, ondan izin isteyip geri döndüm. O gün hava biraz sıcaktı. Bu durum, büyük kalabalık nedeniyle sokaklarda karşılaştığım güçlülere eklendiğinde, beni öylesine yormuş ve güçsüz bırakmıştı ki konutuma dönmek için saltanat arabasına binmek zorunda kaldım.

Ertesi gün, vezir görevini yürüten Cambrai Başpiskoposunu görmeye gittim. Bana kahve, şerbet ve reçel sundu ve büyük nezaket gösterdi.

Fransızların birçok veziri var. Onlara "bakan" diyorlar. Fransa'daki mareşâl ve düklerden daha aşağı sıradalar. Herbirinin mutlak egemen olduğu özel bir bakanlığı var ve herbiri ancak kendisine bağlı olan işlere karışıyor. Cambrai Başpiskoposu dışışleri bakanı... Görevi, savaş ya da barış yapmanın uygun olup olmadığını incelemek, ticaret işlerine özen göstermek, yabancı prenslerin elçilerinin görevli olduğu görüşmeleri sonuca bağlamak ve Bâb-ı Âli'ye gelen elçileri geri çağırarak, ya da atamak... Naip kendisini çok takdir etmekte ve ona karşı büyük dostluk göstermekteydi. Bu, Cambrai kilisesinin başkanı olan zavallı bir rahipti. Buna başpiskopos diyorlar. Beni kendisini görmeye davet ettiğinde, ziyaretime karşılık vereceğini çevirmen aracılığıyla bana iletmişti.

Ertesi gün, kâhyamla naibe armağanını gönderdim. Bu, vezirlere lâıyk bir biçimde koşumlanmış çok güzel bir atla altı parça Yunan diba kumaşından, bir samur kürklü mantodan, dört parça

Hint kumaşından ve Fransa'da çok değer verilen altı şişe kokulu reçineden oluşuyordu.

Efendim, velinimetim, iyiliksever sadrazamımın büyük Fransa amirâli, Toulouse kontuna bir mektubu vardı. Ancak, kont şu anda kır evinde bulunduğundan, onu görmek için gitmeyi başka zamana bıraktım.

Birkaç gün sonra mareşâl de Villeroi'nin konutuna gidip kendisine Devletli Majestelerinin mektubunu verdim. Tatlı bir ihtiyardı. Kralın eğitimiyle görevliydi. Konutu sarayın içerisinde bulunduğu için, kralla birlikte yatıp onunla birlikte kalkıyordu. Elbette, ondan kısa bir süre ayrılmaktaydı. Kendisiyle özel olarak görüştüğüm sırada, beni görmeye meraklı olan kral, gelip perdelerin arasından beni seyrediyordu.

Fransa'ya gelmek için yolculuk yaptığım denizyolu üç attan fazlasını götürmeme imkân vermemişti. Bu atlardan birini naibe armağan etmiştim. Bu durum, bir gezintiye çıkmak istediğim zamanlar, beni çok rahatsız ediyordu. Ancak, bir ay sonra, emrime verilen iki saltanat arabasının gönderilmesi üzerine, bu sıkıntıdan kurtulmuş oldum.

Birkaç gün sonra, kralın bir av partisi düzenlemek zorunda olduğu, partiye katılmak istemem halinde, çok eğleneceğim ve eğer öneri isteğime uygunsa, bana at gönderileceği söylendi. Kendi kendime: "Hep eğlence!" dedim. Böylece, oraya gitmeye karar verdim. Avın yapılacağı gün belirlenince, saltanat arabasına binip yola çıktım. İki atımı da yedekte getirttim. Kent dışına çıktığımda, Majesteleriyle karşılaştım. Arabasından iniyordu. Küçük bir ata bindi. İki yanında altı kişi yürüyordu. Aynı anda, ben de ata binmek için arabamdan inip mareşâl de Villeroi'nin yanına geçtim. Kral yine önümüzde ilerliyordu. Bir ağaç kümesini geçip yeşil bir düzlüğe geldik. Herkes burada durup iki sıra halinde dizildi. Kralın avcıları yanlarında sungur, doğan, atmaca gibi ben-

zeri olmayan çeşitli yırtıcı kuşlar getirmişlerdi. Onları, yakalarına asılmış üç ayaklar ya da çemberlerin üzerinde tutuyorlardı. Daha önce dört ayaklı ya da uçucu hayvanlara özen göstermişlerdi. Kimi zaman, bir kuşu salıverip tekrar avlıyorlar, kimi zaman bir tavşanı serbest bırakıp daha sonra onu atmacalara yakalatıyorlar, kimi zaman da, doğanlarla dövüştürmek amacıyla, turna kuşlarını, balıkçıl ve kartalları uçurtuyorlardı. Üç dört saat süre ile bu görünümlele eğlendik.

Bu süre içerisinde, mareşâl de Villeroi ile konuşmayı koyulmuşum. Beni görme zevkini ava yeğleyen kralın gözleri hep üzerimdeydi. Av sona erince, konutuma döndüm.

Toulouse'un sayın kontu kırdaki konutundan dönmekte gecikmedi. Onu görmeye gidip kendisine haşmetli efendimin mektubunu verdim. Kendisi XIV. Louis'nin evlilik dışı, fakat öz oğluydu. (Bu doğuma göre ve) En saygın ve ilklerinden biri olan bu göreve göre, o, soylu prenslerin en önde gelenlerinden biri. Beni merdivenin başında karşıladı ve geri dönerken de arabama kadar bana eşlik etti.

Kralın mürebbiyesi daha sonra oğullarıyla birlikte gelip beni ziyaret etti. Bana, kralın beni görmeyi çok istediğini ve mümkün olsa, kendisini izleyeceğini söyledi. Bu tür daha bir sürü gönül okşayıcı sözler söyledi.

İki gün sonra, Toulouse kontu beni ziyarete geldi. Bu ziyaretle ilgili olarak burada özel bir duruma değineceğim. Elçileri kralın sarayına götürmek için, görevli bir birinci, bir de ikinci karşılayıcı bulunuyor. Beni Toulouse kontunun sarayına davet eden ve bana eşlik eden ikinci karşılayıcıydı ve kont birinci karşılayıcı ile beni karşılamaya gelmişti. Ancak, beni ziyarete geldiğinde, yanında birinci karşılayıcı vardı. Kendisini karşılayıp daha önce konutuma gelen ikinci karşılayıcı ile ona eşlik ettim. Soylu prens olması dikkate alınarak, Toulouse kontuna birinci karşılayıcı verilmişti.

Birkaç gün sonra bana şunları söylediler: “Kralın sarayına yakın Cours, yani Meydan denilen bir eğlence yeri var. Majesteleri zaman zaman oraya arabayla dolaşmaya gelir. Yüksek tabakadan büyük adamlar, hanımlar ve genç kızlar da gezinti yerini güzelleştirmek ve kralı görmek için oraya gelirler. Ekselansları, oraya gitmeleri halinde, çok büyük zevk alacaklar ve aynı zamanda da, kendilerini görmeyi çok isteyen kralın bu dileği gerçekleşmiş olacak.”

Paris'te hiçbir zaman ne Türk, ne de Türk giysisi görülmemiş olduğu için, bizlere hayranlık dolu bakışlarla bakıyorlardı. Bizden krala ne kadar çok söz edilirse, genç ve yeni şeylere meraklı olan bu genç prensin bizi görmek için duyduğu istek o kadar artıyordu. Ancak, beni açıkça davet edemediğinden, yapmacıklığa başvurulması gerekiyordu ve bu zevki krala vermek için, beni Cours'a gitmeye özendirmeye çalışıyorlardı. Bu durumda, kralın dolaşmaya çıkmayı tasarladığı bir gün, bana haber verdiler. Hemen saltanat arabasına binip kral sarayının bahçesinin karşısından geçerek Cours'a gittim. Orada, Majestelerinin gelişini sabırsızlıkla bekleyen beş altı araba vardı.

Kralın, burada dolaşması için, içine yalnızca mürebbiyesiyle birlikte girebildiği bir arabası var. Kare köşk biçiminde, her tarafı açık, yaldızlı bir araba. Kralı beklemek üzere, arabamı bu arabanın yanında beklettiler. Mürebbiyesi ile birlikte başka bir arabayla bahçesinden çıkan kral arabama yaklaştı. Takdir edici bakışlarıyla beni onurlandırıp bana karşı büyük dostluk göstererek özel arabasına bindi. Nazik davranışlarına karşılık vermek için, ben de arabamda ayağa kalktım. Daha sonra, iki araba yan yana, dolaşmaya başladık.

Fransızların Cours dedikleri yer, çok büyük ağaçlar dikili, geniş ve güzel bir yeşil düzlük... Ağaçlar öylesine geometrik olarak dikili ve öylesine orantılı ki aralarında hiçbir fark görülemiyor.

Bu alanın görünümünün üzüntüyü giderdiğini ve neşeyi artırdığını söyleyebilirim. Melek yüzlü, gümüş yanaklı, seyrinden açıklanamaz ayrıca bir zevk duyduğum güzellerle dolu bir sürü arabanın eşliğinde, bu güzel ağaçlı yollarda beş altı tur attık. Gezinti akşama kadar sürdü, sonra otelime döndüm.

Mareşâl de Villeroi konutuma geldiği zaman, bana, kralın birliklerinin savaş düzenini ve eğitim biçimlerini görmekten hoşnut kalıp kalmayacağımı sordu. Kendisine bundan büyük kıvanç duyacağımı söyledim. Bunun üzerine, birliklerin kralın önünde tefiş geçirmeleri gerektiği günden birgün önce, bana haber gönderdi. Ertesi gün hareket ettim. Bir ağaç kümesini geçtikten sonra, zümrüt yeşili bir düzlüğe geldim. Burada, piyadeler, bayrakları açılmış, göz alabildiğine uzanan beş altı saf halinde dizilmiş haldeydiler. Buluşma yerine gittim. Prenses ve düşesler süslü arabalarında orada kralı bekliyorlardı. O anda, naip, Orléans dükü, çocukları ve birkaç Fransa mareşâli ve saraya mensup birkaç kişiyle geldi. Bunun üzerine ata bindim. Naiple birbimize gönül okşayıcı sözler söylerken, kral mürebbiyesiyle birlikte geldi. İkisi de atlara bindiler. Mürebbiye beni yanına aldı ve yan yana yürüdük. Kral önümüzdeydi. Önce, safların sonuna kadar gidip döndük. Safların orta yerine geldiğimizde, kral az ilerideki yüksekçe bir yere çıkıp beni yanına çağırdı. Böylece yan yana, birliklerin karşısında yer aldık. Aynı anda, işaret verildi ve generâl atını sürüp geldi, birliklerle bizim aramızda durdu. Bize oldukça yakındı. Sağında ve solunda dört trampetçi vardı. İşaret mendilini çıkarıp rüzgârda bir kez dalgalandırdı. Anında, trampetler çaldı ve birlikler tümüyle aynı anda yön değiştirdi. Generâl mendili ikinci kez salladı. Trampetler hemen çaldı ve birlikler başka bir biçim aldı. Mendilin sallandığı her defasında, trampetler çalıyor ve birlikler durumlarını değiştiriyorlardı. Tüm bunlar öylesine bir beceri ve çeviklikle yapıliyordu ki sanki tek bir vücut oluşturuyor gibiydi. Generâlin her işaretiyle, kimi zaman tüfekte nişan

alıyor, kimi zaman diz çöküp tekrar ayağa kalkarak sağa sola dönüyorlardı.

Bir saate yakın bir süreyi birliklerin tüm bu değişik hareketlerini izlemekle geçirdikten sonra başka bir yere gittik. Birlikler oraya gelip alaylar halinde ve bayrakları açılmış olarak, önümüzden geçtiler. Çok güzel, düzenli ve güçlü birlikler gördüğümü söylemek suretiyle haklarını teslim etmem gerekir. Gösteri sona erince, kraldan izin isteyip konutuma döndüm.

Birkaç gün sonra, savaşla ilgili tüm işlerden sorumlu olduğu için, savaş bakanı denilen bakanlardan biri gelip beni ziyaret etti. Konuşmamız sırasında bana: "Kralın yaralı ve hizmet dışına alınmış askerlere baktığı özel bir saray var. Görülmeye değer bir yer... Ekselanslarını oraya davet ediyorum ve çok zevk alacaklarını umuyorum." dedi. Daveti kabul ettim ve ertesi gün oraya gittim. Karşımda, Paris'in en güzel kadınlarının oluşturduğu bir kalabalık buldum. Kendilerini oraya bakan çağırıyordu. Akşam yemeği boyunca, çoğunun adını bilmediğim kırk elli müzik aleti kendi tarzlarınca parçalar çalıp durdu. Bu, tasarlanılabilen en güzel şenliklerden biri oldu.

Masadan kalkıldığında, sarayı gezmeye gittim. Beni oraya generâlin bizzat kendisi götürdü. Önce, hasta olan ve kendilerine pansuman yapılan yaralıların dairesine gittik. Tertemiz beş altı yatak vardı. Hastalara hizmet eden görevliler saf halinde dizilmişlerdi. Yataktan kalkamayan birkaç hasta bulunuyordu ve hekimler gerekli olan şeylerle birlikte hastaların hemen yanındaydılar.

Oradan ilâçların bulunduğu salona geçtik. Salonda, iki küçük masa üzerine sıralanmış, çeşitli ilâçlarla dolu binlerce şişe görölüyordu. İlâçlara ait, farklı biçimlerde birçok eczacı havanı, elek ve başka araç ve gereçler bulunuyordu. Her taraf tertemiz tutuluyordu.

Daha sonra bana fırınları gösterdiler. Az önce, fırınlarda çok sayıda ekmek pişirilmişti. İki çeşit ekmek vardı: Normal ekmek ve has buğday ekmeği. Ancak, normal ekmek de beyazdı.

Oradan mutfağa geçtim. Orada, yaylı bir tekerlek yardımıyla dönen şişler gördüm. Koyunlar bütün olarak şişlere geçirilmişti. Ateşin üzerinde, yemek pişirmek için birçok kazan vardı.

Yaralıların yemek saati gelmişti. Bana onları yemek yerken görmek isteyip istemediğimi sordular. Nezaketen kabul edip gittim. Özel olarak yapılmış ve iki sıralı masaların yerleştirildiği büyük yemekhanelerde yemek yiyorlardı. Bu masaların herbirinde ikiyüz kişi oturabilirdi. Dört kişi için bir kızartma ile bir haşlama yemek ve dört ekmekle dört şişe şarap veriliyordu. Bunları masaya getiren özel hizmetçileri vardı. Bunlardan sonra, bana mobilyaları gösterdiler. Gerçeği söylemek gerekirse, bu sarayda çok kusursuz bir düzen gördüm. Üç bin yaralı vardı. Bu, üç katlı, çok büyük, çok geniş bir alan içerisinde yapılmış taş bir yapıydı. Yan tarafta, çok yüksek kubbeli, yaldızlı ve çok nefis yağlı boya tabloları ile süslü, güzel mimarisiyle bir kilise yapılmıştı.

Kilisenin tabanı renk renk porfirle döşenmişti. Çok güzel bir orgu vardı. Biz kilisenin güzelliğini seyrederken orgu çaldılar. Bu müzik aletinden söz edildiğini duymuş, ancak hiç görmemiş-tim. Çok tuhaf bir enstrüman olduğunu söyleyebilirim.

Birkaç gün sonra, kralın mürebbiyesi olan mareşâl bir şölen hazırlatmıştı. Gelip beni davet etti. Oturmakta olduğu kralın sarayına gittim. Bana karşı çok nazik davrandı ve Majestelerini görmekten mutlu olup olmayacağımı sordu. Ona, bunun bana büyük bir kıvanç vereceğini söyledim. Bunun üzerine, elimden tutup bana: "Akşam yemeğini beklerken, onu size göstermeliyim." dedi ve beni oraya götürdü. Kralı, huzura kabulümde, sultanın mektubunu kendisine sunduğum tören salonunda bulduk.

Birkaç soylu gençle geziniyordu. Beni mürebbiyesiyle birlikte görür görmez, hemen bizden tarafa döndü. Kendisine yaklaştım. Konuşmamızın konusunu çeşitli dostluk sözleri oluşturdu. Giysilerimizi ayrı ayrı inceliyor olmaktan son derece hoşnuttu. Mareşâl bana: "Kralımın yakışıklılığı hakkında ne düşünüyorsunuz?" diye sordu." "Allaha şükürler! Allah nazardan saklasın." Diye karşılık verdim, daha onaltı yaşından dört ay aldı." diye konuşmasını sürdürdü. "Boyuyla uyumlu değil mi? Özellikle de, saçlarının kendi saçı olduğuna dikkat edin." Böyle diyerek kralı olduğu yerde döndürdü. Sûmbül renkli saçlarını okşayıp dikkatle inceledim. "Yürüyüşü de çok güzeldir." diye ekledi. Aynı anda, krala da: "Size gösterilen tarzda yürüyünüz." dedi. Kral hemen hızla koşmaya başladı. Mareşâl daha sonra onu sevimli bulup bulmadığımı sordu. Ona: "Böylesine güzel bir insan yaratın Yüce Allah onu kutsasın!" diye karşılık verdim.

Daha sonra, salonun duvarlarındaki nefis tabloları seyretmeye başladık. Bizzat kral: "Bu şu konuyu, şu şu konuyu gösteriyor." diyerek bana çoğunun neyi gösterdiğini açıkladı. Ben dairesine götürüp yatağına ve mürebbiyesinin kendisine okuma yaptırdığı yere kadar hepsini tek tek gösterdi.

Bunlardan sonra, Majestelerinden izin isteyip geri döndük. Yemeği hazır ve masayı kurulmuş olarak bulduk. Yemek nefis ve çok güzeldi.

Masadan kalktığımızda, mareşâl da Villeroi bana kralın mücevherlerini görmeyi merak edip etmediğini sordu. Çok istediğimi söyledim. Hemen elimi tutup: "Peki, gidelim haydi!" dedi. Tekrar kralın dairesine girdik. Majesteleri orada ayakta duruyordu ve haznedarı tüm değerli taşları sergilemişti. Onları tek tek seyretmeye başladık. Önce, üç giysi gördüm. İlki, inci ve çeşit çeşit yakutlarla süslüydü; ikincisi inci ve elmaslarla... Bu inciler fındık büyüklüğünde, saf, katıksız, lekesiz ve elmaslar gibi çok

değerliydi. Üçüncü giysi çok güzel, çok düzgün ve çok değerliydi. Daha sonra, bana küçük Hindistan cevizi büyüklüğünde ve kralın tahta çıktığı zamanlar, omuzbağı biçiminde taktığı iki sıra inci gösterdiler. Bu incileri huzura kabul edildiğim gün kral takmıştı. Bunlar da çok büyük değeri olan mücevherlerdi.

Özellikle bir kutunun içinde, bana bir eşinin bulunmadığı söylenen bir inci vardı. Küçük bir Hindistan cevizi büyüklüğünde, küre gibi yuvarlak, bembeyaz, çok parlaktı ve delinmemiştii. Bir aynanın üzerine konulduğu zaman, olduğu yerde duramıyor, hep hareket ediyordu. O gün, yuvarlanan inci denildiğini işittiğim şeyi kendi gözlerimle gördüm.

Elmaslar arasında çok değer verilen ve kuyumcularımızın “yeşilimsi” dedikleri sarı renkli olanları vardı. Bir kutuda, üçgen büyüklüğünde, çok büyük ve çok ağır, mavi renkli bir elmas gördüm. Kare biçiminde yontulmuş, parmak uzunluğunda gök mavisi bir yakutla kısa bir süre önce altı kese karşılığında bir İngiliz’den satın alınan bir elmas daha gördüm. Orta kısmı kare biçiminde, kenarları kubbeliydi. Büyük bir sanatla işlenmişti; bembeyaz, çok parlak ve kusursuzdu ve yüz otuzyedi kırat geliyordu. Bu eşsiz taş normal bir cevizden daha iriydi.

Kral bazı taşları bana gösteriyor ve tutmam için elime veriyordu. Bunların kime ait olduğunu sormam üzerine: “Benden başka kime ait olabilir ki?” diye yanıt verdi. Fakat mürebbiyesi: “Size ait değil, krallığa ait!” diye karşılık verdi.

Fransa’da, kralların henüz çocuk olması halinde, gelenekler ergin yaşa gelmeden taç giymemesini buyurmaktadır. Bu yüzden, otoritesi zayıf olacağından, devletin tüm işlerini yürütmekle görevlendirilmiş kral ailesinden bir kişi naip olarak seçilmektedir. Büyük amcası, Orléans dükü, işte böylece XV. Louis’nin naibi oluyordu. Mürebbiyenin onu paylamasındaki amacın, ergin yaşa geldiğinde, taç giyip hükümdarlık otoritesine sahip oluncaya dek

bu kıymetli taşların sahibi olamayacağını belirtmek suretiyle, krala bir ders vermek olduğunu söylediler bana.

Kralın dairesinden çıktığımız zaman, Fransızların sınırlarda olduğu kadar devlet toprakları içinde de, tüm yerlerin plânlarının çizilmiş olduğu ve bu plânlar üzerinde tüm ovaların, irili ufaklı bahçelerin, dağlık yerlerin, ırmakların, kenar mahallelerle iniş ve yokuşlara kadar herşeyin işaretlenmiş olduğunu bana söylediler. “Bu plânları görmek, bunların gösterdiği yerlerden herbirini görmektir.” diye eklediler. “Zira, plânlar öylesine özenilerek ve doğru bir biçimde yapılmıştır ki, sokakları, konutları, kiliseleri, köprüleri, tek kelimeyle herşeyi tam bir doğrulukla bulursunuz. Böyle bir yapının yararı ve hoş tarafı, düşmanın bir yere karşı herhangi bir girişimde bulunmayı istemesi halinde, hangi yönden gelebileceğinin ve güçlendirilmesi gereken yerlerin bilinmesidir. Kral bu yolla, sanki kendi gözleriyle görüyormuş gibi, herşeyi pek güzel öğrenmektedir. Bu plânlar herkese gösterilmez. Ancak, Ekselanslarının istemesi halinde, kendilerine bu zevk tattırılacaktır.” “Zevkle!” diye yanıt verdim. Bunun üzerine, merkezlerin ve alanların korunma işleriyle görevli generâl önüme geçip beni çok büyük ve uzun bir salona götürdü. Yüzyirmibeş plân vardı. Plânların herbiri bir sofa büyüklüğündeki bir masanın üzerine yayılmıştı. Plânlar yapılırken öylesine büyük bir titizlik gösterilmişti ki alanların civarındaki dağlar ve ovalar yeşillikleriyle ve parmak büyüklüğünde ve ipekten yapılmış yapraklar ağaçlarıyla birlikte orada canlandırılmıştı. Suların hangi taraftan geldiğini, alanı çevirip çevirmediğini, köprülerin nasıl konulduğunu, hendeklerin hangi konumda olduklarını, alanların kapılarını, yolların genişlik ya da darlığını ve nihayet, evlerin pencerelerini, sanki aynı kent içinde görüyormuş gibi, orada görüyorsunuz.

Fransızların almış olduğu birçok kentin plânlarını da bana gösterdiler. Kuşatmayı hangi taraftan başlattıklarını ve siperleri nasıl kullandıklarını açıkladılar.

Bu plânları dikkatle izlemek suretiyle, insanın her müstahkem kentin durumu hakkında tam bir bilgi elde edebileceği ve bunlar için yapılan harcamalar ne denli büyük olursa olsun, Fransızların çok yararlı bir çalışma yapmış olmakla övünç duydukları apaçık ortadadır. Ben plânlara bakarken, meraklanan kral gelip beni buldu. Kendisine açıkça: "Majesteleri sayın elçiği görmekten zevk duyuyor." denilmesi üzerine: "Ekselanslarının da beni görmekten zevk duyduğunu biliyorum." şeklinde karşılık verdi. Kısa bir süre bakıp gitti. Kralı o gün üç kez gördüm. Planları görme işi son bulunca, mürebbiyeden izin alıp konutuma döndüm.

Paris'te harika piyeslerin oynandığı Opera denilen özel bir eğlence var. Oraya gitmek için, insanlar arasında her zaman büyük bir yarış var; tüm soylular oraya gidiyorlardı. Naip çok sık, kral zaman zaman orada bulunuyordu. Ben de gitmeye karar verdim. Bir gün, karşılayıcı bana bu amaçla kralın göndermiş olduğu bir saltanat arabası getirdi ve adamlarımla birlikte alıp oraya götürdü. Naipin sarayına bitişik olan ve Opera için özel olarak yapılmış bir yere geldik. Beni, kırmızı kadife kaplı olan kralın yerine oturtular. Naip o gün gelip kendi yerine oturdu. Ne kadar çok erkek ve kadının bulunduğunu söyleyemem. Yüz çeşitten fazla müzik aleti hazırlanmıştı. Akşama daha aşağı yukarı bir saat vardı. Her taraf kapatıldıktan sonra, yüzlerce mum ve havada asılı duran kristal avizeler üzerine konulmuş sayısız ışık yakıldı.

Görkemli bir yerdi. Merdiven trabzanları, sütunlar, tavanlar ve duvarlar, hep yaldızlıydı. Bu yaldızlı süsler, hanımların giydikleri sim kumaşların ve içinde boğulup kaldıkları kıymetli taşların parlaklığı mumların ışığı karşısında dünyanın en güzel etkisini oluşturuyordu.

Seyircilerin karşı tarafında, müzisyenlerin bulunduğu yerde, yalnız işlemeli bir perde asılı duruyordu. Seyirciler yerlerine otu-

runca, bu perde açıldı ve sahnenin ortasında sanatçıların tiyatro giysileriyle durdukları büyük bir sarayla topluluğa yeni ışık ışınları atan altın yüklü giysi ve etekleriyle yirmi kadar melek yüzlü kadın göründü. Derhâl enstrümanların sesi duyuldu, sanatçılar biraz dans ettiler ve daha sonra opera başladı.

Operanın konusu tarihsel bir öykünün kişilerle temsil edilmesidir. Bu öykülerden herbiri bir kitap halinde bastırılmıştı ve otuz kitap vardı. Hepsinin bir adı var. Her toplantıda, sanki o anda oluyormuş gibi, bir tanesi temsil ediliyor. Bu akşamkinin konusu şöyleydi: Başka bir kralın kızına aşık olan bir kral bu kızla evlenmek ister. Ancak, prensesin başka bir kralın oğluna karşı eğilimi var. Aşık kral, kralın oğlu ve prenses arasında geçenler kusursuz bir gerçeklikle gösteriliyordu. Örneğin, kral bahçede dolaşmak istiyordu. Karşımızda duran saray hemen gözden kayboluyor, yerine, limon ve portakal ağaçları dikili bir bahçe gözlerimizin önüne geliyordu. Bir başka kez, kral dua etmek için tapınağa gitmek istiyordu. Bir anda, bahçenin yerini büyük bir tapınak alıyordu. Sonuçta, kral kendini prensese sevdirtmek ve prenses, kralın takibinden kurtulmak için, büyücülere başvurmak zorunda kaldıklarından, bir çok büyü numaraları yapıyordu. Hava fişekleri, bir piyade ordusuyla süvari bir ordunun savaşmasını, gökyüzünden bulutlar içinde inen ve yerden havalanan insanlar görüyordunuz. Daha sonra, anlatılamıyacak kadar hayranlık veren ve eşsiz şeyler gösterildi: Gök gürledi, şimşekler çaktı. Tüm bunları anlatmak için yeterince güçlü sözler bulmam olanaksız. İnsan benim gördüklerimi görmedikçe bunlara inanamaz. Aşk denilen şey öylesine canlı renklerle anlatılıyordu ki gerek aşık kral ve gerekse de prenses ya da kralın oğlu tarafından çevrilen entrikalar ve yapılan hareketleri görerek, insan onlara karşı sevecenlik ve acıma duymamazlık edemiyordu.

Operayı yüksek mevkiiden bir kişi denetliyor. Bu oyun büyük harcamalar gerektirdiğinden, bu harcamalar daha sonra üzerine

büyük bir vergi konulan gelirle uyumlu hale getiriliyor. Büyük gelir getiriyor. Paris kentine bağlı, Temsil aşağı yukarı üç saat sürdü. Daha sonra, ben konutuma döndüm.

Karşılایıcı iki üç gün sonra konutuma gelip kralın sarayında bir opera temsili verileceğini bildirdi. "Ekselanslarının oraya gitmeleri halinde, büyük zevk alacakları kesin." dedi. "Kralla aynı yerde oturacaklar. Majestelerinin sağında akrabaları ve prensler için, solunda elçiler için bir yer vardır. Her elçi kendi mevkiine göre oturur. Ekselanslarının önceliğı olduğundan, kralın yanında oturmuş olacaktırlar." dedi. Öneriyi kabul ettim ve belirlenen gün, öğleden sonra saat üçte kralın sarayına gittim.

Kabul salonunun yanında, opera oynamak için özel bir dans salonu yaptırılmıştı. Kent Operasının salonundan çok daha geniş ve güzeldi. Duvarları mermerden, yaldızlı ve çok güzel yağlı boya tablolarıyla süslüydü. Tavana kadar giden basamak basamak dört sıra koltuk vardı. Merdiven trabzanları yaldızlı mermerden-di. Kısacası, bu yer insanın gözünü alıyordu.

Yüksek tabakadan, görkemli bir biçimde giyinmiş, altın ve kıymetli taşlarla parıldayan birçok hanım o gün temsile geldi ve herbiri yerini aldı. Merdiveni çıkarak, gidip krala ayrılan koltuğun sol tarafındaki sandalyelerden birincisine oturdum. Buradaki kalabalık kenttekinden daha fazlaydı. Kral gelmekte gecikmedi ve yerini aldı. Çok yakın akraba olan ay kadar güzel Matmazel de Charolais Condé ile kıymetli taşlara boğulmuş olan güzel de la Roch-sur-Yon-Conti, kralın sağında ve solundaki yerlerini aldılar. Bu düzenlemeye göre, ben kendimi bu iki prenesten sonuncusunun yanında buldum. Karşımızda, figürlerle zenginleştirilmiş işlemeli bir perde asılıydı. Perde birden açıldı. Dans edilmesi gereken sahne melek yüzlü güzellerle doluydu. Sanki ufuktaymış gibi, parlak bir güneş gördük. Çevresi şu bizim yemek masalarımız kadar genişti. Altındandı, fakat, öylesine sanatsal bir

biçimde işlenmişti ki arka tarafta yanan mumlar gerçek güneş ışınları gibiydi ve bu, insan üzerinde hayran olunacak bir etki yapıyordu. Aynı anda, Opera'nın müzisyenleri hep birlikte çalmaya koyuldular ve dansa başlandı. Dans eden erkekler, prens, mareşâl, dük ve soylu kişilerin oğullarıydı. Kralın Operasında dans edenleri bunlar oluşturmaktaydı. Hepsi de aynı boyda, aynı yaştaydı ve sekizli gruplar halinde dans ediyorlardı. Diba kumaşı üzerine altın çizgili özel giysileri vardı. Farları ve misk kürkleri kadar, yakışıklılıklarını da ortaya koyuyorlardı. Daha sonra, sanatçılar çok güzel ve eşsiz temsiller oynadılar. Herşey sona erince, kral kalkıp gitti. Ben de konutuma döndüm.

Naip, Orléans dükünün Paris'e bir mil uzakta, Saint-Cloud denilen ve çok güzel bir bahçesi olan bir sarayı var. Henüz hayatta olan annesi, prenses burada kalıyordu. Bana onun filân gün kente ineceğini ve bu güzel yeri görmek için benim bu fırsattan yararlanabileceğimi, kralın ordularının tümgenerâli sayın de Biron'un orada olacağını ve bana bir yemek vereceğini söylediler. Öğle üzeri, arabaya binip yola çıktım. Paris'ten Saint-Cloud bahçesine kadar hep, ağaçları çok yüksek ve düzgün aralıklarla dizili olan ağaçlı yollarda ilerledim. Saraya geldiğimde, dünyanın en güzel düzenlemesini gördüm. Naipin buraya geldiği zamanlar kalmış olduğu daireleri gezdim. Öylesine hiç görülmemiş şeylerdi ki bunları ayrıntılı olarak anlatmak benim için imkânsızdır. Ana prensesin dairesine de gittim. Sırma işli duvar halılarıyla süslüydü ve tek tek incelediğim sayısız harika eşya ile doluydu. Yemek masasına oturduk. Yemek basit, fakat nefisti.

Yemekten sonra, özel bir arabaya binip bahçede dolaştım. Beni önce etrafı yüksek ağaçlarla çevrili ve ortasında, suyu bir mızrak kalınlığında ve havuzu çevreleyen ağaçların üzerinden iki adam boyu yüksekliğe fırlatan bir fısıkye bulunan bir havuza götürdüler. Yüksekliğin ne kadar olabileceğini sordum. Yüzelli ayak olduğunu söylediler. Üç ayak bizim seksen parmağımıza

karşılık gelir. Bu durumda, yükseklik bin ikiyüz parmak oluyor. Bu fışkıyenin tek güzelliği bu değil. Suları öylesine kuvvetle fışkırtıyor ki ışınlarını havuzun üzerine indiren güneşte gökkuşağını görür gibi oluyordum. Bana bu havuzun Fransa'da eşinin bulunmadığını söylediler.

Daha sonra, içinde mermerden yontulmuş bir merdiven bulunan başka bir havuz gördüm. Bu merdiven üzerinden akan sular basamakları örtüyor ve sudan oluşan bir merdiven görülüyordu. Yer yer, suları büyük bir sanatla püskürten fışkıyeler ve ejderha ağızları vardı. Bu görünüm insanı keyiflendirmekten geri kalmazdı.

Bu bahçeye aynı boyda ve birbirine çok yakın ağaçlı yollar oluşturan ağaçlar dikilmiş. İnsan orada dolaşırken, iki yanında, bir mızrak boyunda ve bir yaprağın ötekini geçmeyeceği biçimde büyük bir özenle budanmış yeşillikten bir duvar buluyor. Ağaçların dipleri aynı düzgünlükte sıralanmıştı. Tümü tek bir parça oluşturmuş gibi görünüyordu. Bu bahçenin uzunluğu aşağı yukarı dört fersah... İçinde arabayla bir buçuk saat gezindim.

Daha sonra, eşi bulunmaz Versailles'a gitmeye hazırlandım. Ve oraya tüm adamlarımla gittim. Yol üzerinde, bahçesi olan krala ait çok büyük bir saray vardı. Adı Meudon! Yemek yemek için, orada durmamız kararlaştırıldı. Paris'ten şafakla hareket edip saat ona doğru oraya vardım. Bu sarayın güzelliği hakkında ayrıntılı bir anlatım yapmak ve doğru bir fikir vermek olanaksız. Yalnızca, yüksek bir yere kurulmuş olarak, tüm Paris'i gördüğünü ve dünyanın en güzel oturulacak yeri olduğunu söyleyeceğim. Yemekten sonra, kısa süre içerisinde bana, ağaçların tasarımı-nda olduğu kadar ağaçlı yollar ve yeşillik konusunda da Saint-Cloud'da bulmuş olduğum hayranlık duyulan düzeni unutturan bu bahçede dolaşmak için, özel olarak yapılmış krala ait arabalardan birine bindim. Burada, saat üçe kadar kaldım. Daha

sonra, yoluma devam edip karanlık çökerken Versailles'a vardım. Versailles' bir zevkler sarayı... Eşsiz bir düzenlenmesi vardı. İnsana sevinç esinliyor ve üzüntüyü unutturuyordu. Buranın güzelliklerini dile getirmek için sesimin olmasını ne kadar isterdim! Fakat, en işlek kalem bu eşsiz anlatımı yapamayacak kadar zayıf kalırdı.

Ertesi sabah, sarayın yöneticisiyle birkaç başka yüksek görevli beni bahçede dolaşmaya davet ettiler ve bu maksatla bana, kralın gezinmeye giderken kullandığı iki tekerlekli çok güzel bir tahtıravan verdiler. Tahtıravanı dört adam çekiyordu. Beni önce, saraydan ayrılmış gibi görünen bir yere götürdüler. Burası aynı yükseklikte ağaç kümelerinin bulunduğu bir yerdi. Ağaçlı yolları son derece düzgün olarak düzenlenmişti. Ağaçlar sanki birbirine yanıt veriyordu. Bu ağaçlı yolların herbirinin sonunda, küçük bir süs havuzuyla bir çeşme ve her çeşmede, ağızlarından suyu püskürten çeşitli hayvanların kabartma halinde bronzdan figürleri görülmüyordu. Koruda, herbiri bir masalı gösteren bu şekilde toplam olarak otuz dokuz çeşme vardı. Öyküleri, figürler arasına konulan küçük bir levhaya kazınarak yazılmıştı.

Bu ağaçlıktan başka bir tarafa geçtim. Burada, herbirinin altında, etrafa parmak kalınlığında su fışkırtan birer fıskıyenin dikildiği otuz iki kemeri tutan otuziki sütun vardı.

Buradan, ortasında üç kata bölünmüş halde, ikiyüz otuzbeş fıskıyenin bulunduğu büyük bir havuza gittim. Birinci kattaki fıskıyeler suları seksen ayak yüksekliğe, ikinci kattakiler daha alçak, üçüncü kattakiler ise daha da alçak düzeyde fışkırtıyordu. Hep birlikte gümüşten bir selvi görünümünü oluşturluyorlardı.

Bu havuzdan, etrafı iki katlı çok güzel kızıl somaki bir parmaklıkla çevrilmiş ve iki tarafında çeşitli renk mermerden yapılmış iki küçük konutun bulunduğu başka bir havuza geçtim. Fıs-

kiyesi suyu yûzyirmi ayak yüksekliğe çıkarıyordu. Saint-Clo-ud'unkinden sonra, suyu daha yükseğe çıkarananını görmedim. Yukarı fırladığı güç etkisinin çok düzenli bir gümüş selviye ben-zeyen binlerce su damlacığını etrafa yayıyordu.

Daha sonra beni sūs havuzlarının en büyüğünün yanına gö-türdüler. Burada insan beş çifte kürekli birçok kayıkla gezebilir-di. Havuzun etrafı başparmak kalınlığında, herbirinde altmış ta-ne olmak üzere, iki sıra fısıkiye ile çevrilmişti. Fısıkiyeler insanın üzerinde güzel bir etki yapıyordu. Sular harekete geçirildiğinde, iki sıra gümüş selvi görüyorsunuz. Bu havuzun üç değişik yeri-ne, herbirinde onbeş fısıkiye bulunan üç çeşme konulmuştu. Bu fısıkiyeler sularını düz çizgi halinde püskürtmüyor, sular bir fûze gibi yükselip bir kısmı bir taraftan, diğer kısmı öte taraftan eğile-rek gidiyordu.

Başka bir büyük havuza gittim. Bu havuzun ortasında, etrafı bronzdan yüzden fazla olağanüstü hayvanla çevrili bir kulûbe kadar büyük bir çeşme vardı. Hayvanlar öylesine geometrik ola-rak yerleştirilmiş ki suları püskürttükleri zaman, öylesine güzel bir görüntü oluşuyordu ki çeşme üzüntüyü gidertip yerine neşe-yi getiriyordu. Versailles sarayının bahçelerinde de bunun gibi birçok sūs havuzu ve benzeri birçok çeşme vardı. Ancak, sūsler çok farklıydı ve hiçbir zaman aynı şeyle karşılaşmıyordunuz. Görmeden anlamak güç olduğundan, tüm bunlarla ilgili olarak, insanın sahip olması gereken fikri veren bir anlatım yapmanın kesinlikle imkânsız olduğunu açıkça söylüyorum.

Tüm bu havuzların alt tarafından, üzerinde birçok küçük tek-nenin sallanıp durduğu haç biçiminde bir kanal oluşuyordu. Er-tesi gün, Versailles bahçelerinin bir köşesinde yapılmış başka bir sarayı görmeye gitmek üzere, kralın nefis bir biçimde süslenmiş, üstü kapalı kayığına bindim. Bu sarayın adı Trianon... Kanalin sona erdiği yerde, haç işaretinin sağ tarafında yapılmış bulunu-

yordu. Çok güzel bir saraydı. Yapımı ve konumu özeldi. Zira, Fransa'da üç ya da dört katlı yapı yapmak alışkanlık olduğu halde, bu saray yine de bir taneydi. İzlemenin, insana daha fazla zevk verdiği başka birşey yoktu. Bahçesi de anlatmanın olanaksız olduğu bir biçimde yapılmıştı. Orada bulunan bu farklı türdeki tüm çeşmelerle fısıkiyeleri anlatamayacağım.

Bunların hepsini gördükten sonra, kanalın sol kıyısına geçmek için tekrar gemiye bindim. Burada başka bir kanal vardı. Dört ayakla ve uçan hayvanlar için, burada büyük taşlardan yapılmış kuşhanelerle süslü bir hayvan farkı yapılmıştı.

Bu kuşhanelerin herbirinin özel bir çevresi ve ortasında bir çeşmeyle birlikte bir sūs havuzunun bulunduğu bir duvarla çevrili bir avlusu vardı. Daha sonra, büyük bir duvar, tümünün etrafını çeviriyordu. Bu geniş çit içerisinde çok yüksek bir kubbe yükseliyordu. Bunun iki tarafında, birbiri ile iletişimli ve yontularla süslü beş altı oda bulunuyordu. Bu yontular öylesine bir sanat ve incelikle işlenmişti ki bana şu bizim küçük Hint raflarından daha zarif göründü. Döşemesi çok pahalı altın ışıltılı işlemeli bir halıyla kaplanmıştı. Bu kubbeden hayvanlar parkındaki tüm hayvanlar görülebiliyordu. Şu anda, hiçbir hayvan yoktu. Fakat ben, çok olağanüstü hayvanlar görme fırsatını kaçırmadım. Zira eskiden orada bulunan hayvanların tümünün kubbenin içerisinde resmi yapılmıştı.

Bu kubbeden hayvanların bulunduğu çeşitli avlulara kadar, bir yeraltı yolu yapılmış ve kaldırımların arasına gözle ayırsanamaz fısıkiyeler konulmuştu. Çok kalabalık toplandığı ve herkes dikkatini parmaklıklardan hayvanları seyretmeye verdiği zaman, sular salıveriliyordu. Hayvanlar, ıslanmaktan kaçınmak için birbirlerini itip kakan seyircilerle fazla ilgili değillerdi. Onlar öteye beriye koşarlarken, insan tüm çevre ve dolambaçları görmek ve onların kaçtukları yerleri bağırarak söylemek zevkine varıyor-

du. Hiçbir konuda bilgileri olmayan adamlarıma bu şakayı yapmaktan geri kalmak istemiyordum. Onlara hayvan parkına gitmelerini önerdim. Avluya indiler. Aynı anda, sular salıverildi ve dünyanın en eğlenceli görünümüyle karşılaşmıştım. Sonuç olarak, bu hayvan parkını gezmek suretiyle, benim için yeni birşey olan bir harika görmüştüm.

Ertesi sabah, saltanat arabasıyla kanalın haç oluşturduğu yerin doğusunda bulunan Marly sarayı ile bahçesini görmeye gittim. Bir saat yol aldım. Bu sarayın güzelliği ve yapısını inceliğiyle kıyaslanabilecek başka birşey olduğunu sanmıyorum. Bana göre, özellikle bahçesi, görmüş olduğum bahçelerden üstündü. Orada sıralı bulunan ağaçların şaşırtıcı düzeninin kusursuzluğuna hiçbir şey yaklaşılamazdı. Dallar, altında yağmurdan korunarak gezilebilen ve görünümü çok düzgün ve gözalabildiğine olan yeşilliklerden çok yüksek kubbeler oluşturacak biçimde, birbirine geçmiş durumdaydı. Bu ağaçlardan kapıları ve salonları bulunan ve yeşilliklerle örtülü odalar da yapılmıştı. Nihayet, bu ağaçlara yüz çeşit biçim verilmiş ve ağaçlar belli bir biçim ve düzende dizilmişti. Bu görünüm insanın kalbine ferahlık veriyordu. Bu bahçeyi görünce, "Dünya mü'minlerin zindanı; kâfirlerin cennetidir." buyuran Hz. Peygamber'in sözünün anlamını daha iyi kavramış oldum.

Öylesine sanatsal biçimde yapılmış çeşmeler vardı ki insan benzerlerinin bulunmadığını söyleyebilirdi. Önce, sarayın karşısında, bir tepe üzerine dikine oturtulmuş ve yan yana on adamın çıkabileceği yetmiş iki basamaklı beyaz mermerden bir merdiven görüyordunuz. Her beş ya da on basamakta bir, iki yanda bir fiske vardı ve üst kısmı suyla ağzına kadar doluydu. Bu merdiven bir havuza iniyordu ve sular salıverilince, öylesine bir düzenle akıyordu ki merdivenin tek bir parça kristal buzdan yapılmış olduğunu sanırdınız. İnsan bunu seyretmekten öylesine zevk alıyordu ki bir türlü oradan ayrılamıyordu.

Başka bir yere de, etrafı fısıkiyelerle çevrili yirmibeş basamaklı bir merdiven yapılmıştı. Sular üzerinden öylesine hızlı akıyordu ki herşey köpük haline gelmiş gibi görünüyordu.

Daha sonra, bir adam boyunda bir yontuyla işlenmiş beyaz mermer bir çeşme gördüm. Yüzeyi düz, üst kısmına bir put oturtulmuştu. Put ile yüzey arasındaki yarıktan çıkıp bir uyum ve düzenlilikle akan ve tüm çeşmeyi saran sular çeşmeyi küçük bir cam sütunmuş gibi gösteriyordu. Bunun da eşi yoktu. Bu bahçede birçok çeşme vardı. Fakat ben, genel olarak, insan kafasında ne kadar güzel bir bahçe oluşturabilirse oluştursun, bununla yarışamayacağını söylemekle yetineceğim.

Bu bahçe hafif bir yükseklik üzerinde kurulmuş bulunduğundan, suları oraya götürmek için, birçok makine ve büyük harcamalar yapmak gerekli olmuş. Suyu, yüz elli ayak daha alçak olan Seine ırmağından getirtmek zorunda kalınmış. Bu yüksekliğe çıkarmak için, kullanılan şeyleri ayrıntılarıyla anlatmak imkânsız birşey. Yalnızca işe, ırmağın önünü kesmekle başladığını; daha sonra, Seine ırmağındaki suyun hareket etmesini sağladığı ve herbirinin bir tulumbası bulunan oniki kocaman ve iri çark yapıldığını söyleyeceğim. Bu tulumbaların çektiği suyu yukarı çıkartmak için, tepenin üzerine bir adam büyüklüğünde, beş sıra demir oluk yerleştirilmiş. Bunların sonunda, tüm suları bir araya toplayan bir depo vardı. Suların yukarıya hızla çıkması için, çarklar boyunca birbirine bitleştirilmiş demir bağlantılar yapılmıştı. Öyle ki, çarklar döndüğü zaman, öne ve arkaya giden demir bağlantılar tulumbaların suyunu geriye bastırmakta ve suyu hazırlanmış olan demir oluklara şiddetle sokmaktaydı. Oluklara böylece girmiş olan su, sanki bir merdivenle olduğu gibi, yüzelli ayak yükseklikteki bir yere çıkmaktaydı.

Geriye daha sonra, sözünü ettiğim depolara girmiş olan suyun bahçeye akıtılması işi kalıyordu. Bu amaçla, tam olarak is-

tanbul'un kırk çeşmesininkine benzeyen bir su kemeri yaptırılmış ve depodan su kemerlerine kadar demir oluklar yerleştirilmişti. Sular, yukarıda anlattığım makinelerle, buraya şiddetle veriliyor ve oluklarla sukemerine taşınıyordu. Bu makine görülmeye değerdi ve görülüp zevkle anlatılan şeylerdendi. Ben kendi hesabıma, bu sanat mucizesinin değerine yakın olan hiçbir şeyden söz edildiğini duymadım. Bakın, bahçeye bol bol su verme sorununun üstesinden nasıl gelinmiş. Adamlarım yüzyirmi beş basamaklı bir merdivenle su kemerinin tepesine çıktılar.

Söylediklerimden Versailles'in dört sarayla dört bahçeden oluşmuş olduğu anlaşılmaktadır. Bu düzenlemeye göre, Versailles'in yedi millik bir çevresi olmalıydı. Kubbe biçiminde olan büyük salon dünyanın en güzel, en çekici salonu olarak kabul edilebilirdi. İki yanda, son derece güzel ve kusursuz bir biçimde işlenmiş, kırmızı somakiden yapılmış kocaman vazolar dizilmişti. Alacalı akik taşından yapılmış başka vazolar da vardı. Hepsinin içi de bizim bilmediğimiz çok değerli bitkilerle doluydu. Pencerele bahçeye bakıyordu ve pencerelerin aksi yönündeki kısım aynalarla süslenmişti. Aynaların ışığı yansıtması sonucu, salon çok genişmiş gibi görünüyordu ve bu sayede, nereye oturulursa oturulsun, bahçe görülüyordu. Öteki daireler de aynı şekilde öylesine sanatsal bir biçimde yapılmış ki anlatmak için söz bulamam.

Fransızlar odalarının duvarlarını bir tür özel kumaş ya da kadife ve başka kumaşlarla kaplama alışkanlığında idiler. Fakat, Versailles'in duvarları sırma işlemeli kumaştandı. Özellikle, krala ait, çok değerli ve kusursuz bir çabanın eseri olan iki karyola gördüm.

Bana, üzerinde bir horoz figürü bulunan bir duvar saati gösterdiler. Saatin çalma zamanı gelince, horoz kanatlarını çırpıp gagasını açarak, gerçek bir horoz gibi üç kez ötüyordu. Daha sonra, iki kapı açılıyor, biri gümüşten biri kalkan, diğeri birçok

silâh tutan iki adam ortaya çıkıyordu. Bu adamlar çeyrek saatleri çalıp geri çekiliyor ve kapılar tekrar kapanıyordu. Daha sonra da, başka bir kapı açılıp kral tahtında oturmuş olarak görünüyordu. Tahtın üst tarafında ikinci bir kapı açılıyor, bir melek elinde bir taçla çıkıp taçı kralın başının üzerinde tutuyordu. Saatin üst tarafında, doğan bir güneş figürü görölüyordu. Tüm bunlar olup biterken, saat çalışıyor ve sustuğu zaman, tüm figürler çekilip yerlerine dönüyordu. Sonra da, kapılar kapanıyor ve duvar saati çalışıyordu.

Eşi olmayan bu Versailles sarayında öylesine şaşırtıcı şeyler gördüm ki bunları saymam benim için imkânsız. Birbiriyle iletişimli, tüm geometrik ölçüler içerisinde yapılmış pek çok daire ve birbirinden ayrı konutlar vardı. Tek kelimeyle bu, eşi görölmemiş ve ününün, Avrupa'nın onunla ve bahçesiyle yarışabilecek hiçbir şeye sahip olmadığını gösterdiği bir saraydı. Gerçeği söylemek gerekirse, insanın bu konuda söylenen herşeye inanmasına değer bir yapıydı.

Şatonun karşısında iki ahır vardı. Birine büyük, diğerine küçük ahır diyorlardı. Bağ, bahçesi ve çok sayıda gösterişli dairesi bulunduğu göre, her ikisi de büyük bir konaktı. Atların bağlandığı yer bilmediğim bir yöntemle yapılmıştı. Bu yapı genelde çok güzeldi; kubbe ve kemerlerle birlikte tamamen taştan inşa edilmişti. Ahırlar için böylesine görkemli şeyler görmekten şaşkın bir halde, bunun nedenini sordum. Bana bunun, Fransa kralının ahırlarının Almanya İmparatorunununkilerden daha güzel olduğunun söylenebilmesi için, özellikle yapılmış olduğunu söylediler.

Ahırların avlusuna su getirmek için de çok uğraşılmıştı. Su arklarının tümünü gördüm. Önce, çok yüksek bir tepenin üzerinde suların toplandığı bir gölet yapılmıştı. Daha sonra, sarayın yanına çok yüksek bir depo yaptırılmıştı ve oraya yüz basamak-

tan fazla bir merdivenle çıkılıyordu. Deponun üstünde suları beş bakır oluktan alan büyük bir havuz vardı. Oluklardan herbirine bir adam girebilirdi. Bu oluklar suları arklara, bahçeye vermektedirdi. Böylece sular istenilen yere götürülüyordu. Tüm bu şeyleri görmedikçe, insan tam bir fikre sahip olamaz. Zira, bunları gerektiği gibi anlatmak olanaksızdır.

Sular on mil uzaklıktan borularla getiriliyordu. Daha sonra, aynı yerde toplanan sular yukarıda sözünü ettiğim gölete dökülen bir ırmak oluşturmaktaydı. Kısacası, öylesine güzel bir yapıydı ki dünyanın harikaları arasına konulmaya değerdi. Versailles'de üç gün kalıp Paris'e döndüm.

Bu kentte son derece güzel, çok sayıda yapı, saray ve bahçe vardı. Aralarında krala ait bir bahçe de olmak üzere, çoğunu gidip gördüm. Kralın bahçesi birçok bina bölümlerinden oluşmuştu. Birinci kısım, anatomi dairesiydi. Anatomi dersini vermek üzere bir profesör bulunmaktaydı. Çeşitli kuşlarla dört ayaklı hayvanların açılması yapıp özel bir odaya konulmuştu. Bana özellikle, açılmış bir fil gösterdiler. Ancak, etleri dökülmüş olduğundan, bacakları birbirinden ayrılmasın diye, çok belirgin olarak görülebilecek biçimde, eklemler birbirine pirinç tellerle bağlanmıştı. Diğer hayvanlar için de aynı şeyler yapılmıştı. Çok sayıda ve aynı şekilde, tüm kol ve bacakları ayrımsanan erkek, kadın ve küçük çocuk iskeletleri de vardı. Gerçeğe benzetme konusu burada çok ileri götürülmüş ve etleri, yağ dokularını, damarları ve sinirleri göstermek için, kollar ve bacaklar mumdan yapılmış ve damarlarla sinirlerin rengi taklit edilmişti. Hekimler bunları ders saatlerinde öğrencilere gösteriyorlardı. Gerçekten de, insan dikkat ve uygulamaları konusunda haksızlık edemiyordu.

İkinci kısım, tıp bilimlerine ayrılmıştı. Bu bölümün başında da bu bilim dalından bir profesör vardı. Bahçe ona emanet edilmişti. İlaçların bulunduğu daireye gittim. Çok geniş bir yerdi.

Odaları şişelerle dolu küçük masalarla çevriliydi. Bu şişelere ilaçlar büyük bir özenle doldurulmuştu. Dünyada olmayan şey yoktu. Bunun sonucu, orada kara ve denizlerin ne kadar çok harikası, ne kadar taş, bitki, tuz ve mineral yoktu ki!

İşte bahçeye geldim. Tıp kitaplarında sözü edilen tüm ilaç bitkilerini bir araya toplamaya öylesine özen gösterilmiş ki Fransa'ya götürüp dikmek üzere, İran'da, Özbekistan'da çok bulunan bitkiler getirtilmişti. Aynı şekilde, Çin'den ve özellikle de Yeni Dünya'dan ne kadar ağaç, çiçek ve ot getirilmemiş ki! Türkiye'de bilinmeyen ve hiç görülmemiş birine bir tanımla açıklanması zor olağanüstü bitkiler gördüm.

Paris'in soğuk iklimi Yeni Dünya'dan gelen ilaç bitkilerine uygun gelmediği için, her tarafı cam çerçevelerle kapatılmış ve boş olan alt tarafına bacalar oyulmuş seralar yapılmıştı. Bu yöntemle, büyük soğuklarda, bitkileri ısıtmak için, sanki banyo yapılacaktı gibi, Hint ikliminin ısisına eşit değerde bir ateş yakılıyordu. Bu ısının ılımlı olması ve gerekli olan dereceye çıkarılması için, yalnızca öküz gübresi yakılıyordu. Düşünülen amaçlara ulaşmak için, çabaların nereye kadar götürüldüğü işte ortada.

Paris'te, daha ne kadar çok saray, kilise, kütüphane ve ender, merak verici ve olağanüstü şeyler görmedim ki! Krala ait bir kumaş fabrikası vardı. Burada, Majesteleri tarafından atanan müfettişin izni ve bilgisi olmadan hiçbir şey satılamıyordu. Bir kimse orada çalışmak istese, yine aynı şekilde, önce izin alması, daha sonra gerekli masrafı ödemesi gerekiyordu. Bundan sonra, işe başlanıyordu. Duvar halıcılığı çok pahalı birşeydi. Örneğin, figürlü ve insan resimli basit bir halı yaptırtsanız, size üç ya da dört kese altına mal oluyordu. Sırmalı ya da altın işlemeli oluşuyla orantılı olarak fiat değişiyordu. Bana, bu fabrikanın merakıma değer olduğunu söylediler ve ben de onu görmeye gittim. Gideceğimi daha önceden bildiklerinden, dokunan halıları sergilemişlerdi.

Fabrika çok büyük olduğundan, etrafta herhalde yüz parçadan fazla halı bulunuyor olmalıydı. Onları görmemle parmağımı hayranlıkla ısırmanın bir oldu. Çiçekler öylesine sanatsal bir biçimde işlenmişti ki bu çiçeklerle vazolardaki gerçek çiçekler arasında hiçbir farklılık bulamazdınız. Başların duruşu ile kişilerin tavrı, gözkapakları, kaşları ve aynı şekilde saçlarıyla sakalları öylesine güzel yapılmıştı ki kesinlikle, ne Manès*, ne de Behzad,** güzel Katay kâğıdı üzerinde bile, bu yetkinlik derecesine ulaşamazlardı. Sevincini göstermek için, birine gülen bir hava, üzüntüsünü göstermek için, ötekine üzüntülü bir eda verilmişti. Biri korkudan titrer halde gösterilmiş, ötekisi ağlar halde ve bir başkası hastalıktan çökmüş halde. Böylece ilk bakışta, herkesin durumunu anlıyordunuz. Bu yapıtların güzelliğini anlatabilecek hiçbir kelime yoktu. Bu güzellik, tasarlanılabilen herşeyin üstündeydi. Ben de, bana anlattıkları zaman, şu anda bildiğim gibi olacağına inanmamış ve bana söylenenleri olamaz diye kabul etmişim.

Bana dokuma tezgahlarını da gösterdiler. Yüzden fazla dokuma tezgâhı vardı ve bunlarda çalışanların sayısı ise beş altı yüz kadardı. Dokuma çözgüsü hazırlanmasında özen gösterilen yünden, atkısı çeşitli renk ipektendi. Kimi zaman, altın tel ya da ip ten de yapılıyordu. Her duvar halısına girmesi gereken figür ve kişiler yağlı bir bez üzerine renklerle ve çözgü üzerinde siyahla çiziliyordu. İşçilerin önünde asıl örnek bulunuyordu. Bu örneğe uygun olarak, atkıyla figürlerin, kişilerin ve çiçeklerin renklerini koyuyorlardı.

Duvar halı fabrikası gibi, krala ait bir de ayna fabrikası vardı. Müfettişin izni ve bilgisi olmadan, buradan da aynı şekilde hiçbir şey satılamazdı. Oraya, aynaların parlatılmasını görmek için, gitmek istedim. İki yüzden fazla tezgâh, binlerce işçi vardı. İlk

* Sapkın düşünce doktrinin kurucusu.

** İranlı ressam.

olarak, ham bir ayna alçıyla bir tezgâhın üzerine tutturuluyordu. Bir başka ayna da bir tahtanın üzerine. Daha sonra, iki ayna arasına su yardımıyla özel bir kum yayılıp dört adam bunları yüzeylerden biri düzleşinceye kadar birbirine sürtmeye başlıyordu. Bundan sonra, öteki için de aynı şey yapılıyordu. Böylece perdahlanmış olan iki ayna başka bir tezgâhın üzerine konulup özel yapılmış bir alet yardımıyla kırmızı bir toprak sürtülerek parlaklaştırılıyordu.

Bu fabrikadaki binlerce ayna arasında, müfettiş bana iki taneşini gösterdi. Yüz dört parmak uzunluğunda ve altmış dört parmak genişliğinde olan ilk ayna hakkında bana, aynaların büyüklüğünün nereye kadar götürülebileceğini anlatmak isteyerek, bu noktaya geldiklerini söyledi. Yüz ondört parmak uzunluğunda ve kırk sekiz parmak genişliğinde olan ikinci ayna ile ilgili olarak, ilk denemeden sonra, başka daha büyük bir ayna yapabilir yapamayacaklarını görmek için çabalarını artırmışlar ve bu aynayı yapmışlardı. Ancak, uzunluk genişliği azalttığı için, bunları birbirine göre oranlamak onlar için imkânsız olmuştu. Aynalardan herbiri bir sofa kadar büyüktü. Hesabımıza göre, duvarcı piki* yirmi dört parmak yaptığından, ikinci aynanın uzunluğu dört pik, onsekiz parmak, genişliği iki pik geliyordu.

Paris'in İstanbul kadar büyük olduğu hiç de doğru değildir. Fakat evleri üç ya da dört katlı ve çoğu da yedi katlıydı. Her kat bir aileyi barındırıyordu. Evlerinde bir an duramayan kadınlar gün boyunca, yalnızca evden eve dolaştıklarından, sokaklar çok kalabalıktı. Bu erkek-kadın karışımı kenti, aslında olmadığı kadar kalabalık gösteriyordu. Kadınlar ticaret yapıyorlar ve ender ve ilgi çekici şeylerle dolu olan dükkânlarda kalıyorlardı.

İstanbul'dan sonra, bir eşi olmayan bu kentin ortasında Seine ırmağı akıyordu. Irmak burada aynalarıyla çok ünlü ve üzerinde

* 24 parmak, ya da üç ayak olan eski bir ölçü.

çok eski ve çok büyük bir kilise olan Notre-Dame'ın yapılmış olduğu bir ada oluşturunuyordu. Irmağın bir kıyısından ötekine köprülerle geçiliyordu. Bu köprülerden iki tanesinin üzerinde o kadar çok dükkân var ki, kelimenin tam anlamıyla, bir sokak haline gelmişler ve üzerinden geçerken ırmak görülmüyordu bile. Paris'in sokakları çok geniş ve kaldırım taşları kare biçimindeydi. Evleri ya büyük taşlarla, ya da bunu taklit eden bir duvarcılık yöntemiyle yapılmıştı. Bahçeler çok güzel ve hepsinin de düzenlenmesi olağanüstüydü.

Bu arada, ramazan ayı gelip çatmış ve bizler oruç tutmaya başlamıştık. Her gece cemaatle teravih namazı kılmaktan geri kalmıyor ve imsak vaktinin geldiği an olan saat beş buçukta yemek yemeğe başlıyorduk. Münecimbaşı bana, yaz aylarında, aşağı yukarı iki ay süreyle, kuşluk vaktinin çok çabuk geçtiğini haber vermişti. Gerçekten de, akşamları grup yalnızca iki saat sürüyor ve güneş battıktan sekiz saat sonra, güneş ufukta tekrar yükseliyordu.

Sözü edilen Ramazan ayının bir cumartesi olan onaltıncı gün, karşılayıcı kralın saltanat arabasıyla konutuma gelip beni, Majestelerine veda ziyareti yapmaya davet etti. Hemen hazırlanıp mihmandar (karşılayıcı) ile birlikte gelmiş olan prens de Lambesc'le arabanın dip tarafına geçip oturdum. Karşılayıcı ile divan efendisi ön tarafa yerleştiler. Adamlarım kendileri için getirilmiş olan kırk ya da elli ata bindiler. Arkamızda ve önümüzde birer süvari alayı yürüyordu. Yol üzerinde, beni selâmlamak üzere gelmiş, silâhlı birçok başka süvari ve piyade birlikleri vardı.

Bu kez, kralın sarayına avlu tarafından girdim ve Majestelerinin indiği yerde arabadan indim. Huzura ilk kabulüm sırasında olduğu gibi, kralın mürebbiyesi ve yakın akrabası Bay dükün daireesine gidip bir parça dinlendim. Daha sonra, kralın yanına çıkmamı rica ettiler. Herbiri belli bir yerde olmak üzere, birçok ge-

nerâlle saraya mensup başka yüksek görevli beni gelip karşıladılar ve Majestelerini ilk kez görmüş olduğum aynı salona götürdüler. Tahtına oturmuş olan kralın arkasında mürebbiyesi mareşâl, sağ tarafında, yanında Bay Dük ile Toulouse kontunun bulunduğu naip; sol tarafında da Conti prensiyle naibin çocukları vardı. Topluluğun öteki kişilerinden herbiri mevkiilerine göre sıralanmıştı. Kral beni görür görmez ayağa kalktı. Aynı anda, ben ellerimi göğsüme götürüp onu selâmlarmış gibi yaptım. Daha sonra yanına giderek önünde eğilip kendisine veda etmek ve Majestelerinden gördüğüm yakınlık nedeniyle, mutluluğumu ve hoşnutluğumu kendilerine belirtmek için geldiğimi söyledim. Mareşâl de Villeroi aracılığıyla bana şu yanıtı verdirtti: "Ekselanslarının elçilik görevinin iki imparatorluğun eski dostluğunu güçlendirmiş olduğundan hiç kuşku yoktur ve Ekselansları kendilerini hiç unutmayağımdan ve bundan iyi niyet duygularıyla her fırsatta söz edeceğimden emin olabilirler." Majesteleri aynı anda mareşâlin elinden mektubunu alıp vezirlik makamında bulunan devlet bakanına verdi. O da bana uzattı. Ben de mektubu alıp divan efendisine verdim. Daha sonra eğilmiş gibi yapıp geri çekildim. Birkaç adım attıktan sonra, ellerimi yine göğsüme götürüp veda ettim.

Adamlarımın ata binmelerini beklemek üzere, tekrar Bay Dük'ün dairesine geçtim. Prens de Lambesc benden izin istemiş olduğundan, oradan, yalnızca karşılayıcı ile saltanat arabasına binip konutuma döndüm. Kralın huzuruna kabul edildiğim her defasında da maiyetimden oniki kişiyi yanımda içeri sokturttum.

İzleyen salı günü, naip arabasıyla karşılama görevlisini gönderip beni veda ziyareti için davet etti. Aynı zamanda, adamlarım için kırk ya da elli at getirmeye özen gösterildi. Arabaya binip Orléans dükünün sarayına gittim. Toplantı ilk kez görmüş olduğum aynı salondaydı. Ben içeri girince, dük ayağa kalkıp şapkasını çıkardı ve bana doğru iki üç adım attı. Birbirimize veda et-

tik. Bana kendi eliyle haşmetli sadrazama yazmış olduğu mektubu verdi. Ben de mektubu divan efendisine uzattım. Daha sonra, kendisinden izin isteyerek, çok sayıda atlı bana eşlik ettiğinden ve bundan başka, beni selâmlamak üzere, yolumun üzerinde dizilmiş bir sûrû insan bulunduğundan, görkemli bir biçimde konutuma döndüm.

Yukarıda sözünü ettiğim Dış İşlerini yürütmekle görevli devlet bakanı elçilerle ilgili işlerden de sorumlu olduğundan, Paris'e gelişimden sonra, naibi ziyaret edişimin arkasından, onu da görmeye gitmiştim. Beni davet ettiğinde, çevirmen bana, bakanın da beni ziyaret edeceğini söylemişti. O ana kadar herhangi bir şeyin olmadığını görünce, çevirmene bakanın ziyaretime henüz karşılık vermediğini, hareket etme zamanımın yaklaştığını söyleyerek beni görmeye ne zaman geleceğini gidip öğrenmesini istedim. Herhangi bir yanıt almadan iki gün geçti. Bu durum beni çevirmene bu ziyaretin yapılıp yapılmayacağını sormaya zorladı. Çevirmen, rahatsız olmuş bir halde, bana bakanın işlerinin çokluğunun kendisine bu borcu ödeme zamanı bırakmadığını, ancak yine de, ertesi gün veda ziyaretine gideceğimi umduğunu, bundan sonra serbest olacağımı ve yapacak hiçbir şeyim kalmayacağını söyledi. "Benim niyetim bu değil!" diye ona karşılık verdim. Ben önce ziyaretime karşılık vereceğini bana söylemeniz üzerine, bu bakanı görmeye gitmiştim. Bu güne kadar söz konusu ziyareti yapmadı. Bu, belli ki boş bir gurur yüzünden... Böylece, beni ziyarete gelmedikçe, benim de onun makamına gitmeyeceğimi düşünebilirsiniz. Yalnız, Toulouse kontuna yarın kendisine veda ziyareti yapacağımı bildiriniz." Bunun üzerine, çevirmen, bakanın benden istediği şeyi bana yaptırmaya yönelik öğütler vermek istedi. Elçilerin tüm işlerinin kendisine yaptırıldığını, kralın bana vermesi gereken armağanları hazırlamakla kendisinin görevlendirildiğini, bu yüzden, bu koşullar altında, kralı hoşnut etmemenin kendisine hiç deyerinde bir hareket gibi

gelmediğini söyledi. “Bu olaydaki tutumundan dolayı aşağılanacak bir neden yok!” diye yanıt verdim çevirmene. “Ziyarettime karşılık vereceğini siz söylemişsiniz bana. Gerçeği benden saklamak niye?” “Bu konuda ben size yalnızca onun bana söylemiş olduğu şeyleri ilettim!” diye karşılık verdi çevirmen.” Peki, niçin gelmedi? Söz vermiş olmaktan pişmanlık mı duydu? Bana cevap verin.” Bu sözlerim, çevirmeni konuyu sonuçlandırmaya zorladı. Bu bakanın vezir ünvanı taşıdığını, bizim vezirlerimiz elçileri ziyarete gitmedikleri için, vezir ünvanıyla, onun da beni görmeye gelmek istemediğini söyledi. Fakat, ona bana kanıt olarak ileri sürdüğü nedenin kabul edilemeyeceği yolunda yanıt verdim. “Zira, diye ekledim, görevinin saygınlığı beni ziyaret etmeye engel oluyorsa, Almanya, İngiltere ve Hollanda elçilerinin yanlarına neden gidiyor? Bu davranışıyla, elçileri ziyaret edemeyecek bir mevkiide olmadığını gösteriyor. Bu yüzden, konutuma gelmesi gerekli. Yanıtınız nedir acaba? “Bu konuda, sadrazamınızı taklit ettiğini söylemekten başka hiçbir şey!” diye karşılık verdi. “Ne,” dedim, “Sadrazamımızın elçileri ziyarete gitmediği bahanesiyle, onların öcünü benden almayı mı istiyor? Bizim sadrazamımızın Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde çok yüce bir mevkiî vardır. Onu taklit etmek isteyen kişi her alanda taklit etmek zorundadır. Zira, bunu yalnızca elçilerin ziyaretlerine karşılık vermemek konusunda yapması ve geri kalanını gizlemesi ya da savsaklaması uygun düşmez. Sadrazamımızın elçilerin makamına gitmedikleri doğrudur. Ancak, Bâb-ı Âlî’ye gelişlerinde, onları davet edip kendilerine büyük bir şölen verir ve şölenin sonunda da maiyetlerine kaftanlar dağıttırırlar. Kendilerine de, samur kürklü bir manto ile koşumlu bir at armağan ederler ve elçiler bu mantoyu giyinmiş ve bu ata binmiş olarak, konaklarına büyük bir hoşnutlukla dönerler. Kendisine veda etmeye geldiklerinde de aynı şeyleri yapar. Kardinal bu yöntemi izlemiş olsa, bir diyeceğim olmazdı. Tam tersi, onun bir lokma ekmeğini yemedim. Bundan, onun sadrazamımıza hiç de benze-

mediği sonucunu çıkarıyorum. Eğer bana karşı kesinlikle sadrazamımız gibi davranmak istediğini söylüyorsa, onu yalnızca tek bir şeyde izleyip diğer şeylerde yan çizmemelidir. Ya sadrazamımızı her konuda taklit etsin, ya da beni ziyarete gelsin. Aksi halde, emin olun, ona veda ziyaretine gitmem!”

Bu konuşmalar etkisini göstermişti. Çevirmen hemen gidip bunları bu bakana ilettili ve akşamleyin, bakanın ertesi günü ziyaretime geleceği yolunda bana haber getirdi.

Gerçekte, Mareşâl de Villeroi'nin dışında, beni evine davet edip bana dostluk selâmlarıyla birlikte sadece bir sepet meyve gönderen, ya da kendisinden tek kuruş veya ufak birşey aldığım saraya mensup hiçbir soylu yoktur. Sözlü olarak nazik davranışlarında öylesine cömerttilerdi ki insan onları dünyanın en özverili kişileri olarak kabul edebilirdi. Buna: “Canımı ye, malıma dokunma!” diyen özdeyiş uygulanabilirdi.

Bakan sonunda geldi ve ben gidip merdivenin aşağısında kendisini karşıladım. Konutumda yalnızca kısa bir süre kaldı. Dönerken, ona yine aynı yere kadar eşlik ettim. [Ertesi gün de ona ve kaybedecek zamanım olmadığı için, Toulouse kontuna gitmeye hazırlandım.] Öğle namazımı kıldıktan sonra, bakana veda ziyaretine gittim. Odasının kapısında beni karşıladı. Üç kez görüşmüştük ve tüm konuşmalarımızda, bana yalanlar söylemekten kendini alamamıştı. Bana hem yalan söylemiş, hem de kendisine ricada bulunduğum bir iki konuda beni bile aldatmıştı. İstanbul'dan hareketim sırasında, diğer bazı konular yanında, dostlarım bazı tutsaklar hakkında bilgi almakla beni görevlendirmişlerdi. Böylece, bakana, filân filân adlı tutsakların bulunup bulunmadığını öğrenmek için, Marsilya'da araştırmalar yaptırtmasını rica ettim. Hemen mektup yazıp öğrenebildiklerini bana bildirmeye söz verdi. Aradan bir ay geçince, tutsaklar hakkında ne yolda bir haber almış olduğunu sordurmak için çevirmeni

gönderdim. Bu konuda hiçbir şey gelmemiş haberini getirdi. Konuyu yeniden sormak için, bir ay daha geçmesini bekledim. Bunun üzerine bakan, ilk mektuplarına cevap almadığından dolayı başka mektuplar yazdığını söyledi. Oysa ben, postanın her hafta gidip geldiğini biliyordum. Nihayet, üçüncü kez, çevirmen Marsilya'daki görevlinin bir salgın döneminde bu tutsakları arayamadığı ve bakanın mektubuyla ilgili birşey yapamadığı yolunda yanıt verdiğini söyledi. Bu durumda, görevli birşey yapamamış oluyordu. "Fakat," diye karşılık verdim, beni ziyaret etmekte güçlükler çıkaran bu adam böyle nasıl davranabilir? Bazı tutsakların araştırılması için, bir görevliye yazı yazıyor ve bu görevli buna aldırış etmiyor. Ondan sonra da onun vezir olduğunu söylüyorsunuz. Bu ünvanı ona vermekten utanç duymuyor musunuz acaba?" Bakanın yanıtı olan şeyler konusunda ise, daha yalan birşey yoktu. Bana, bakanın yazı yazdığı söyleniyordu. Ancak, görevli hatayı sadece bakanın üzerine atmak için, mektuplarını dikkate almıyordu. Bu yalan yine de bana çok yardımcı oldu. Zira, ona veda ziyaretine gittiğimde, bir süre görüştükten sonra ayrılırken, bana o gün hangi yeni yalanı söyleyeceğini görmek istedim. Bu amaçla ona, tutsaklar konusunda benden bilgi istemekten geri kalmayacak olan İstanbul'daki dostlarıma nasıl bir yanıt verebileceğimi sordum. "Yanıtın hâlâ gelmeyişinin nedeni salgın, diye karşılık verdi. Fakat, sanıyorum, mektup yoldadır. Gelir gelmez size haber vereceğimden emin olabilirsiniz."

İki imparatorluk arasında süren iyi ilişkiler içerisinde, Fransa'da bulunan Türk tutsakların hangi suçla tutsak edildiklerini bakana sormayı düşünmüş ve bakanın bir cevap hazırlamaması ve benim kendisine bu soruyu birden bire sorabilmem için, çevirmene hiçbir şey söylememeye özen göstermişim. Böylece, ilk yanıtından sonra, ciddi bir tavır takınıp ona: "Bu ülkeye geldiğimden bu yana, dedim, bilmediğim çok şeyler öğrendim. Birlikte yaptığımız görüşmeler karşılaştığım güçlüklerden birçoğunu

çözümledi. Ancak, geriye çok büyük bir sorunum kalıyor; bunu da çözümleyeceğinizi ve bana kesin bir cevap vereceğinizi umuyorum.” “Patron sizsiniz, dedi bakan, sorununuzu söyleyin.” Tekrar söze başlayıp ona şunları söyledim: “Yüce Sultan’ın en iyi dostları olduğunuzu ileri sürdüğünüz sırada, benim yasalarım göre kardeşim olan binden fazla kişiyi hapishanelerinizde tutuyorsunuz. Onlara kadırgalarınızda kürek çektiriyorsunuz. Suçları nedir acaba? Onları tutsak olarak hangi nedenle tutuyorsunuz? İşte sorunum!” Bundan rahatsızlık duyan bakan bana onların hapisnede olmadıklarını, kentte ticaret yaptıklarını söyledi. “Bizler, diye karşılık verdim, bizlere hizmet etmeleri için, beş, ya da bin altına erkek ve kadın tutsaklar satın alırız. Bunlar bizim yediğimiz eti yerler, güzelce giyinirler ve bize beş, ya da ençok yedi yıl hizmet ettikleri zaman, onlara özgürlük verir kendilerini koruruz. Şimdi, ilk konuşmamıza dönelim. Kendileriyle kimi zaman savaş, kimi zaman barış halinde olduğumuz Almanlar bir fidye karşılığında tutsaklarımızı özgür bırakmaktadırlar. Hatta, hiçbir şey istemeden, ne kadar çoğunu bırakmışlardır! Tutsaklarımızdan istekler aldım. Bunların arasında, otuz, otuzbeş ve kırk yıllık olanları bulduğunu anlıyorum. Onları niçin özgür bırakmıyorsunuz ki? Görünüşe göre, bu cezayı hak eden birkaç suç işlemişlerdir. Bir nedeni olmadan, dostlara katı bir kölelik yaptırmak suretiyle acı verdirmek uygun düşmez. Bu durumda, işledikleri suçların neler olduğunu bana söyleyin. Bizler Fransa ile olduğunu ileri sürdüğümüz dostluğu dikkate alarak, gemilerimizde hiçbir Fransız tuksak bulundurmuyoruz. Hatta, bize karşı korsanlık yapan gemilerde, ellerinde silâhla yakalandıklarında bile, elçilerin araya girmeleriyle, hepsi bağışlanmaktadır. “Bana sözünü ettiğiniz bu tutsakların özgür olmak diye bir kaygıları yok!” diye karşılık verdi bakan. Herbiri ticaret yaparak para biriktirmekte. Biz onları kovsak bile, gitmek istemezler.” “Bu, bir yanıt değil!” dedim. Onları serbest bırakmak istemediğinize göre, herbiri için ne fidye istediğinizi söyleyin; ben onları satın ala-

yım. Kralın onları para karşılığı satması için, tutsak satıcısı olduğunu mu bana söyleyeceksiniz acaba? Ne yani, hem onlara özgürlük vermek istemiyorsunuz, hem de para karşılığı serbest bırakmak. Dostlarınıza böylesine haksız bir davranışta bulunmak için, ne gibi nedenleriniz var acaba?"

Bu kez, sinirlenmiş halde, yalan torbasını açıp bana bu tutsakların krala ait olmadığını, kaptanların onları hizmet ettirmek için kendi paralarıyla aldıklarını söyledi. "Evet, diye karşılık verdim, dostlarınız olan bu insanları böylesine kullanmak niye? Suçsuz ve günahsız dostlarınızı bu şekilde tutsak etmek ve onları kullanmak doğru bir şey mi? Peki siz, onlara neden engel oluyorsunuz?"

Bakanı böylece içine attığım şaşkınlık çevirmene dinsel bir çaba esinledi. Bakanın yardımına koşmak amacıyla, bana şu aptalca soruyu sordu: "Ne tuhaf şey! Kral halkının parasının sahibi değil midir?" Bunun üzerine, ona gemilerin kime ait olduğunu sordum. "Krala, diye yanıt verdi. -Peki, gemilere kaptanları koyan kim?- Kral! dedi yine. -O halde, diye ekledim, kralın hiçbir otoritesi yok ve halkının ona karşı ne sevgisi, ne de saygısı bulunmuyor. Fakat özellikle, kaptanların kendi hesaplarına kralın kadırgalarına tutsaklar satın almadıkları herkes tarafından bilinirken, insan böyle bir yalanı nasıl söyleyebilir acaba? Tuhaf olan asıl bu. Fakat, diye konuşmamı sürdürdüm, bu yanıt bakan tarafından mı geliyor?- Hayır! dedi çevirmen, bu yanıtı ben kendim verdim. -Siz verdiniz, dedim çevirmene. Siz, bakanla benim aramda bir aracı olduğunuzu ve dolayısıyla, yanıt vermenin göreviniz olmadığını bilmiyor musunuz acaba? Ben bakandan sorunumu çözecek bir cevap istiyorum."

Bakanla çevirmen daha sonra kendi aralarında bir süre görüştüler. Daha sonra bana, bu tutsaklardan birkaçının adını içeren bir listeyi vermekten başka çarem olmadığını ve onları serbest

bırakacak biçimde davranacaklarını söylediler. Konuşma bu yalan söz verişle sona erdi. Bakana veda ettim. Kendisi odasının kapısının dışına kadar bana eşlik etti.

Bakanın yanından çıkınca, büyük amirâl, Toulouse kontuna gittim. Kendisi beni, ilk kez olduğu gibi, karşıladı. [Bakanla yaptığım konuşma hakkında hiçbir şey bilmediği için, ona da dostlarıma niçin acı verdiklerini sordum ve her tutsağın fidyesini saptamak için kaptanlara buyruk vermesi halinde, fidyenin verileceğini söyledim.

“Tanrım üzerine yemin ederim ki, dedi saflıkla, kaptanların bu konuda yapacakları birşey yok. Bunların hepsi de krala ait tutsaklardır. Ancak ben, bu konuda gücümü kullanıp bundan naibe söz edeceğim. Umarım, kral birkaçını size armağan eder.” Yanımda hep aynı çevirmen bulunduğu için, kardinâlin ve onun yalanlarını anlamış oldum.] Büyük amiral dönüşümde, ilkinde olduğu gibi, bana uzun süre eşlik etti.

Ertesi gün, önceki gibi, gelip beni ziyaret etti. Kendisini karşıladım ve onun bana yaptığı gibi, ben de ona eşlik ettim.

Ertesi sabah, mareşâle veda ziyareti yapmaya gittim. Bana yine, büyük kibarlık gösterdi. Bayram arefesi olan ertesi gün, güle güle demek için konutuma geldi. Kendisini lâıyk olduğu nezaketle karşıladım [ve onu tutsaklar konusuna getirince, bana haklı olduğumu, bu konuda benim avukatım olacağını ve kralın bana birkaçını vermesi için, her yolu deneyeceğinden emin olmamı söyledi. Bu güvenceden sonra konutuna döndü. Yinelenen bu söz verişler beni kuşkuyla umut arasında kararsız bıraktı.]

Az önce söylediğim gibi, bayram arefesi ve bir cuma olan aynı gün, yeni ayın görünüp görünmeyeceğini anlamak istedim ve bu maksatla, adamlarımdan beş altısını akşamleyin, içinde yüksek bir kulenin bulunduğu gözlemesine gönderdim. Kuleden bakıp

yeni ayı gören içlerinden üçü gelip bana anlattılar. Bütün cuma günü oruç tuttuk ve ertesi gün, bayramı yaptık.

Gözlemevini, Cassini adlı ünlü bir münecimin anısına, ölmüş bulunan XIV. Louis yaptırmış. Büyük taşlardan yapılmış üç katlı bir kulesi vardı. Bu katlardan herbirinde, bazıları astronomiye ve yıldızların gözlemlenmesine ait, bazıları da ağır yükleri kaldırmaya, yeni ayın ne zaman görüneceğini anlamaya, aşağıdan yukarıya su çıkarmaya yarayan birçok makinelerle dolu birçok oda vardı.

Damas demiriyle yapılmış, bizim yemek masalarımız büyüklüğünde, içbükey aynalar da vardı. Bunlar çelikten üçayaklar üzerine yerleştirilmişti. Ben oraya gittiğim zaman, bu aynaların karşısında, anında alevlenen ve yanıp giden odun parçaları gösterdiler. Aynı şeyi kurşunla yaptılar. Kurşun hemen eridi.

Çok sayıda, astronomi, geometri gereçleriyle demir ayaklar üzerine oturtulmuş küreler gördüm. Bu kürelerden herbirinin içerisinde iki ya da üç adam durabilirdi. Bizler için bilinmez olan yıldızları incelemeye yönelik ve bu bilim dalında daha önceden bir parça bilgisi olan bir kişinin kısa zamanda çok ustalaşabileceği başka aletler de gördüm. Bana zekânın tasarlayabileceği herşeyi gösterdiler.

Özellikle de, güneşin ve ayın tutulmasını görmek amacıyla yeni bulunmuş olan bir alet vardı. Bu alet, etrafına rakamlar yazılı ve güneşle ayın kazındığı birçok çemberlerden oluşmuştu. Bu çemberler dönmeye başlayınca, bir saatin ibresine benzeyen ve ucu bir akçe gibi olan küçük bir iğne kimi zaman güneşin, kimi zaman da ayın üzerinde hareket ediyordu. Ayı tamamen, ya da kısmen kapatışına göre, büyük bir yakınlıkla, filân ayda bir ay tutulmasının olabileceği kestiriliyordu. Güneş için de ayın şeyler yapıyordu. Bir çember de, filân yılın, filân ayının filânca günü, büyük bir olasılıkla, bir güneş tutulması olacağını söylüyordu bi-

ze. Bu, eşsiz birşeydi. Bu yüzden de, Fransızlar bu aletten övünç duyuyorlardı. Bana, bunun yalnızca Fransa'da bulunduğunu, yapılışını XIV. Louis'nin teşviklerine borçlu olduğunu söylediler. Zira, bilimin değerini kendiliğinden bilen bu prens yeni bir makine icat eden kişilere büyük yardım ve iyiliklerde bulunuyor ve bu makineler kendisine sunulduğunda, onları, öğrencilerin yararlanmaları için, Gözlemesine koydurtuyordu. Gerçekten de, sahip olmak için, bir hazinenin bile yetmeyeceği kadar çok harika şeyler gördüm.

Diğer aletler arasında, yıldızları ve gezegenleri incelemek için bir dürbün vardı. Camı bir berber aynası kadar büyüktü. Teneke-den yapılmış bir kılıfı vardı ve bir kuyu tulumbasına benziyordu. Uzunluğu elli pikten fazlaydı. Yağmur oluğu halinde kazılmış bir gemi sereninin içine oturtulup ayrıca sıkıca bağlanmıştı. Öteki ucunda da başka bir küçük cam vardı. Yalnızca iki cam... Gözleminin avlusundan bir parça yüksekçe bir yere, sütun biçiminde başka bir seren direği dikilmişti. Bunun tepesine bir makara yerleştirilmiş ve uçlarından birinin bir dürbüne bağlandığı bir makine asılmıştı. Öteki uca da kurşun ve demir parçaları asılmıştı. Öyle ki tek bir adam bu kocaman dürbünü istediği gibi hareket ettirir, aşağı indirir, yukarı kaldırır, öne arkaya, sağa sola çevirebilirdi.

Bu dürbünle kısa bir süre gökyüzüne bakmak merakına kapıldım. Önce, yeni doğmakta olan Venüs yıldızını gördüm. Üç günlük bir ay büyüklüğündeydi ve rengi kırmızı zambak rengine benziyordu. Bana onun zaman zaman, dolu hale geldiğini ve o anda yuvarlak görüldüğünü, fakat şu anda, küçülme devresinde bulunduğunu söylediler.

Daha sonra aya baktım. Cismi bana çok büyük göründü. Dürbün onu içine alamıyordu. Yüzeyini öylesine net bir biçimde gördüm ki ortadan bölünmüş bir somun ekmeğine benzediğini

söyleyebilirdim. Ve sanki ayın üzerinde mağaralar ve yollar varmış gibi, gölgeli olan alçak yerler gök renginde ve yüzeyi beyaz ve parlak görünüyordu. Tanrıya şükredelim! Fakat bazı Fransızların var olduğunu ileri sürdükleri ağaçları ve suları görmedim.

Satürn gezegenini de seyrettim. Yüzeyi yusuvarlak... Ancak, geride kaldığı için, onu ovalmış gibi gördüm. Bu gezegenin çevresinde, etrafında sürekli olarak dönen beş yıldız bulunuyordu. Eski adamlar bunları hiç görmemişlerdi. Bunlar ancak dürbün sayesinde bulunmuştu. Bununla birlikte, ne kadar dikkatli bakarsam bakayım, bu yıldızlardan yalnızca ikisini görebildim. Yanımda bulunanlar da daha fazlasını göremediler. Üç tane olduğunu söyleyen yalnızca bir kişi vardı.

Bu gezegenin görünümünü çizmişler ve bu resme, dönüşümünü yaptığı tarza çok uygun bir açıklama eklemişlerdi. Tüm bunlar bana önceden gösterilmiş ve Satürn'ün etrafının bir halka ve yuvarlak bir figürle çevrili olduğu, ancak, bu gece geride kaldığı için, oval görüldüğü söylenmişti.

Bana Jüpiter gezegeninin yapılmış olan resmini göstermişler ve onun çevresinde de etrafında sürekli olarak dönen dört yıldız bulunduğunu söylemişlerdi. Bu yıldızlardan herbiri bir çember içerisinde ve birer uçtaydı ve birbirine eşit uzaklıktaydı. Daha sonra, bu gezegeni dürbünle seyrettiğim zaman, herşeyi bana resim üzerinde gösterildiği gibi, yani, çevresinde dört yıldız olduğu halde ve yuvarlak görünümüyle buldum.

Tek bir defasında, bu kadar çok güzel şeyi gözlemek imkânsız olduğundan, bir ay sonra, Gözlemevine tekrar geldim. Kabartmalar halindeki gezegenleri göstererek, bana bu gece, şu şu farklılıklarla, Jüpiter gezegeninin konumunu göreceğimi söylediler. Herşeyi söylenen düzen içerisinde buldum. Gerçekten de, bu kabartma görünüm öylesine güzel yapılmıştı ki çemberi çevirmek suretiyle, bu gezegenlerin dönüşünün günde kaç derece ve hatta

dakika olduğunu ve hangi durumda görünmeleri gerektiğini öğreniyordunuz. İşte bu da, yine eskilerin bilmedikleri gözlemlerden ve dürbünün bulunuşundan beri çözümlenmiş olan sorunlardan biriydi. Jüpiter'in hareketi öteki gezegenlerinki gibi değildi. Zira, ötekiler kendi çemberleri içerisinde dönüyordu. Örneğin, Jüpiter dönüşünü yaparken, ötekiler kendi dönüşlerini çember halinde Jüpiter'in etrafını çevirerek yapıyorlardı. Herşeye kadır Yüce Allaha şükürler olsun!

Yukarıda sözünü ettiğim şu ünlü astronom Cassini gözlemlerini bitiremeden öldüğü için, onun görevini oğlu, baş astronom olarak, sürdürmüş ve Gözlemevinin yöneticisi olmuştu. Bu değerli hazine, bu ünvanla, ona teslim edilmişti. Eserleri henüz basılmamış olduğundan, babasının Ptolémée astronomi cetvelleri için sorduğu soruları bana yazılı olarak verdi. Kendisi de yıldız bilim alanında çok usta olduğu için, bunları, ortaya çıkarmadan önce, kusursuz bir biçimde hazırlamayı düşünüyordu.

Ülkeme bayramdan sonraki perşembe günü dönmek üzere, yola çıkmaya karar vermiştim. Ancak, bana eşlik eden soylu gelip beni Bay Dük adına, bu prensin Paris'e altı mil uzaklıktaki kır evine davet etti. Bir av alanı bulunduğu için, Bay Dük bana geyik avının zevkini tattırmak istediğinden ve bunu görmeden Fransa'dan ayrılmamam gerektiği için, orada iki gün kalmak zorunda olduğumu söyledi. Sonunda, işi tatlıya bağladı ve ben ister istemez, gitmeye söz verdim. Soylu kişi haber vermek üzere, hemen geri döndü. Bu av partisi hareketimi cumartesi gününe erteleme neden olmuş oldu.

Kâhyama dönüşümde herşeyi hazırlamasını tembihledikten sonra, salı günü, Bay Dük'ün evine gitmek üzere, oğlumla birlikte arabaya bindik. Üç saat yol almıştık ki bir saraya geldik. Bize bunun aynı prense ait olduğunu söylediler ve yemek yememiz için içeri girmemizi rica ettiler. İnsanın eşine rastlayamayacağı

bir saray, insana neşe esinleyen bir yapı gördüğümü söylemek zorundayım. Bir parça dinlenip tekrar arabaya bindik. Aynı şekilde yol alarak, öğleden sonra saat üçte Chantilly sarayına vardık. Bir köprüden geçerek içeri girdik. Bu sarayın biçimi ve düzenlenmesi öylesine olağanüstüydü ki bir benzerini görmemiştim. İlk olarak, çok büyük bir avlusu vardı. Dört cephede, üç katlı, çok geniş taş yapılar, dört köşesinde dört kule, her kulenin tepesinde çok yüksek dört köşk... Öyle ki dışardan bakıldığında, insan bunu bir kale olarak kabul ediyordu.

Yan tarafından geçen küçük bir ırmak sarayın etrafında bir hendegin oluşmasına neden olmuştu.. Derinliği dört pik, genişliği elli pikten fazlaydı. İki kıyı kocaman taşlarla döşeliydi. Oraya çevrilmiş olan ırmağın sularıyla doluydu. Saray bu durumda hendegin ortasında kaldığı için, saraya bir köprüyle girmek zorunda kalıyordunuz. Öyle ki köprü zincirlerle kaldırılınca, bir ada haline gelen saray suların ortasında kalıyordu. Çukura balık atmışlar, balıklar çok sayıda çoğalmıştı. Suyun yüzünde bir sürü balığın dolaştığını görüyordunuz. Balıklara aşağı katın penceresinden baktığınız zaman, sanki İstanbul boğazında imişsiniz kadar zevk alıyordunuz. Etrafta birçok başka kaynaklar bulmuşlar ve bahçede yer yer süs havuzları yapmak üzere bunlardan yararlanmışlardı. Her havuzun gece ve gündüz oynayan ve bahçeye sarayın neresinden bakarsanız bakın, suları bir adam boyu yukarı çıkaran iki üç fısıkiyenin sularının şırlıltısını görme zevkine varacak biçimde yerleştirilmiş bir fısıkiyesi vardı. Bahçesi büyük bir sanatla yapılmış, limon ve portakal ağaçları dikilmişti ve öylesine çekici bir biçimde düzenlenmişti ki seyredenlerin bakışları ona bakmaya doyamazdı. Oraya gitmek için üzerinden geçilmesi gereken iki küçük köprü vardı. Bu köprülerden geçip bahçeye girdim. Tüm bu güzel havuzları seyrederek akşama kadar orada gezinip dolaştım. Karanlık çöktüğünde, saraya döndüm. Yemek zamanı geldiğinde, nefis bir yemek servisi yapıldı. Yemek sırasında

getirtilen kalabalık bir müzisyen grubu tarafından çalınan senfoni dinledik. Böylece, yemeğin ve müziğin zevkini alarak iki saat geçirdik. Daha sonra, dinlenmek için daireme çekildim.

Ertesi sabah, her zamankine göre daha uygun bir saatte yemek servisi yapıldı ve bana bir av partisi önerildi. Kabul ettim ve saat ona doğru masadan kalkılınca, benim için hazırlanmış olan dört atlı bir arabaya bindim.

Dük ahırında yüzelli at besliyordu ve kendisine avda eşlik etmek için, sarayının soyluları ve adamları gibi, çok sayıda yüksek mevkiiden elemanı vardı. Hepsinin adı bir listede yazılıydı. Ava gitmek için, özel av giysileri vardı. Öyle ki insan onları görünce, bu prensin avcılarının hangileri olduğunu hemencecik anlıyordu. Saraya mensup tüm büyük soyluların aynı şekilde av giysileri vardı. Ancak, hepsinin rengi farklıydı. Dükün giysisi kayısı rengeydi.

Dükün tüm adamları av giysilerini giyip yarış atlarına binince, yirmiden fazlası, halka gibi yapılmış, trompet adı verilen aletleri boyunlarına taktılar. Dük de bir trompet almıştı. İlerlemeye başladık. Dük için değişim atlarıyla ve benim arabam için dört atlı üç koşum takımı yedekte götürülüyordu. Bir ormana girip aynı sıra üzerinde dikili, aynı boydaki ağaçlar arasında ve bir mızrak boyundaki makasla budanmış gürgenlerle örtülü yolda aşağı yukarı bir saat yürüdük. Yolumuzun üzerinde, sağda solda, görüş düzeyinde, birbirine benzeyen ağaçlı yollar vardı. Ağaçları öylesine düzgün budanmıştı ki ve öylesine düzenli bir biçimde diziliydi ki bakışlara engel olan tek bir ağaç bile yoktu. Nihayet, dokuz yolun son bulduğu ve dolayısıyla, ortasından dokuz farklı taraf görünebilen bir yere geldik. Avcıbaşı gelip bizi orada karşıladı ve ormanın belli bir yerine iki yaşında kocaman bir geyiği soktuğunu haber verdi. Bay Dük bana hemen: "Burada bekleyin, dedi. Biz ine girip geyiği kıştıracağız ve peşinden gideceğiz. Or-

mandan çıkınca, hangi taraftan dönerse dönsün, siz de onu yalnızca izleyeceksiniz.” Aynı anda, kendisine eşlik eden avcılar alıp bir ağaçlı yoldan ötekine doğru ormanı çevirdiler. Yanlarında tazıları yoktu. Ancak, buldoğa benzeyen kocaman köpekleri vardı. Bu köpekleri yöneten kişi ine girdi. Az sonra, inin içi köpek havlamalarıyla çınliyordu. Trompetler çalmaya başladı ve aynı anda, korkmuş bir geyiğin önümüzden fırlayıp sağ tarafa doğru gittiğini gördük. Tüm avcılar ve köpekler onu izlemeye başladılar. Biz de geyiğin izleri üzerinde dolu dizgin yol almaya başladık. Trompetlerin sesi avcılarının ormanda yollarını kaybetmelerine engel olmak ve aynı zamanda da, izleyebilmeleri için, avın gittiği yolu kendilerine bildirmek içindi. Böylece, sese kulak verip, kimi zaman: “Burada işte!”, kimi zaman: “Şurada!” diyerek hemen hemen iki saat koştuk. Nihayet bir ırmağın kenarına geldiğimizde, geyik kendini suya atıp elimizden kurtulup gitti. Onu yakalayamadık.

Daha sonra bana, ikinci bir geyik avlamak isteyip istemediğimi sordular. İstenilen herşeyi yapacağım yolunda karşılık verdim. Bunun üzerine, ormana dağılıp başka bir geyik buldular. Bir saat izledikten sonra, sonunda o da kendini suya atıp karşı kıyıya çıktı. Çok yakınımızda bir köprü vardı. Köprüyü geçmek gerektiğini söylediler. Zira, çok yorgun olan geyik, uzun zaman dayanamayacağından, kısa bir süre sonra yakalanmış olacaktı. Biz köprüyü geçtik, köpekler suyun içinde kaldılar. Karşı kıyıya vardık. Ormanı yine, yukarıda söylediğim gibi, kimi zaman, “Burada!” kimi zaman “Şurada!” diyerek dolaştık. Sonunda, geyik kendini suya atıp inine döndü. Böylece, bizler de geri dönüp köprüyü tekrar geçtik ve yine ağaçlı yollarda bir saat dönüp durduk. Ancak, tüm bunlar boşunaydı. Uzun araştırmalardan sonra, geyiği kaybettiğimizi söylediler ve bana bir üçüncüsünün peşine düşmemizi önerdiler. Fakat ben artık sıkılmaya başlıyordum. Avcıların atları ter içinde kalıp yorgun düşmüştü. Arabamın atları

üç kez değiştirilmişti. Tüm bunlar beni, avdan yeterince zevk aldığı mı ve saraya dönme zamanının geldiğini söylemeye zorladı. Böylece, tekrar yola koyulmuş olduk.

Sonuç olarak, altı saat süreyle, hep dolu dizgin, amacımıza ulaşmadan, korulukta dolaşıp durduk. Her yerde, yalnızca kursuz budanmış ağaçlı yollar vardı. Bir koruluk için gösterilen özeni ve yapılan harcamaları görmekten gerçekten şaşkın haldeydim. Ağaçlar her yıl budandığı için, gündelikçi işçiler tutuluyordu. Hatta, ağaçlar arasında, üç katlı merdivenler ve bazı yerlerde de, ağaçları makaslarla budayan adamlar gördüm. Sarayın yanında, ağaçlar daha bir özenle budanmış ve dünyanın en sanatsal biçiminde, eşsiz ve çok güzel şeyler yapılmıştı. Gördüğüm yerlerin güzelliğini anlatamam.

Saraya döndüğümüzde bana, vahşi hayvanlarla kuşların bulunduğu bahçeye gitmek isteyip istemediğimi sordular. Bunlar, karşı tarafta görünen büyük yapıları. Oraya gitmek için, tekrar alçak bir köprüyü geçtik. Önce, çok sağlam demir parmaklıklı, taştan yapılmış küçük odacıkların bulunduğu bir yere geldik. Birinci odacıkta üç tane büyük aslan, ötekinde iki kaplan ve diğerlerinde, ayılar, kurtlar, tilkiler, vaşaklar, maymunlar, Genon maymunları ve daha bilmediğim olağanüstü şekil ve suratlı başka hayvanlar görünüyordu. Amerika'dan getirtilmiş hayvanlar vardı. Tırnakları geyiklerin tırnakları gibiydi, vücutları bir öküzünkü kadar iriydi. Kolları koyun yününe, boyunları at boynuna benziyordu. Kulakları at kulakları gibiydi. Fakat, ağzı, burnu ve gözleri geyiğinkiler gibiydi. Sincaplar ve süt gibi beyaz alageyikler de gördüm.

Oradan, başka tür bölümlerin yapılmış olduğu başka bir yere geçtik. Bu bölümler kuşlarla dolduydu. Aralarında süt gibi beyaz bir tavuskuşu ile eşi olmayan iki papağan vardı. Bir tavuk büyüklüğündeydiler. Bir adamın ağzı kadar büyük gagaları, iki etek

uzunluğundan daha uzun bir kuyruğu ve narçiçeği rengine çalan açık pembe renkli tüyleri vardı. Gagasının alt tarafı sarı damgalıydı. Bizi görünce, Fransızca olarak yakınmaya başladılar. Kısacası, benim için yeni birşey olan o kadar çok kuş gördüm ki hepsinden hayranlık duydum. Küçük kuşlar olarak, hepsi de değişik öten bir sürü kuş vardı. İran şairinin dizeleri şöyle diyordu:

“Her sabah, meyva bahçelerindeki kuşlar,
Ahenkli bir biçimde sizin övgünüzü söyler.”

Bir havuzun içinde iki kastor da gördüm. Orada yavrulamışlardı bile. Kimi zaman, su üzerinde yüzyor, kimi zaman da, havuzun kenarında gezinmek için, sudan dışarı çıkıyorlardı. Her tür kuşun fısıkiyeli özel bir havuzu vardı; herbiri kendi havuzundan su içiyordu. Tek kelimeyle, benzerine ancak kralların sahip olabileceği bir hayvanat bahçesi görme zevkini tattım.

Beni daha sonra, tersaneye gitmeye davet ettiler. Fakat, akşam yaklaştığından, saraya dönmek zorunda kalmıştık. Yemek saati geldiği için, yemek servisi yapıldı. Masaya oturduk ve müzisyenler senfonilerini çalmaya başladılar.

Yemeği yedikten sonra, “Gidip havuza açılan pencerelerden bahçeyi seyrederim!” dediler. Bu sırada ben de içimden, “Geceleyn bana niçin çok güzel şeyler göstermiyorlar acaba?” diyordum. Pencerelere yaklaştık. Henüz bahçeye şöyle bir bakmıştım ki, dünyanın parlak gündüzüne tekrar kavuşacak şekilde dizilmiş onbinden fazla lâmba gördüm. Büyük havuzun iki yanı, ışığı suda yansıtarak çok güzel bir izlenim oluşturan bu lâmbalarla süslenmişti. Sarayın kapısının ön tarafında bulunan köprünün başında, yirmi parça küçük top yerleştirilmişti. Toplar patladı ve daha sonra, havaya hava fişekleri atılmaya başlandı. Aynı anda, beyaz bir alevden üç ayaklı bir masa göründü. Üzerinde krallık tacını taşıyan bir ay figürü görünüyordu. Bunun ne anlama geldiğini anlamak için, Frenklerin her imparatoru özel bir işaretle

belirttiklerini ve Sultanımızın simgesinin ay olduğunu bilmek gerekir. Bu özelliği bana anlatmak için, bu figür gösterilmişti. Bundan sonra, selvi biçiminde üç hava fişegi sağa, üç tane de sola atıldı. Fişekler kaynarak köpürür gibiydi. Aynı şekilde, havan topu, fısıkye, nergis çiçeği, değirmen, dolap ve güneş biçimi hava fişekleri atıldı.

Çok güzel bulduğum bu gösteriyle hemen hemen iki saat geçirdik. Gösteri sona erdiği zaman, Dük gelip bana nazik sözler söyleyerek şöyle dedi: "Tüm bunları sizi eğlendirmek için yaptırttım. Başarmış olmamı dilerim. Elimden gelseydi, daha da güzelini yapardım." Gerçekten de, olabilen tüm inceliği ve nazik davranışları bana karşı göstermişti. Daha önce söylediğim gibi, kralın en yakın akrabası, onun eğitim öğretmeni ve sarayın en öndeki soylularından biriydi ve çok güçlü bir kişi olarak kabul edilmekteydi. Ancak, ben onda, söylendiğini duyduğum şeylerden daha fazlasını bulmuştum.

Perşembe günü, gün ağarırken, ona veda edip Paris'e dönmek üzere yola koyuldum. Öğleden sonra, saat ikiye doğru konutuma indim ve tüm eşyalarımı hazırlanmış olarak buldum. Akşam üzeri, çevirmen gelip bana, ertesi gün kral tarafından bir armağan gönderileceğini [ve bakanın kendisine, bana verilmesi gereken tutsakları Sète'de bulacağını söylediğini açıkladı. İçimden: "Yeni bir yalan!" derken, çevirmene: "Çok güzel!" diye karşılık verdim. Ertesi sabah, bana verilmesi olası cep ve çalarlı saatleri nasıl dağıtacağımı düşünürken, iki karşılayıcının eşliğinde armağanlar geldi.] Karşılayıcılar bana: "Bunlar kralın Ekselanslarına verdiği armağanlar!" dediler.

Fransa'da kralların elçilere elmaslarla süslü portrelerini vermesi âdet olmuştur. Ancak, bizlerin bir resme sahip olmamıza izin verilmediğini söylemiş olduğumdan, bunun yerine bana, elmaslı bir kemer, Paris'te işlenmiş iki halı, bir ayna, bir tüfek, bir

çift tabanca, yaldızlı bakır levhadan bir küçük sandık, yine yaldızlı bakırdan bir duvar saati, buz koymak için, çok kalın iki porselen vazo ve bir şekerlik... [Karşılayıcıların yüreklerinden şu parlak düşüncüyü geçirdiklerini anlar gibiydim: "Şu anda, dünyanın en zengin insanısınız. Artık yoksulluktan korkmanız gerekmez." Ben ise, yolculuk harcamalarım ve hizmetçilerime dağıtmak için, birkaç kese altın verilmesinden memnun kalırdım. Ancak, başka türlü oldu.]

Cumartesi günü geldiğinde, hareket etmeye hazırlanıyordum ki eşyalarımın hâlâ konutun avlusunda olduğunu görüp nedenini sordum. Soylu kişi hareket edebileceğimi ve kendilerinin beni izleyeceklerini söyledi. Oysa, Ramazan ayından itibaren, hareketimden bir hafta önce gönderilebilmesi için, büyük bagajlarımı hazırlattırmam için beni sıkıştırmıştı. Bagajları hazırlatıp avluya indirtmiştim. Şimdi de, pek sıkılmadan, bana arkamızdan geleceğini söylüyordu. Ona, kendisinin bana Paris'ten eşyalarım yola çıkmadan ayrılmayacağını ve onları karşılayacağını söylemiş olduğunu anımsatarak, bu savsaklamanın nereden kaynaklandığını sorup eşyalar yüklenmeden yola çıkmayacağımdan ve onların önümden gitmeyeceğinden emin olabileceğini sert bir dille söyledim. Bu olay hareketimin ertesi güne kadar ertelenmesine yol açtı. [Bu arada, bu soylu kişinin bakan kadar büyük yalancı olduğunu söyleyeceğim. Sonuç olarak, akşama kadar büyük yalancı olduğunu söyleyeceğim. Sonuç olarak, akşama kadar, balyalarını yükletmekle uğraştım.] ve bir pazar, kutsal şevval ayının dokuzuncu günü, ülkeye dönmek üzere yola çıktım.

Önce, Paris'ten yedi mil uzaklıkta bulunan Essonne adlı bir köye gittim. Fransızlar yolu saatle değil, mille hesaplıyorlardı. Yolculuk listesi üzerinde mil sözcüğü kullanılmıştı. Bu millerin hepsi birbirine eşit değildi. Küçük mil vardı, fersah dedikleri büyük mil vardı. Bazı yerlerde, bir mil bir saatlik bir yol, bazı yerlerde daha fazla ve başka yerlerde de daha az bir yoldu.

Oradan, yedi mil uzaklıktaki Fontainebleau'ya geçip burada bir gün kaldım. Burada, krala ait ve görülmeye değer bir saray vardı. Sarayın yuvarlak bir havuzla süslü çok büyük bir bahçesi bulunuyordu. Havuzun içinde bir kadirgayla gezilebilirdi. Ortasında, gemilerle gidilen çok güzel bir köşk yapılmıştı. Bahçenin öte tarafında da, çok geniş olmayan, ancak bin ayaktan fazla uzunluğu olması gereken bir havuz daha vardı. Sarayın bir parçası olarak bu köşk, çok güzel, her tarafı yaldızlı ve çok büyüktü. Zira eski bir yapı olduğu için, krallar burada sürekli olarak bazı ilâveler yapmaktaydılar. Üçyüz yıl önce yapılmış bir oda gösterdiler. Altın kaplamaları öylesine iyi korunmuştu ki insan bu odayı yeni yapıların odalarından daha güzel buluyordu. Fontainebleau'da kaldığım günü bu sarayı gezmek için kullandım ve bir çarşamba olan ertesi gün, oradan altı mil uzaklıktaki Villeneuve denilen bir köyde yattım. Villeneuve'den altı mil uzaklıktaki Sens kasabasına, daha sonra, yedi mil ötedeki Joiny kasabasına ve oradan da altı mil uzaklıktaki Auxerre kasabasına gittim. Bu kasabadan yedi mil uzaklıkta, Noyers denilen bir köye, Noyers'den altı mil uzaklıkta ve küçük bir kasaba olan Monstiers'e; Montiers'den başka bir kasaba olan Chasseaux'ya ve Chasseaux'dan da Dijon'a gittim. Bu kentte bir gün kaldım. Burası Bourgogne eyaletinin başkentiydi. Çok güzeldi. Fazla büyük olmakla birlikte güzel bir konumu vardı. Geçtiğim her yerde ,yörenin ileri gelenleri beni görmeye gelmekten ve meyve, reçel gibi küçük armağanlar getirmekten geri kalmıyorlardı.

Cuma günü, Beaune denilen yedi mil uzaklıktaki bir kasabaya gitmek üzere Dijon'dan ayrıldım. Beaune'dan altı mil uzaklıktaki Châlons kasabasına gittim. Orada, Tournus köyünde yatmak zorunda kaldım. Mâcon kasabasına gitmek için beş mil daha yol aldım. Bu kasabayla birlikte Bourgogne eyaleti bu yönde son buluyordu. Mâcon'dan altı mil ötedeki Villefranche köyüne gittim ve Villefranche'den beş millik bir yürüyüş beni çok büyük ve çok

güzel bir kent olan Lyon'a götürdü. Lyon bir bataklık dibi kurulmuş ve Saône denilen büyük bir ırmakla ikiye bölünmüştü. Bir kıyıdan ötekine üç köprüyle geçiliyordu. Rhône ırmağı da Lyon'un yanından akıyor ve kentin ucunda Saône ırmağı ile birleşiyordu. Bu birleşim çok büyük bir ırmağı oluşturunuyordu. Gördüğüm tüm kentlerden Lyon en kalabalık, en geniş olanıydı. Çok iyi yapılmış bir tüccar kentiydi. Fransa kumaşları, damaskolar ve kadifeler burada işlenip daha sonra her tarafa yayılıyor ve Paris'e bile gönderiliyordu. Kullanılan tezgâhlarla kumaşları gördüm. Tek kelimeyle bu kent, ikinci bir Paris gibi görülmeye değerdi. Burada, büyük bir nezaketle karşılandım. Bu eyaletin valisi mareşâl de Villeroi'ydı. Ancak, prensini yetiştirmekle uğraştığından, yerine bir vali yardımcısı koymuştu. Bu kişi hergün konutuma gelip arabasıyla beni gezmeye götürüyordu. Lyon'da kaldığım bir hafta süresince, hiçbir şeyi istememe fırsat bırakmadan, elinden gelen tüm dikkati gösterdi. Mareşâlin oğlu da bu kentin başpiskoposuydu. En yetkili ve burayı yöneten kişi oydu. Beni iki kez ziyaret etti ve evine davet edip nefis bir yemek verdi. Evi ırmağın üzerinde olduğundan, bana gemilerle Fransızlara özgü çeşitli kuvvet gösterileri yaptırttı. Geceleyin, tüm kent ışıklarla süslendirildi. Kıyı boyunca lâmbalar dizilmişti ve ırmağın ortasındaki sallar üzerinde bir kale yaptırılmıştı. Tüm bunlara havaya atılan hava fişekleri eşlik etti.

Kentin yönetim görevlisi de beni iki kez görmeye gelip evine yemeğe çağırdı. Bana karşı çok nazik davrandı. Kentin en güzel kadınları şölende bulunuyorlardı. Öylesine hoş bir topluluk oluşmuştu ki Paris'te benzerini görmemiş olduğumu itiraf ederim. Geceleyin yine, hava fişekleri ve müzik eşliğinde büyük şenlikler oldu.

Lyon'a geleli daha üç gün olmuştu ki yola devam etmeye karar vermiştim. Fakat, eşyalarımı önceden göndermemi ve kara yoluyla ancak altı günde gidebileceğim yolu, su yoluyla iki gün-

de yapabileceğimden, su yoluyla gitmemi önerdiler. Kesinlikle, Lyon'da üç gün kalma fikri beni hoşnut etmediğinden, bana verilen öğütü tuttum. Pazar günü, kâhyamı adamlarım ve eşyalarım-la birlikte gönderip, yanımda dokuz on kişi bırakarak, Zilkade ayının dördüncü günü olan perşembe gününe kadar Lyon'da kaldım. Perşembe günü, su yoluyla yoluma devam etmek üzere, bir gemiye bindim.

Akşamleyin, Tournon denilen küçük bir kasabaya vardım. Karaya çıkmayıp gemimde yattım. Ertesi gün, Saint Esprit köprüsü denilen yerin Palanque kasabasına gelip burada kalmak üzere bir otele indim.

Adamlarım henüz gelmemişlerdi. Onların tuttukları yol şuydu: Lyon'dan altı mil uzaklıkta bulunan Vienne kasabasına geldiler; Vienne'den beş mil uzaklıktaki Roussillon'a; Roussillon'dan yedi mil uzaklıktaki Tin kasabasına; Tin'den gemiyle Tournon'a geçtiler; Tournon'dan altı mil uzaklıktaki Volte denilen bir yere geldiler; buradan altı mil ötedeki Viviers'e; Viviers'den altı mil uzaklıktaki Saint Esprit köprüsüne gelip burada benimle buluştular. Oradan hep birlikte hareket ederek yalnızca beş mil uzaklıktaki küçük bir köy olan Rossel'e geldik. Rossel'den de altı mil ötedeki Nîmes'e... Bu kentte bir kuleye benzeyen ve iki bin yıl önce yapılmış taş bir yapı gördüm. Yapılma nedeni şuymuş: Hz. İsa'nın gelişinden önce, putperestlik çok yayılmış olduğu için, İsa'yı kucaklayıp öpenler Musa'nın çömezlerini yakalatıp bu şatoya çınlı-çıplak kapatıyorlarmış. Bunlar, putperestlerin dinlerine sövmek için, onlara: "Herşeyin bir yaratıcısı varken, sizler kendi ellerinizle yaptığınız şeylere niçin tapıyorsunuz?" diyorlarmış. Bu yapının duvarları çok yüksekti ve çepeçevre, birbirinden ayrı, merdiven basamağı biçiminde koltukları vardı. Halk toplanıp bu koltuklara oturuyor ve tutsakların aslanlara parçalattırıldığı kulenin içine bakarak: "İşte, diyorlarmış, ilâhların dinine karşı gelmek isteyenlerin çektiği ceza!" Ancak, bu anlattıklarımın kanıtlanması bir ta-

rihçiyeye düşmektedir. Kendi hesabıma ben, büyük bir yapı görmüş ve herşeyi, bana anlatıldığı gibi, bulmuş oldum. Eskiden bir yer varmış. Ancak, şu anda orada evler yapılmış. Çok güzel kadınlar gördüğüme göre, bu kentin güzel olmasını düşündüm.

Nîmes'den sekiz mil uzaklıktaki ünlü Montpellier kentine geldim. Orada, beni İstanbul'a götürmek için ayrılmış olan iki geminin onbeş gün önce Sète limanına gelip beni beklemek üzere demir attığını öğrendim.

Fransa'ya gelişimde, tersanelerle çok sayıda gemilerin bulunduğu Toulon'a inmiştim. Fakat, ben oradan hareket ettikten sonra, salgın, gelişim sırasında kütüklerde yazılı bulunan otuz sekiz bin kişiden ancak altı bin kişi bırakmıştı. Bu yüzden, bu kentin yolları kapatılmış ve Fransa kralının sahip olduğu, Okyanus kıyısındaki Rochefort ve Brest limanlarında, beni İstanbul'a götürmek üzere iki gemi silâhlendirilmişti. Birinde altmış dört, ötekinde ise elli iki parça top vardı. Gemiler benim Paris'ten hareketimden onbeş yirmi gün önce hareket etmiş ve gelip beni Sète'de beklemeye başlamıştı.

Montpellier'e gelişimin ertesi günü, eşyalarımı yükletmek için, kâhyamla birlikte çevirmeni Sète'e gönderdim. İki gün sonra, ben de aynı yolu izleyip altı saatte Sète'e geldim. Eşyalarımın büyük bir kısmının yüklenmiş halde buldum. Yanımda olan eşyalarla birlikte iki gün sonra gelmiş olan kalanını, çok iyi bir verici olan Allah'tan yardımını isteyip kendimi ona emanet ettikten sonra, bir pazar günü olan Zilkade ayının 14. günü bindiğim gemiye yüklettirdim.

Yanımdaki soylu Sète'e geldiğimden benden ayrılıp Paris'e döndü. Gemimin tayfalarını değiştirmek için, kentte üç gün kaldım. Oysa, soylu kişinin görevi ben gemiye bininceye kadar yanımda durmaktı. [Fakat, kırılan ve kaybolan bir sürü eşyanın hesabının kendisinden sorulmaması için, benden gizlice ayrıldı, ki bu, ba-

na onun bayağılığını göstermiş oldu. Bu konuda, "Canı cehenne-me!" demekten başka birşey söylemeyeceğim.

Sète'e gelişimde, istemiş olduğum tutsakları orada bulacağım yolundaki bakan adına çevirmenin bana vermiş olduğu söz konusunda haklı olduğumu anladım. Zira, tutsaklardan söz edildiğini duymadım. Benden izin aldığı sırada, soylu kişiye bu konuda şunları söyledim: "Vezir ünvanını benimseyen bakanınız kendisiyle birlikte ele almak zorunda kaldığım tüm konularda bana yalan söylemekten kendini alamadı. İşte yine, tutsaklar konusunda, az önce yakaladığım başka bir yalanı. Kendisinin Fransa İmparatorluğunun dayanağı olduğunu söyleyen bir kişinin bir elçiye yalan söylemesi utanç verici birşey değil mi? Eğer niyeti aldatmak suretiyle beni başından savmak idiyse, ayıbını ortaya koymaksızın, bunun için elde başka yollar vardı. Şunları ekleyerek sözlerimi bitirdim: "Onunla karşılaştığınızda, kendisini çok iyi tanımış olduğumu söylemeyi unutmayınız."]

Pazartesi gecesi, ulu Tanrıya: "Ey Allahım, sen ki öylesine iyisin ve çok iyi yolculuk arkadaşısın, ölümlülere yardım et!" diye yalvardıktan sonra, vatanımıza doğru yelken açtık. Deniz yolculuğumuzun sekizinci günü, Tunus'a gelip Seyyid Abu Said önlerinde demir attık. Tunus beyi beni gemide görmeye gelen seçkin kişilerle bana güzel armağanlar gönderdi. Demir attığımız yer Tunus kentine iki saat uzaklıkta bir yer olan Halk el Oued'den yedi sekiz mil uzakta bulunduğu için, rahatsızlık vermemek için karaya çıkmamıştım. Oğlumu ve kâhyamı Beyi ve Dayı'yı ziyaret etmek üzere göndermekle yetindim. Dayı onları iki gün konuk edip kendilerine her türlü ikramda bulundu.

Gemilerin kaptanı bana hergün tayınımı veriyordu. Ancak, Bey bana o kadar çok yiyecek göndermişti ki artık hiçbir şeyden kaygılanmama neden kalmamıştı. Bu yiyecekleri kaptana verip masraf karşılığında kullanmasını söyledim.

Demir attığımız yerde birkaç gün kaldıktan sonra, rüzgâr uygun esmeye başladığından, bir pazar günü, kendimi yüce Allah'a emanet edip gideceğimiz yolu izlemek üzere demir aldık. Rüzgârlar bize öylesine yardımcı oldu ki beş günde Mora yarınadasını ve Modon'u gördük. Ancak, "Allah'ın izniyle, işler yolunda gidiyor." derken, birden bire, rüzgâr kuzeye dönerek yavaş yavaş öylesine şiddetlendi ki bizi, çok yakınına geldiğimiz Modon'dan uzaklaştırıp Girit adasının hizasına götürdü. Burada, çark yaptık. Yedek gemimiz bizden hemen hemen bir mil uzaklıktaydı. Fakat, rüzgârın daha da şiddetlenmesi sonucu oluşan dalgalar kısa bir süre sonra bizi birbirimizden ayırdı ve birbirimizi görmemize engel oldu. Böylece, üç gün iki gece dalgaların oyuncağı olduk. Daha sonra, rüzgâr yavaşlamaya başladığı için, fırtınayı iki günlük bir sakinlik izledi, ki bu, Naples de Malvoisie burnunu aşmakta çok güçlük çekmemize neden oldu. Oradan Mil adasına doğru gittik. İkinci gün, adaya varıp güneyinde demir attık. Bu arada, kralın gelip geçen tüm gemilerine rehberlik etmek için görevlendirilmiş iki gemi kılavuzu vardı. Onları gemiye aldılar. İyi havayı beklemek amacıyla, üç gün kaldıktan sonra, dördüncü gün güney rüzgârı çıktı ve biz yelken açtık. Allah'a şükürler olsun, onun yardımı ile daha uygun esen rüzgârla ilerledikçe arzularının sona ermekte olduğunu gördüm ve bir çarşamba olan Zilhicce ayının onaltıncı günü olan üçüncü gün, imparatorluğun merkezinin limanına ulaştım.

Koruyucumuz Allah'a şükürler, rahmeti ve selâmı efendimiz Muhammet ve onun ahfadı ve arkadaşları üzerine olsun.

Bağışlayıcı Allah'ın yardımıyla bu eser sona erdi.

*Mehmet Efendi'nin İstanbul'a döndüğünde
mareşâl de Villeroi'ye yazdığı mektup (Kra-
lin sekreter-çevirmeni J.B. de Fiennes tara-
fından çevrilmiştir. 11 temmuz 1722)*

Fransa imparatorunun çok nazik, sevilen ve sayılan müreb-
biyesi, Majestenin yanındaki soyluların ilki, kalpten dos-
tumuz, sayın mareşâl de Villeroi'ya!

Aramızdaki içten dostluğa yaraşır selâmlarımı iletir, Sète li-
manından ayrılışımızdan otuziki gün sonra, sapasağlam ve mut-
lu bir halde vatanımıza geldiğimizi size bildiririm. Aramızdaki
içten duyguları dikkate alarak, güzel anılarınızı bize belirtmek
isteyeceğinizi ve sağlık durumunuzu bize bildirmek suretiyle
dostluğunuzu göstererek, bu duyguları bizde canlandırmak arzu-
sunu göstereceğinizi ummaktayız. Göndermeye söz verdiğiniz ve
şu anda basılmış bulunan, kral konutlarıyla bahçelerinin resim-
lerini yollayacağınız umudu içerisindeyiz. Dostluğumuzun sü-
rekli ve sağlam olmasını diliyoruz.

Bâb-ı Âli elçisi, içten dostunuz
Çelebi Mehmet Efendi

Elçilik Görevinin Tarih Sırasıyla Devreleri...

1718

- Kasım: Saint- Sépulcre kilisesinin onarımı için Bonnac'ın girişimleri.

1719

- Nisan sonu: Saint-Sépulcre'de çalışmaların başlaması.
- 9 ekim: Sadrazamın elçilik projesiyle ilgili olarak Bonnac'a ilanıştırması.

1720

- 10 ağustos: Mehmet Efendi'nin resmi atanması.
- 7 ekim: İstanbul'dan hareket.
- 22 kasım: Toulon'a varış.
- 22 kasım-10 aralık: Toulon'daki ilk karantina.
- 16 aralık: Sète'e geliş.

1721

17 aralık 1720-25 ocak: Maguelone'da karantina.
- 26 nisan: Agde.
- 31 ocak: Castelnaudray.

- Şubat

1-5: Toulouse

8-12: Bordeaux

13: Blaye

14: Petit-Niort

15: Pons

16-19: Saintes

19: Saint-Jean-d'Angély.

20: Brioux

21: Chaunay

22: Lusignan

23-25: Poitiers

25: Châtellerault

26: La Salle

27: Reignac-sur-Indre

28: Ambdise.

- Mart:

1: Blois

2: Saint-Lauren-des-Eaux

3-5: Orléans

5: Toury

6: Estampes

7: Corbeil

8: Sain-Antoine varoşuna geliş.

16: Paris'e resmi giriş.

21: Kralın huzuruna kabul ediliş.

23: Naibin huzuruna kabul ediliş.

26: Dubois'nın huzuruna kabul ediliş.

27: Opera gecesi. Thésée.

- Nisan:

17: Vincennes ormanlarında kuş avı.

19: Villeroy'yı ilk ziyaret

21: Villeroy'nın kabulü.

- Mayıs:

3: Fransız-İsviçreli muhafızların denetlenmesi, Sablons ovasında tatbikat.

10: Louvre sarayında bale gösterisi: Dom Japhet d'Arménie.

13: Opera gecesi: Omphale.

15: Cannilac markisiyle eşini ziyaret.

25: Invalides'leri ziyaret.

28: Tuileries sarayında, Villeroy'larda yemek.

29: Bitki bahçesi.

- Haziran:

7-11: Meudon, Versailles, Marly gezintisi.

19: Ozembray'ın çalışma odasını ziyaret.

21-22: Operada maskeli balo (gece)

23: Grève meydanında hava fişeği gösterisi.

26: Ramazanın başlaması.

- Temmuz:

6: Marais'de bir top oyunu salonunun gezilmesi.

8: Sorbonne'da resmi kabul.

12: Krala veda ziyareti için resmi kabul.

15: Naibe veda ziyareti için resmi kabul.

18: Kralın kütüphanesinin gezilmesi.

25: Ramazanın bitimi.

29-31: Chantilly sarayında kalış.

- Ağustos:

1: Kralın armağanlarının verilmesi.

3: Paris'ten hareket.

6: Fontainebleau.

9: Auxerre.

10: Noyers.

11: Montbard

12: Chanceaux

13-14: Dijon

20-28: Lyon.

- Eylül:

2-5: Montpellier.

7: Süte'de gemiye biniř.

- 8 ekim: İstanbul'a varış ve sadrazam tarafından huzura kabul.

EK METİNLER

I. Yankılar, Dedikodular ve Yorumlar

ELÇİLİK HAKKINDA FRANSIZ KANITLARI

“Le Nouveau Mercur” Dergisinin Yaprakları Arasındaki Elçilik*

Mart 1721
Türk Sultanının, Fransız imparatoru XV. Louis nezdindeki olağanüstü elçisi Çelebi Mehmet Efendi'nin gelişinden itibaren olup bitenlerin öyküsü.

Fransa sarayında, Osmanlı İmparatorluğunun elçisi olan Çelebi Mehmet Efendi bu ayın yedisinde Cobeille'e gelip orada kaldı. Ertesi sabah erkence, kente gitmek üzere hareket etti. Charenton köprüsünde ata bindi. Sağ tarafında, Fransa'da bulunduğundan bu yana kendisine eşlik eden kralın adamı, sayın de la Baume vardı.

Ekselanslarının oğlu, yanında başlıca subay ve görevliler olduğu halde, daha arkada yürüyordu. Belli bir uzaklıktan, aşağı yukarı yirmi kadar atlı Türk arkadan geliyordu.

Beyaz sancaklılardan iki onbaşı elçinin koruma kıtasının önünde yürüyordu. Bunları otuz kadar yüksek rütbeli subay izli-

* Kralın onayı ve yardımıyla Paris'te yayımlanan aylık bir dergi.

yor, beyaz sancaklılardan yirmi kıdemli üst çavuş elçiyle adamlarının yanında yürüyordu. Aynı alaydan bir birlik yürüyüş alayının sonunda ilerliyordu.

Ekselansları bu yürüyüş düzeniyle, öğleden sonra saat ikide, Saint Antoine'nın varoşu olan Charenton sokağına geldi ve kente resmi girişini yapınca kalmak üzere, kendisi için hazırlanmış olan Şeytan'ın Evi denilen konuta indi. Orada, kraliyet piyade alayından bir bölükle karşılaştı.

Elçi gelir gelmez, Prens de Lambesc'le Sayın Mareşâl d'Estrées ona kral adına iltifatta bulundular. Kral soyundan olan prenslerle saraya mensup soylu kişilerin hizmetindeki soylu delikanlılar da aynı şeyi yaptılar.

Elçi için kente resmi giriş günü olarak belirlenen ayın onaltınca günü, kral giriş düzenini görmek için, kendini tanıtmadan, bayan de Boufflers'in evine gitti. Orléans sayın dükü de aynı şey için, kısa bir süre önce, grandüşesin evine gitmişti.

Sultan'ın olağanüstü elçisi Çelebi Mehmet Efendi'nin, 16 mart 1721 pazar günü, öğleden sonra saat birde, kente resmi giriş yaptığı gün uyguladığı yürüyüş düzeni

Başlarında bir dümbelekçiyle iki trompetçi olduğu halde, otuz kırk atlı polis müfettişi yürüyüş alayının önünde yürüyordu. Elçilerin karşılayıcısı Sayın Rémond'un arabasını ailesi ve adamları izliyordu... Mareşâl Sayın d'Estrées'nin herbiri altı atlı iki arabasının önünde ve arkasında tüm maiyeti yürüyordu. Tüfekler yukarıda, süngü takmış başları bereli Orléans dragonları alayından üç süvari bölüğü... Kralın büyük ve küçük ahırlarının atları... Onaltısı uçlarında atkuyruğu takılı mızraklı olmak üzere, omuzlarında fitilli tüfek taşıyan renk renk kumaştan giysiler giyinmiş kırk atlı Türk... Bazıları sarık, bazıları vazo, başka biri bir pipo gibi çeşitli şeyler taşıyan yirmi kadar atlı Türk... Yaya yürüyen bir bu kadar ayrı bir grup Türk... Hepsi de atlı olarak, elçi-

nin oğlu, kâhya, din görevlisi ve çevirmen... Üzerinde çok sade yeşil bir kumaş giysi bulunan elçi de atlıydı. Giysinin yakası ve kenarları aynı renk bir kürkle süslüydü. Sağında Mareşâl d'Estrées, solunda elçilerin karşılayıcısı bulunuyordu. Elçinin sağında ve solunda bulunan bir teğmen, bir başçavuş ve yirmi kıdemli üstçavuş... Elde kılıç, başlarında kabaca konulmuş bereleriyle atlı kumbaracı askerleri... Elleri yine kılıçlı, bir yarbay komutasındaki altı süvari birliği... Hepsi de yeni üniformalar giyinmiş ve yukarıda belirtilen diğer birlikler... Yürüyüş kolunu oluşturan diğer iki arabanın önünde giden kralın gümüş yaldızlı arabası... Sayın naibin gümüş yaldızlı arabası... Orléans düşesinin arabası... Bu arabaların iki yanında başkomutanlık subay bölüğü... Condé ailesine ait dört araba, Conti ailesine ait üç, Maine sayın düküne ait bir ve Toulouse sayın kontuna ait bir araba... Cambrai başpiskoposu, dış işlerinden sorumlu devlet bakanı Sayın Rahip Dubois'in yürüyüş kolunun sonunu oluşturan arabası... Kralın piyade alayı elçinin konutundan Saint-Antoine kapısına kadar sıra halinde dizilmiş... Bastille surları üzerinde, Bastille bölüğü... Saint-Antoine kapısında, kralın tüfekli askerler bölüğü... Saint-Antoine sokağında, komiserlerin kumandasında, bir piyade nöbet birliği... Royal sokağında da aynı birlik... Kentin okçuları Royal meydanının parmaklıkları arasına yerleşmiş... Echarpe sokağında, bir yaya nöbet mangası... Baudoyer meydanında, yaya nöbetçiler karakolundan elli adam... Saint-Jean mezarlığında, bir yaya nöbet mangası... Monnaie sokağında, Monnaie subay bölüğü... Pont-Neuf'de yüz Fransız muhafız... Meydanda, bronz at heykelinin karşısında, atlı nöbetçiler karakolu... Dauphine sokağında, kısa giysililer bölüğü... Condé sokağında, bir yaya nöbet mangası... Vaugirard sokağında, Luxembourg'un karış tarafında, adanın görevli subay bölüğü... Tournon sokağındaki Olağanüstü Elçilerin Konutunda, elçiye eşlik eden tüm birlikler, Tournon sokağına gelirken sıra halinde dizilmişti. Daha sonra, Mareşâl d'Estrées tüm bu birlikleri karargâhlarına gönderdi. Her birliğin kuman-

dan yardımcısı yürüyüş sırasında, buyrukları yerine getirmek üzere, mareşâl d'Estrées'nin yanında duruyordu.

Yüce Sultan'ın büyük elçisi Çelebi Mehmet Efendi'nin, 21 mart 1721 günü saat dokuzda, Fransa kralı XV. Louis'nin huzuruna kabul ediliş gününde aldığı yürüyüş düzeni

Polis müfettişleri, kente resmi giriş gününde olduğu gibi, yürüyüş kolunun önünde yürüyorlardı. Daha sonra, tüm maiyetiyle Prens de Lambese'in arabasıyla elçilerin karşılayıcısının arabası... Orléans dragonları, kente giriş günü olduğu gibiydiler. Şu farkla ki tüfeklerine kasatura takılı değildi ve başlarında şapka vardı. Kralın büyük ve küçük ahırlarının atları... Kente girişi günündeki sayıda, ancak tüfeksiz ve mızraksız Türkler... Ata binmiş, kolları havada olarak, yakut renkli bir tepsi içerisinde sultanın ve sadrazamın mektuplarını taşıyan elçinin oğlu... Ata binmiş olan elçinin sağında Prens de Lambesc, solunda sayın karşılayıcı... Tüfekleri havada, süvari albay yardımcısının aynı müfrezesi... Kralın arabası... Başkomutanlık subaylar bölüğü...

Türk hükümdarının büyük elçisi Çelebi Mehmet Efendi'ye 21 mart 1721 günü Tuileries sarayında Kral XV. Louis tarafından yapılan resmi kabulün öyküsü

Sabahın altısından itibaren, kralın oda hizmetçileri dairelerin kapılarını tuttular. Kralın muhafızları olan yüz İsviçreli, normal yerlerinde bulunan, Tuileries bahçesinin kapısının ya da parmaklıklarının yanındaki holde sıra halinde dizilmiş olan kapı muhafızları, Fransız ve İsviçreli muhafızlardan oluşan iki alay, başlarında subaylar olmak üzere, sancakları açılmış halde, çarklı köprüden geçip bahçeye girdiler. Yeni üniformalar giyinmiş olan bu birlikler, çarklı köprü'nün üzerinde bulunan nöbetçilerden bahçe terasının son basamağına kadar, Fransız muhafızlar sağda, İsviçreliler solda olmak üzere, Tuileries'in büyük ağaçlı yoluyla çiçekliklerinin iki yanında dizildiler. Bir süre sonra, çarklı köprüden gezinti yerinin

ağaçlı yoluna kadar olan alana, yüz muhafızlık bir birliğin önünde, jandarma, hafif süvari ve gri ve siyah giysili silâhşörlerden oluşan birliklerin geldiği görüldü. Bu muhafız birliğinin başında komutan, komutan yardımcılıyla başkomutanları vardı. Bu birlikler bölükler halinde şu düzende dizildiler: Tournant köprüsünün sağında, kralın piyade alayı Saint-Honoré kapısı ile silâhşörlerin oluşturduğu bariyer arasındaki alanı tutuyordu. Gezinti yerinin ağaçlı yollarına ait olan hendeğin karşısındaki meydanın dip tarafında, ırmağın iki kıyısına doğru uzanan geziler bölüğünün bir müfrezesi bulunuyordu. Atlı nöbetçi müfrezeleriyle yaya nöbetçi mangaları, kente giriş gününde olduğu gibi, yer yer. Olağanüstü Elçilerin Konutundan itibaren Saint-Honoré kapısına kadar olan Paris caddeleri ve kavşaklarında değişik mevkiiler tutuyordu.

Saat onbire doğru, Tuileries'ye Saint-Honoré kapısından gelmiş olan Orléans sayın dükü tüm birlikleri az önce söylenen düzen içerisinde buldu ve Tournant köprüsünde arabasından inip iki alayın arasından bahçeyi geçti ve gidip krala durumu açıkladı. Bu sırada, kralın yatak odası sorumlusu görev başındaki ilk soylu kişi olan Mortemar sayın dükünün emrindeki oda görevlileri, salonda koyu kırmızı kadifelerle kaplı üç sıralı sekiler üzerine, başlarında Matmazel de Charolais, Matmazel Clermont ve Matmazel de la Roche-Sur-Yon'un bulunduğu hemen hemen üçyüz kişi olan sarayın en seçkin hanımlarını yerleştirdiler. Bu hanımların her yanı binlerce kıymetli taşlarla süslüydü. Dip tarafında sekiz basamaklı bir yükseklik üzerinde kralın tahtının bulunduğu bu salon, ölmüş XIV. Louis'in yaşamının başlıca etkinliklerini gösteren güzel Göblin duvar döşemeleriyle kaplıydı. Taht salonun diğer kısımlarından bir parmaklıkla ayrılmıştı. Sayvanın üst tarafı kabartma süs halinde altın işlemeli kocaman röliyefli, küçük noktalı, insan desenli ipek süslerle kaplıydı. Taht yaldızlı, delikli olarak yontulmuş bir ağaçtan yapılmıştı. Üst kısmı tacı tutan iki melek ile yükseltilmişti. Sırt dayanan kısmı altın

fonlu bir kumaştandı. Üzerinde, çok sayıda kıymetli taşlar ve incilerle zenginleştirilmiş ısıltılı kocaman bir güneş parlıyordu. Tahtın yaldızlı tabanı merdivenin aşağı kısmına kadar inen güzel bir İran halısı üzerinde duruyordu. Tüm salon boyunca, çok güzel, Göbel'in fabrikalarında yapılmış bir taban halısı vardı. Tahtın iki yanında, koyu kırmızı kadife bir fon üzerinde, büyük parçalar halinde sırmalı brokar kumaşlar görünüyordu. Bu kumaşların deseni bükümlü sütunlar oluşturuyordu.

Saat on sularında, elçi, yalnızca subaylarının silâh taşımamaları koşuluyla, az önce anlatılan tören alayıyla birlikte, konutundan atlı olarak hareket etti. Bir gün önce, tören baş yöneticisiyle Bâb-ı Âli muhafızlarının komutanı, şimdiye kadar uygulanmış olduğu gibi, Lauvre sarayının kapısında görevlilerin silâhlarını çıkarmalarından doğacak sakıncadan kaçınmak ve Osmanlı muhafızlarının bu formâliteye tam olarak uymalarını sağlamak amacıyla, Türk Ekselanslarıyla tören konusunda anlaşmak üzere, Elçiler Konutundaydılar. Elçi hiç itiraz etmeden bunu kabul edip subaylarına kralın huzuruna kabul edildiği gün, hiçbir silâh taşımamalarını buyurdu.

Elçi Saint-Honoré kapısına gelince, kraliyet alayının trampetçileri trampetlerini çalıp, sancaklar dalgalanırken, bu alayın subayları tarafından selâmlandı ve daha sonra, jandarma, hafif süvari, silâhşörler ve saray muhafızlarının subayları tarafından kılıçla selâmlandı. O sırada savaşta bulunan ilk birlik olan jandarma kuvvetlerinin komutanı olarak, Prens de Rohan gelip tüm bu birliklerden oluşan bir müfrezenin başına geçerek, elçiye kılıcıyla selâmlamak üzere ilerledi. Elçi tüm bu selâmlara elini göğsünün üzerine koymak ve kendisini selâmlayan subaylardan herbirinin rütbesiyle orantılı olarak eğilmek suretiyle karşılık verdi. Yürüyüş kolunun önünde yürüyen Orléans dragonları süvari alayı hiç durmadan geçişini yaptı ve atlı kumbaracılar gibi, yürüyüş kolunun artçılığını oluşturan süvari alayıyla birlikte, Conférence rıhtımı

üzerine gelip dizildi. Dışarda, Tournant köprüsünün kapısında yalnızca, elçiye her yerde eşlik ve muhafızlık eden ve onu kralın yanından çıkışına kadar bekleyen bu alayın yirmi süvarisi kaldı. Bahçeye atla girerken, elçinin önünde yalnızca, ikişerli olarak yürüyen atlı elli Türk subayı ile zaman zaman atları yedekte götüreren birkaç seyis bulunuyordu. Elçinin oğlu birkaç adım önünde gidiyor ve elinde işlemeli bir tül kumaşla örtülü koyu kırmızı bir tepsi içerisinde sultanın mektubunu taşıyordu. Elçinin sağında, kral tarafından Ekselanslarının huzura kabulü ve geri götürülmesiyle görevlendirilmiş bulunan Sayın Prens de Lambesc, solunda, elçileri altı ay süreyle karşılamakla görevli karşılayıcısı sayın Rémond elçileri altı ay süreyle karşılamakla görevli karşılayıcısı sayın Rémond vardı. Prens de Lambesc'in birkaç uşağı bir kordon oluşturuyor ve önde yürüyordu. Plaisir'lerin dört trompetçisi elçinin birkaç adım ilerisinde ilerliyordu. Terasın son basamağının yanına gelince, Türk subayları atlarından inerek, elçinin attan inmesine yardım etmek amacıyla, dördü ona ellerini uzattılar. Terasa okçuları dizilmişti. Daha sonra hole giren Osmanlı muhafızları, başlarında kumandanları olduğu halde, silâhlı olarak dizildiler. Muhafızlarla yüz İsviçreli koruyucu, silâhlı olarak, elçinin dinlenmek için girmiş olduğu Bay Dük'ün dairesinin kapısına kadar sıralandılar. Elçi orada bir sütlü kahve içti ve huzura kabul için, sarık değiştirdi. Elçinin sakallı başlıca subaylarından sekizi, Ekselanslarının önündeki öteki görevlilerin önünden dışarı çıktılar. Prens de Lambesc'le törenler başkanı ve karşılayıcı elçinin iki yanındaydılar. Bu düzen içerisinde elçi yüz İsviçreli'nin sıralandığı büyük merdiveni çıktı. Saray muhafızlarının komutanı olan Noailles sayın dükü gelip onu merdivenin başında karşıladı ve birlikte önce, ellerinde baltalı mızrakları olan yüz İsviçreli'nin bulunduğu salonla, başlarında subayları olmak üzere, tüfekleri omuzlarındaki salon muhafızlarının bulunduğu salonu; sonra da, kapıcıları kapısında olduğu halde, büyük bir kalabalıkla dolu olan kabul odasıyla salonu ve büyük çalışma odasını geçtiler.

Elçinin yaklaştığı haberi verilen kral, peşinde prensler olduğu halde, gelip tahtına oturdu. Üzerinde, krallığın en güzel elmaslarından oluşturulan düğme iliği biçimindeki süslerle zenginleştirilmiş ve elmasları yüksekte tutmak için, etrafında sırmalı bir işlemenin bulunduğu ateş kırmızısı renginde kadife bir giysi vardı. Yirmibeş milyondan fazla kıymetli taşla süslü bu giysi onu giyen hükümdarın görkemi ve çekiciliğinden daha az parlıyordu. Kralın şapkasında, aralarında Sancy adı verilen elmasın parladığı kocaman bir elmas iğne vardı. Düğümünün tamamen inci ve elmastan oluştuğu omuzunun üzerinde, kısa bir süre önce, Pitt adlı bir İngiliz'den iki milyon beşyüz bin liraya satın alınan, henüz çerçevenlememiş bulunan kocaman bir elmas parıldıyordu. Orléans dükünün altın işlemeli mavi kadifeden, Chartres dükünün ve Bay Dük'ün inci ve elmasla zenginleştirilmiş uzun ve dar giysileri vardı. Charolais kontuyla Conti prensi ve Clérmont papazı ve Toulouse kontu mantolu ve uzun cübbeliydi. Krallığın yüksek rütbeli subaylarıyla yüksek sayvanda bulunmayı hak eden kişilerin hepsi de çok güzel giyinmiş bir halde orada göründüler. Cübbe ve mor renkli manto giyinmiş olan Cambrai sayın başpiskoposu seki üzerindeydi.

O sırada, salonun kapısının, yalnızca kral için açılan iki kanadı değil, biri açıldı. Türkler ikişer ikişer, tahtta yaklaşıp parmaklığın dış tarafında dizildiler. Sakallı sekiz önemli kişi içeri girerek, gelip son basamağın dibinde durdu. Elçi, elini göğsünün üzerine koyarak eğilip selâm verdi. Daha sonra, tek başına sekinin üzerine çıkarak ilkin benzeyen ikinci selâmını verdi ve krala tahtın yanındaki son basamağa kadar yaklaşarak, ellerini sarığına götürdü ve Türklerde en derin saygının belirtisi olan şeyi yapıp başını yan tarafa çevirdi. Bundan sonra, Tükçe olarak kısa bir konuşma yaptı. Konuşma, Ermeni gibi giyinmiş olan kralın çevirmeni sayın Le Noir tarafından hemen Fransızca'ya çevrildi. Çevirisi şöyleydi:

“Osmanlıların Yüce ve Haşmetli hükümdarı Sultan Mehmet’in oğlu Sultan Ahmet’in ve damadı Sadrazam İbrahim Paşa’nın mektuplarını buyurunuz.

Sultanımız beni, yüce Majestelerine karşı olan takdirini göstermek ve çok uzun zamandan beri iki imparatorluk arasında süregelen içten ve sürekli dostluğun açık belirtilerini bildirmek için, çok güçlü ve kudretli Fransa kralının yanına elçi olarak göndermiş bulunmaktadır.

Bana, öylesine büyük bir imparatorun ve doğuşundan bu yana, öylesine parlak, öylesine görkemli bir güneşin yüzünü görme onurunu veren bir saygınlığa bürünmüş olmak benim için ne kadar büyük bir mutluluk değil midir: En tatlı ışıklarını üzerime yaymak lütfunda bulunmasını ve şahsımdan hoşnut kalmasını diliyorum.”

Bâb-ı Âli’nde Fransız elçilerin kabulünde aynı törenlerin yapılmasına naiple birlikte karar veren kral tahtında başında şapkasıyla oturuyordu. Kral soyundan olan prenslerin başları açıktı. Fransa mareşâllerinin başkanı unvanıyla başkomutanı temsil eden ve sultan adına toplantılarda konuşan Bâb-ı Âli’deki sadrazamla aynı yetkiye sahip olan Mareşâl de Villeroy söz alıp şunları söyledi: “Efendim imparator hazretleri Osmanlı sultanının kendisine gösterdiği dostluktan ve elçi konusunda yapmış olduğu seçimden hoşnut kalmıştır.”

Daha sonra, elçi sultanın ve sadrazamın mektuplarını oğlunun elinden alıp öptü ve dışişlerinden sorumlu dışişleri bakanı başpapaz Dubois krala sunulmak üzere verdi. Kral mektupları alıp sağ tarafta bulunan küçük bir masanın üzerine koydu. Gelişinde olduğu gibi, çekilirken de aynı selâmları veren elçi geldiği aynı düzen içerisinde subaylarıyla geri döndü, Bay Dük’ün daire-sinde dilendikten sonra bahçenin aynı parmaklı kapısından çıkıp aynı subay ve muhafızları sıra halinde dizili halde bularak selâm-

larına karşılık verdi, atına binerek Tournant köprüsünün yolunu tuttu. Orada yine kralın muhafız kıtasıyla piyade birliklerini bulup subaylarını selâmladı. Yürüyüş Conférence rıhtımıyla Royal köprüsünden başladı. Elçi burada aynı tören alayıyla Olağanüstü Elçiler Konutuna döndü. Tören alayında Prens de Lambesc artık yoktu. Elçi dönüşünde, kralın kendisine kabulde gösterdiği karşılamadan fazlasıyla hoşnut kalmıştı.

Ayin yirmi üçünde, Yüce Sultan'ın elçisi, Kralın naibi Monsenyör Orléans dükü, Altesleri tarafından ilk kez huzura kabul edildi. Ekselansları Olağanüstü Elçiler Konutundan saat on birde hareket etti. Tüm atlı nöbetçiler, atlı soylu gençler ve herbirinin yedeğinde işlemeli bir zırhla örtülü bir at götürdüğü Altesleri'nin kırk seyisi elçinin önünde yürüyordu. Daha sonra, elçinin atlı subayları geliyordu. Elçi Türk usulü çok zengin bir biçimde kışınlanmış bir atın üzerindeydi. Onu Altesleri ve Orléans dragonları alayının arabaları izliyordu. Krallık sarayına gelince, elçi büyük merdivenin dibinde attan indi. Alteslerinin yüz İsviçreli muhafız silâhlı olarak merdivenler boyunca dizilmişti, davullar çalıyordu. Elçi silâhlı muhafızların bulunduğu salonun girişinde Etampes markisi tarafından karşılandı. Görkemli bir biçimde, möbleli daireleri geçip Altesleri'nin bir koltuğa oturmuş olduğu güzel salona girdi. Altesleri'nin üzerinde sırma işlemeli mavi bir giysi, şapkasının üzerinde kocaman bir elmas iğne vardı. Elçi büyük odaya girince, Altesleri ayağa kalktı. Ekselansları kendisini Türk usulü selâmladı. Altesleri, çevirisini aşağıda verdiğimiz konuşmayı yaparken, şapkasını çıkardı.

“Yüce Sultan'ın damadı, Sadrazam İbrahim Paşa'nın Fransa kralının naibi Altesleri'ne yazmaktan onur duyduğu mektubunu buyurunuz.

Osmanlıların yüce Sultan'ı, efendimiz, Altesleri'nin naiplik dönemini, tüm dünyaya iki imparatorluk arasında çok eski bir

zamandan beri süregelen içten ve sürekli dostluğu göstermek için seçmiş bulunmaktadır. Bu dostluk, Altesleri gibi büyük, yüce gönüllü ve aydın bir prensin naipliği döneminde güçlenebilir ancak. Eğer kendilerinin iyi yürekliliğinin onuruna lâyık olabilirsem, bu, elçilik görevim için büyük bir şeref olmayacak mı?"

Naip bu konuşmaya cevap olarak "Sultan'ın kendisini seçmiş olmasından çok memnun olduğunu" söyledi. Elçi ise, Fransa sarayında kalacağı süre içerisinde Altesleri'nin kendisine karşı duyduğu iyi düşünceleri korumaya çalışacağı yolunda karşılık verdi. Sayın Naip, mektubu hemen, buyruklarını yazan sekreteri, The-su başpapazına verdi. (Bu mektup koyu kırmızı saten bir torbanın içine konulmuştu.) Elçi, gelişinde vermiş olduğu aynı selâmlamaları yaparak, Orléans dükünün elçileri karşılamakla görevli adamı Sayın de Marpré tarafından aynı törenle dışarı götürüldü. Merdivenleri inen elçi Altesleri'nin saltanat arabasına, sağ tarafında Sayın de Marpre, önünde çevirmen olduğu halde, bindi. Elçi Palais-Royal'e gelirken, buradan çıkarken olduğu gibi, önünde Orléans Sayın Şövalyesi, arkasında, Saint Albin papazı bulunmaktaydı. Orléans dükünün Sayın mühürdarı ve kralın Maliye Genel Kontrolörü olan Sayın Le Pelletier de la Houssaye, huzura kabul edildiği gün, Orléans sarayının tüm subaylarıyla naibin yanındaydı. Salonlar ve daireler büyük soylular ve saraya mensup hanımlarla doluydu.

Nisan 1721

Sayın Justinar Türk elçisinden fotoğrafını çekme izni aldı.

Sayın Papaz Bignon geçen şu günler içerisinde elçinin konutuna, kendisini ziyarete gitti. O sırada, elçi bu saraydaki İngiltere elçisi Sayın Şövalye Sutton'a bir dostluk ziyareti yaptığı için, Ekselanslarının oğlu kendisini çok nazik bir biçimde karşıladı. Elçi döndüğünde, Sayın Papaz Bignon'la yaptığı konuşma Fransa'da

çok fazla ilgi çeken bilim ve sanat konusunda geçti ve Doğu müziğiyle Fransa ve İtalya müzikleri arasındaki farklar konusunda birçok uslamlamayla sona erdi. Kendi alanında çok bilgili olan elçi bizim notalama yöntemimizin kendisine daha rahat geldiğini açık açık söyledi ve bunu kendi ezgilerine uydurmak için oldukça istekli göründü. Papaz sayın Bignon ona yalnızca iki kez söylenmesi halinde, istediği Türk ezgisini kendisine notalandırmaya söz verdi. Bundan sonra, Ekselanslarının isteyeceği filân ses ya da enstrümanı hemen çaldıracaktı ve hatta bu denemede kendi müzisyenlerinden birini kullanmayı bile önerdi. Ziyaretin sonunda, elçi sayın Bignon'a bir Yunan ve iki Ermeni dinsel usûl kitabı verdi. Sayın Marki de Bonnac bunu kralın kütüphanesi için, Planude tarafından yazılan ve Boèce'nin çevirisi olan bir el yazmasıyla değiştirmişti.

Türk elçi 19. günû Mareşâl de Villeroi'yi ziyaret etmeğe gitti. Mareşâl de Villeroi kendisine büyük nezaket gösterdi. Bu soylu kişi, kralın elçiyi rahatsız etmemek için, haber vermeden Sayın mareşâlin dairesine girdiği sırada, elçi için güzel bir yemek hazırlattı. Daha sonra, Ekselansları meraklı bir çiçekçinin bahçesini gezmek için Saint-Martin varoşlarına gitti, sonra da Elçiler konutuna döndü. Kralın müzik başkanı Sayın de la Lande burada kendisine de Lully'nin senfonilerinden seçilmiş parçalardan oluşan bir konser verdi. Kralın sarayında müzisyen ve oda orkestra viyolacısı olan Sayın Alarius daha sonra bestelerinden elçiyi bü-yüleyen parçalar çaldı.

Türk elçisinin şu anda konutunda biri Fransa armalı, diğeri markalı olmak üzere altı atlı iki arabası vardı. Ekselansları dışarı çıkmak istediğinde, bunlardan yararlanıyordu. Bir subaydan başka, günde iki kez gelip gitmek, istediği yere kendisine eşlik etmek üzere, buyruklarını bekleyen süvari birliğinden altı süvarisi vardı.

Mayıs 1721

9. gün, Türk elçisi kara silâhşörlerin komutan yardımcısı Sayın Marki de Cannillac'ı ziyarete gitti. İlk evliliğinde, Fransa'nın İstanbul elçisi Sayın Girardin ile evlenmiş olan Bayan de Cannillac Ekselanslarını Türk usulü ağırladı. Kapıdan içeri girerken, önce üzerine muslin örtü atıldı ve koku sürüldü. Daha sonra, hafif bir yemekle ülke âdetlerine göre soğukluklar getirildi. Ekselansları kendisine gösterilen tüm bu ilgiden hoşnut olmuş bir halde geri döndü.

10. gün, Türk elçisi kraliyet balesinin ara oyunlarında hazır bulundu. Ekselansları makine odasında, "Dom Japhet d'Arménie" komedisinin temsilini seyretti. Kral perde aralarında hiç dans etmedi, fakat yalnızca, saraya mensup belli sayıda genç soy-lu dans etti. Herkes Fransız muhafızlarının alayında, asteğmen, Sayın Fénelon şövalyesinin başına, bu balenin temsili sırasında neler geldiğini bilmektedir. Kralın ve maiyetinin oturduğu salonda bir locaya geçmek isteyen bu genç subayın ayağı kaymış ve salondaki demir millerin üzerine düşmüştü. Bu millerden biri kasığına girmiş ve anatoplar damarını parçalamıştı. Bir diğeri de sağ böğrüne saplanmıştı. Oluk gibi kan boşanıyordu. Ancak bir cerrahın muayenehanesine götürülecek kadar zaman oldu. İki saat sonra, genç adam orada öldü.

Mayısın 21. çarşamba günü, Türk elçisi Sayın Mareşâl de Villeroy'nın Tuileries sarayındaki dairesine yemeğe geldi. Mareşâl onu önce kralın dairesine götürdü. Elçi, Majestelerini selâmlamak onuruna erişti. Majesteleri onu daha önce kabul etmiş olduğu salona götürmek inceliğini gösterip duvarlara kaplanmış olan güzel Gobel'in duvar halılarında, ölmüş XIV. Louis'in öyküsünün başlıca özelliklerini gösterdi. Elçi bunlara hayran kaldı. Majesteleri birkaç yıl sonra, kralın yaşamının duvar halıları için daha güzel konular sağlayacağını umduğunu söyledi. Daha sonra, kral kendisini çalışma odasına götürdü. Elçi burada kralın kendisine

göstermek inceliğinde bulunduğu birçok antika eşyaya hayran kaldı. Elçi daha sonra Majestelerinden izin isteyip Sayın Mareşâl de Villeroi'nin dairesine geçerek orada masaya şu kişilerle ve aşağıdaki düzende oturdu: Elçi, şöminenin karşısında, Bayan Villeroi ve Alincourt markizleri arasında, sağ tarafta çevirmen... Daha sonra, Sayın Mareşâl de Villeroi, Ventadour düşesi, Ferté düşesi, Boufflers mareşâlinin eşi, Fréjus piskoposu, Hollanda elçisi Sayın Hop, Mareşâl Talland, Sayın dük de Lanzun, elçinin solunda, Sayın oğlu, Marki de Biron, Sayın Şövalye d'Asfelt, Sayın Prens de Tingry, danıştay üyesi Sayın Cely ve elçilik nezdindeki olağan ataşe soylu kişi... Yemek servisi görkemli bir biçimde yapıldı. Elçi tümüyle Fransız usulü hazırlanmış herşeyden yedi. Orada bulunanların sağlığına yalnızca elma şarabı içti. Oğlu ise bira içti. Yemekten sonra, subayları, (dinsel bir konu oluşturan)* Türk törelerine göre, elçinin ellerini sabunlayıp yıkadılar. Elçi, sigarasını içtikten sonra, Mareşâl de Villeroi'nin çalışma odasına geçti. Kraliyet kuyumcusu Sayın Rondet burada krallığın tüm elmaslarını büyük bir masanın üzerinde sergilemişti. Elmaslar nicelik ve güzellikleriyle büyük elçiye öylesine büyüledi ki elçi efendisi Sultan'ın daha güzel elmasları olmadığını açıkça söyledi. Elçi buradan, plân ve istihkâm genel müdürü Sayın Şövalye d'Asfelt, tarafından büyük plân salonuna götürüldü. Majesteleri de buradaydı ve bizzat kendileri elçiye krallığının tüm kale kentlerinin planlarıyla ölen kralın zaptettiği yerlerin planlarını gösterdi. Bundan sonra, elçi, Majestelerinin, yalnızca onun kişisel saygınlığına göre, ancak genel kabullerde kralı görebilen Doğu elçilerine karşı uygulanan tören usulünü bir tarafa atarak kendisine karşı gösterdiği bu onurlu karşılamadan minnettar kalmış bir halde ve karşılamayla dolu olarak, konutuna döndü.

* Elçinin ellerinin subaylar tarafından yıkanmasının "dinsel bir konu" olarak yorumlanması Fransız yazarın algılamasıdır. Oysa bu dinsel değil, töreseldir. (Editör)

Haziran ve Temmuz 1721

22 haziran. Kraliyet Müzik Akademisi, 22-23 haziran gecesi, olağanüstü olarak, Yüce Sultan'ın elçisi onuruna, Opera sahnesinde ve parterin zemininden yükselerek tiyatro ve amfiteatrda düzayak oluşturan parke üzerinde, çok güzel bir balo verdi. Yapılması düşünülen Türk dizeleri üzerinde çalışılan bir konser yerine, Bellérophon operasının prologu gece yarısı söylendi. Daha sonra, balo başladı. Ancak, maskelerin oluşturduğu kalabalık öylesine büyüktü ki ancak, konukların gitmeye başladığı sabahın saat dördünde rahatça dans edilebilindi. Sayın elçi bu gürültülü zevkten iyice eğlendikten sonra, saat beşten önce salondan ayrıldı. Maiyetinin ileri gelenleriyle birlikte sağ taraftaki balkona yerleştirilmişti. Yerlerin fiyatı beş liraydı. Bize, para ödeyerek içeri giren ikibin kişi bulunduğu ve kapıya gelip içeri giremeyen ya da büyük kalabalık nedeniyle geri dönen bir o kadar insan olduğunu söylediler. Sayın de Francine elçiyle tüm adamlarına her tür soğuklukla birlikte nefis bir yemek sundu.

16 haziran pazartesi günü, Saint-Jean yortusundan bir gün önce, Bâb-ı Âli'nin elçisi Grève meydanında geleneklere göre hazırlanmış bulunan hava fişeği gösterişini görmeye gitti. Ekselanslarına orada serinleticilerle reçel ikram edildi. Belediye konutunun pencereleri seçkin hanımlarla doluydu.

... haziran günü, elçiyle adamları Ramazan'a başladılar. Bu, Muhammet taraftarlarının Paskalyası ve dokuzuncu ayıdır. Ramazan sözcüğü Arapçadır ve duman çıkaran sıcaklık anlamına gelmektedir, ki bu, sanki bu ayın, eski Arap aylarına yeni adlar verilirken, yaz mevsiminin en büyük sıcaklarında olduğunu kanıtlar gibidir. Ramazan ayında Türk yönetimi, her gün, güneşin doğuşundan yıldızların görünmesine kadar insanın kendini yiyip içmekten yoksun bırakmasından ibaret olan çok katı bir açlığa uymayı buyurmuştur. İşçiler ve askerler bu katı kurala uymaktadırlar. Hastalar bile, sağlıklarına kavuşur kavuşmaz, buna uymak

zorundadırlar. Oruç, Ramazan sırasında Türklere yasaklanmış olan evlilik haklarına kadar yayılmaktadır. Güneş batar batmaz, imam, o zamanlar minarelerin tepesine, ya da her camiin kulesine konulmuş olan lâmbaları yakar. Bu, yemek servisinin yapılmasına izin veren bir işarettir. Türklerin bu dinsel buyruğun yerine getirilmesi hususundaki inançlarını, oruç saatlerinde ağızlarını yıkamaya, hatta tükürüklerini bile yutmaya cesaret edemeyecek kadar ileri götürdükleri ileri sürülmektedir.

Erkekler, orucu ağız ya da kulak yoluyla bozabilecekleri için, başlarını suyun içine sokmamaları koşuluyla yıkanabilmektedirler. Kadınlara gelince, banyo onlara kesinlikle yasaktır.

Sayın Paul Lucas, ölen kralın buyruğuyla, 1714 yılında yapmış olduğu son yolculuğunda, Ramazan ayında İstanbul'da bulunduğu sırada, yemek yememe süresi içerisinde sarhoş olduğu için, acımasız bir biçimde cezalandırılan bir zavallının olduğunu söylemektedir.

... haziran günü, Osmanlı hükûmeti elçisi Posta Genel Müdürü ve Kraliyet Bilimler Akademisi fahri üyesi olan Sayın Pajot d'Ozembray'ın ünlü çalışma odasını görmek için Bercy'ye gitti. Bu bilgiç oda fizik, matematik ve doğal bilimlerin tüm alanlarındaki yığınlarla antika şeyi içermektedir. Orada, her büyüklükteki çeşitli mıknatıs parçalarının görüldüğü takma işi Avrupa'da olanların en kusursuzudur. Osmanlı elçisi bu seçilmiş taşların bilinen tüm denemelerini zevkle seyretti. Daha sonra, Ekselanslarına kimya deneyleri gösterildi. Mayalanmalarla renk değişikliklerinin sonucu olarak ortaya çıkan sıvıların karışımıyla yapılan deneyler kendisini son derece memnun etmiştir. Çeşitli ısıltılarıyla Osmanlı elçisini hoş bir biçimde şaşırtan birkaç tür fosfor da gösterildi. Doğanın ve sanatın bu oyunlarından sonra, Ekselansları mekanik dalına özgü makine modellerini ve en becerili ustaların yaptığı doğal renkli birçok bitki ve hayvan resimleriyle renkli balmumundan anatomi parçalarını inceledi. Bu harika

şeylerden sonra, ki Sayın Ozembray bunların aydın kişi olarak koruyucusudur, elçi çok güzel olan bahçeye indi. Fakat, o gün güneş olmadığından, Ekselanslarına, dört yıldan beri Sayın Ozembray'a emanet edilen Orléans sayın dükünün aynalarının etkisi, gösterilemedi. Kendilerine yalnızca, içinde birçok Hint hayvanıyla uçucu ve dört ayaklı hayvanların barındırıldığı küçük hayvan bahçesi gösterildi. Bundan sonra, bilgesel eğlencelere karşı duyarlı olan elçi, büyük bir zevkle döşenmiş iç açıcı bir salona götürülüp burada kendisine doğu nazikliğiyle sunulan bir yemek verildi. Orada olan herkesi efsunlayan kokular yakılıp şölen tatlı bir biçimde sona erdi. Birkaç gün sonra, elçi Sayın Ozembray'ı yemeğe çağırdı. Yemeğe, her ikisi de Kraliyet Bilimler Akademisi üyesi ve her ikisi de Londra Kraliyet Şirketinden olan ve Bercy'de az önce özelliklerini belirttiğimiz tuhaf deneyleri yapmış bulunan Geoffray kardeşleri de davet etti.

... haziran günü, Conti prensi elçinin oğluna Clichy'de bir yemek verdi.

Manisa lâlelerinin, lâle ve karanfiller mevsiminde, zevkleri evrensel olan Osmanlı elçisi, meraklı çeşitli kişilerin bahçelerinde bu çiçeklerin ender türlerini görmeye gitti. Birkaç kez, Majestelerinin ordularında tuğgeneral olan ve topçu sınıfı komutanı Sayın de Resson'un bahçesini dolaştı. Aynı zamanda, Croix-Fabrin'de Sayın Moniac ve Charonne sokağında Sayın le Fèvre'in bahçesini de gezdi.

Elçinin merakları yalnızca çiçeklerle sınırlanmış değildi. Merakı onu bilimlerle ilgili bütün yerlere götürmüştür. Saint-Denis manastırını, Gözlemevini, Tıp ve Cerrah okullarını gördü. Hatta, 8 temmuz günü, Sorbonne'daydı ve kürkleri ve tören giysileri içindeki doktorlar ve liseliler tarafından karşılandı.

6 temmuz günü, Türk elçisi Marais'e bir tür tenis oyununa gitti. Orada, raketi tutan oyuncuların beceri ve çevikliğiyle çok

eğlendirici üç parti oyun seyretti. Oyunun hakimi olan la Taille'li ve Liébaut'lular Perdrix, Bunel ve Laumay'a karşı oynadılar. Oyun, iki tarafın da büyük canlılığıyla çekişmeli geçti, sanatın tüm incelikleri ortaya konuldu ve sonunda, birinci ve üçüncü oyunuyla Taille'lilerle Liébaut kazandı.

... temmuz günü, Türk elçisinin oğluyla maiyeti çok moda olan şu güzel "Uykusuz Geceler"den birine gittiler. Büyük bir ışıktandırma vardı, nefis bir uyum vardı ve gezinti yeriyle balo çok kalabalıktı.

16 temmuz çarşamba günü, elçi Kiaia ve diğer Türklerin eşliğinde, iki tarafı keskin kılıç oyunuyla çok ünlü Fransa'nın tanınmış bir salonuna gitti. Salonun en becerili öğrencileri Türkleri becerileriyle hayran bıraktılar ve yüz çeşit kılıç ve çivi atlayışı yaptılar.

19 temmuz günü öğleden sonra, Osmanlı İmparatorluğunun başhaznedârı ve Fransa sarayındaki Yüce Sultan'ın Olağanüstü Elçisi Mehmet Efendi veda ziyaretini yaptı. Bu kabul aşağıdaki düzen içerisinde geçti: Prens de Lambesc, Şövalyede Sanctot ve elçilerin karşılayıcısı kralın saltanat arabasıyla, Luxembourg yakınlarındaki Tournon sokağındaki Olağanüstü Elçiler Konutuna Osmanlı elçisini almaya gittiler. Polis müfettişlerinin oluşturduğu bölük darbuka ve trompetlerle baş tarafta yürüyordu. Daha sonra, karşılayıcının ve Prens de Lambesc'in arabalarıyla kralın atlı yirmi dört seyisi; elçinin maiyetinden atlı yirmi dört Türk; karşılayıcının yaya hizmetçileri; Prens de Lambesc'in hizmetçileri; yaya onaltı Türk uşak; ve nihayet, altı at koşulu kralın arabası... Elçi sağ dip tarafta, Prens de Lambesc, solda ve sağında elçinin oğlu bulunan Şövalye de Salnotot ön tarafta oturuyordu. Kralın çevirmeni kapıda, elçinin yanındaydı. Kralın arabası ön tarafta ve silâhları havada, davul çalan Orléans alayının bir dragon müfrezesi tarafından izleniyordu. Dragonlardan sonra, için-

de elçinin maiyetindeki başlıca kişilerin bulunduğu sekiz atlı bir saltanat arabasıyla Ekselanslarının günlük arabası görölüyordu. Başkomutanlık muhafızlarının komutanı la Barre müfrezesiyle yürüyüş kolunun sonunda gidiyordu.

Elçinin geçtiği bütün yollar çeşitli birlikler tarafından korunmuş bulunuyordu. Bir nöbetçi müfrezesi Petit-Lion sokağıyla Saint-Germain çukuru boyunca dizilmişti. Kısa giysililer bölüğü Dauphine sokağına yerleştirilmişti. Monnaie'nin okçuları Pont-Neuf köprüsünü tutuyordu. Kent okçularının iki müfrezesinden bir Conti rıhtımını, ötekisi Théatins rıhtımını koruyordu. Atlı nöbetçiler darbuka ve trompetlerle Malaquais rıhtımını dolduruyordu. Yaya nöbetçiler Grenouilliére tarafındaydı. Fransızlardan oluşan bir muhafız müfrezesi Pont-Royal üzerinde nöbet-teydi. İlk kapıya kadar Louvre sarayının salonları boyunca, Fransız ve İsviçreli muhafızlar silâhlarıyla, davul çalar ve sancakları açılmış durumda, savaş düzeninde dizilmişti. Saint-Niaise sokağı iki Fransız muhafız müfrezesiyle kapatılmıştı. Silâhlı, davullar çalan kralın muhafız alayı, kralın iki silahşör bölüğünün de savaş düzeninde dizildiği Carrousel meydanını tutuyordu. Tuileries sarayının avlusunda, Osmanlı hükümetinin muhafızlarıyla Konut muhafızları normal yerlerinde silâhlı olarak duruyordu. Elçi aşağıya inerek kendisi için hazırlanmış bulunan daireye dinlenmeye gitti. Oradan kabul saatinde, yanında Prens de Lambesc ve Şövalye de Sainctot olduğu halde, hareket etti. Merdivenlerin dip tarafında, törenler başkanı Dreux markisi ve törenler başkan yardımcısı Granges tarafından karşılandı. Yüz İsviçreli, ellerinde savaş baltaları ve açılmış sancakları olduğu halde, dizili olarak merdiven ve salonları dolduruyordu. Muhafız kıtasının bulunduğu salonun kapısında, muhafız bölüklerinden birinin komutanı olan Villeroi dükü, kralın büyük dairesini geçtikten sonra, kabul için hazırlanmış olan salona gelen elçiye kabul etti. Salon krallığın duvar halılarıyla kaplıydı. Dip tarafta,

birbirinin üzerinde iki peyke görölüyordu. Bunlardan biri üç, diğeri iki basamak yüksekliğindeydi. Kralın tahtı en yukarıya yerleştirilmişti ve Majesteleri orada oturuyordu. Naip, Orléans sayın dükü ve kral soyundan prensler mevkiilerine göre tahtın iki yanında duruyorlardı. Kralın mürebbiyesi Mareşâl dük de Villeroi, tahtın sağ tarafında, Majestelerinin arkasındaydı. Sağ tarafta, tahtın ilk basamağında, dışişleriyle görevli, devlet bakanı Cambrai başpiskoposu vardı.

Elçi Majestelerini görür görmez, eli göğsünün üzerinde olduğu halde, büyük bir eğilişle selâm verdi. Doğulularda en derin saygı böyle anlatılıyordu. Bu ilk selâmlamadan sonra, kral şapkasını çıkarmadan ayağa kalktı. Ve elçi ilk basamağın dibine kadar ilerleyip eğilerek ikinci kez selâm verdi. Daha sonra, peykenin üzerine çıkıp, sağında Prens de Lambesc, solunda Dük de Villeroi ve arkasında kralın çevirmeni olduğu halde, kralın merdivenine yaklaştı. Babasının yanında Osmanlı Hükümeti elçiliğinin sekreterlik görevini yürüten elçinin oğlu da arkasında duruyordu. Osmanlı elçisi Doğu tarzı üçüncü selâmlayışını tahtın basamağının dibinde yaptı ve kral için söylediği ululama söylevi çevirmen tarafından Majestelerine açıklandı. Mürebbiyesi, Dük de Villeroi bu konuşmaya kendisi için doğal olan bir saygınlıkla karşılık verdikten sonra, sağ tarafta, tahtın yanındaki sırmalı brokar bir halıyla kaplı bir masanın üzerinde duran kralın Sultan'a yazdığı ve sırmalı bir kumaşla örtülü yeni güven mektubunu eline aldı. Mürebbiyesinin elinden bu mektubu alan kral onu Cambrai başpiskoposuna verdi. O da elçiye ilette. Elçi mektubu başına götürüp öptükten sonra oğluna verdi. Oğlu da saygı belirten aynı hareketleri yaptı. Elçi geri çekilirken sırtını dönmeden, gelirken eğilerek verdiği selâmlarını yineledi. Daha sonra elçi, kabulden önce dinlenmiş olduğu daireye götürüldü. Bir süre dinlendikten sonra, Prens de Lambesc burada Ekselanslarından izin aldığından, sol tarafında Şövalye de Salnetot olduğu halde,

saltanat arabasına tekrar bindi. Dönüşünde de gelişindeki aynı saygınlıkla karşılaştı. Kabul sırasında kendisine eşlik etmiş olan atlı birliklerle Olağanüstü Elçiler Konutuna götürüldü.

15. günü, Osmanlı imparatorluğunun başhaznedarı ve Fransa sarayında Yüce Sultan'ın olağanüstü elçisi olan aynı Mehmet Efendi, Naip, Orléans düküne veda etmeye gitti. Osmanlı elçisini Olağanüstü Elçiler Konutundan almaya gelmiş olan Altesleri'nin elçiler karşılayıcısı Sayın Marpré kendisini dükün sarayına götürdü. Yürüyüş düzeni şöyleydi: Atlı yirmi Türk; naibin atlı oniki seyisi; Altesleri'nin nezdindeki elçiler karşılayıcısını Sayın Marpré'nin arabası; Orléans alayından bir dragon müfrezesi; elçi, karşılayıcı, elçinin oğlu ve çevirmenin doldurduğu sekiz atlı, naibin saltanat arabası; silâhları havada, davul çalan, Orléans alayından bir dragon müfrezesi; içinde elçinin maiyetinden başlıca kişilerin bulunduğu naibin sekiz atlı başka bir arabası; etrafını oniki Türk uşağın çevirdiği elçinin arabası; başkumandanlık muhafızlarının kumandanı Sayın la Barre müfrezesiyle birlikte yürüyüş kolunun sonunda yürüyordu.

Bir aydan fazla bir süreden beri, elçinin oğlu ağaç torna çekmeyi öğreniyor ve krala becerisini öğretme onuruna erişen, usta bir tornacı Bayan Maubois'dan ders alıyordu.

20 temmuz günü, Osmanlı elçisinin oğlu Opera'ya, "Venediklilerin Bayramları" temsilini görmeye gitti. Kralın locasına alındı ve konu, müzik ve dans yönünden değişik olan bu baleden çok hoşnut göründü.

Osmanlı elçisi, Bourbon dükünün kendisi için bir şölen hazırlatmış olduğu Chantilly'ye gitmek için 29 temmuz salı günü Paris'ten hareket etti. Bunun ayrıntıları gelecek ay verilecektir.

... temmuz günü, Türk elçisi oğlu Said Ağa ile birlikte kralın kütüphanesini görmeye gitti. Orada çok uzun süre kalıp çok sayıdaki Arap elyazmalarına hayran oldu.

Ağustos 1721

Ağustosun üçüncü günü, Osmanlı elçisi İstanbul'a dönmek üzere, üzüntü içerisinde yola çıktı. Bu Doğulu elçi tüm davranışlarında ve tüm konuşmalarında Avrupalı bir zevk ortaya koydu. Aydın merakının aradığı tüm yerleri dolaştı; az görülen çalışma odalarını gezdi; seçkin kütüphanelerin kitaplarını karıştırdı. Kısacası, ulusumuzun töre ve davranışlarını çok beğeniyordu. Ulusumuz da onun değerinin hakkını verdi ve ona insanları her zaman iklim ve giysilerine göre yargılamadığını kanıtladı.

Türk elçisinin Fransa'dan üzüntüyle ayrılması şaşırtıcı değildir. Bourbon dükü kendisini hareketinden birkaç gün önce Chantilly'de, yolculuğunu sıkıcı hale sokabilecek bir kıvançla, ağırlamıştı. Ekselansları görkemli Chantilly şatosuna akşam altı sularında 29 temmuz salı günü geldi. Bourbon dükünün hizmetindeki ilk soylu genç, Şövalye de Dampierre Osmanlı elçisinin gelişinde merdivenin başındaydı ve onu büyük daireye götürüp orada bir çeyrek saat yalnız kalmasını rica etti. Elçi dinlendikten sonra aşağıya indi ve büyük salonda, zevk ve iyi bir seçimle hazırlanmış olan bir yemekle karşılaştı. Ekselansları masaya oğlu ve doktoruyla birlikte oturdu. Meyve yedi, komposto, şerbet, limonata ve nefis bir biçimde hazırlanmış diğer serinletici içkilerden içti. Oradan, Volière Köprüsü yolu ile, zevk ve incelikle boyanmış üstü açık gezinti arabalarının yanına götürüldü. Elçi, oğlu, doktoru ve karşılama görevlerini yerine getirmekle görevli Şövalye de Dampierre'le birlikte bu arabalardan birine bindi. Diğer arabaları şölene çağrılan soylular doldurmuştu. Bu seçkin topluluk hayvanların bulunduğu bahçeye uçup gitti. Burada iki saat eğlendiler. Bu süre içerisinde, avda bulunan Bourbon dükü dönüp geldi ve elçiyi hayvan parkında buldu. Birlikte bir arabaya binip kanal başı yoluyla şatonun yolunu tuttular. Osmanlı elçisi büyük daireye, yeğlediği Tasse dairesine götürüldü. Yanındakiler saat dokuzu geçinceye dek Ekselanslarıyla birlikte kaldılar. Tasse salonunda yir-

mi kişilik bir masa hazırlandı. Bourbon dükü burada elçiyi sağ tarafına oturttu. Herbiri onbeş kişilik olan diğer iki masaya aynı anda servis yapıldı ve Chantilly'de birbiriyle karşılaşan yüksek görevliler oturdular. Yemek uzun sürdü ve neşeli geçti.

Çarşamba günü, saat sabahın altısında, elçi kahvesini içtikten sonra, arabayla küçük bahçeye çıktı ve Silvie'ye götürüldü. Burası Chantilly'nin en güzel kafa dinlendirme yerlerinden biridir. Dönüşünde, bir gün önceki akşam yemeği düzeninde Voute salonunda yemek hazırlandı. Yemekten sonra, Table'deki av yerine gidildi. Buluşma yerinden geyik salıverildi. Elçi avı arabasından, oğlu atla izledi. Bu genç Türk ata gerçekten çok iyi biniyordu. Geyik göllerde yakalandı. Bir ikincisinin peşinden gidildi. O da hayvan bahçesinin kapısında yakalandı. Table'den tekrar geçerken, avcılar buz gibi içecek ve suların bol bol dağıtıldığı güzel bir yemekle karşılaştılar. Bu güzel avı, önceki yemekleri hiç de aratmayan akşam yemeğine kadar uzayan kanal boyunca bir gezinti izledi. Masaya oturmadan önce, bir konser dinlenildi. Müzik yemek sırasında da devam etti ve elçiye açıklanan ve elçinin hareketleri ve bakışlarıyla alkışladığı neşeli şarkılarla son buldu. Şölen salonunun pencereleri sımsıkı kapalıydı. Bu, nedensiz değildi. Ekselanslarına hoş bir sürpriz ve günün eğlencelerine uygun parlak bir son hazırlanıyordu. Gece yarısından sonra masadan kalkan elçi dairesine girdi ve bahçeleri aydınlatan yeni bir günle şaşkına uğradı. Büyük ve küçük parterlerle çukurun ve havuzların etrafı tamamen aydınlatılmıştı. Yirmi dört parça top önce üç salvo atışı yapıp bir güneşle bir ay figürü gösteren çok güzel bir hava fişeği gösterisini haber verdi. Bu görünüm Ekselanslarını sabahın saat üçlerine kadar oyaladı. Daha sonra elçi Bourbon dükünden izin isteyip dinlenmeye gitti ve saat sekizde arabaya binerek şövalye de Dampierre'le döndü. Chantilly'e yanında getirmiş altı Türk'e de aynı şekilde bir ziyafet çekildi. Öyle ki elçi bunu İstanbul'da kesinlikle birkaç kez anlatacaktır.

Eylül 1721

Osmanlı İmparatorluğunun başhaznedârı ve Fransa sarayında Yüce Sultan'ın Olağanüstü Elçisi olan Mehmet Efendi, yolu üzerinde karşılaştığı kentlerde karakteri ve kişisel saygınlığından kaynaklanan nazik davranışlarla karşılaştıktan sonra, geçen ayın yirminci günü Lyon kentine geldi. Taşradan bize gelen habere göre, elçinin Lyon'da kaldığı sürece olup bitenlerin öyküsü şöyle:

Osmanlı elçisi Mehmet Efendi'nin Paris'te karşılaştığı nazik ve ince davranışlardan övünç duymakta nedeni varsa, Lyon'da kendisine yapılan karşılamadan, gösterilen saygınlıktan ve verilmeye çalışılan eğlencelerden memnun kalmakta daha az nedeni yoktur. Bu kente girdiği gün, görkemli bir biçimde ata binmiş ve çok güzel giyinmiş tüm gençlik, kalabalık olduğu kadar nazik bir alay oluşturarak, kente bir mil uzaklıkta, Ekselanslarını karşılamıştır. Kente girdiği kapıdan kendisine ayrılan konuta kadar, sokakların iki tarafında silâhlı burjuvalar dizilmiş bulunuyordu. Kentin ileri gelenleri bir araya toplanmıştı. Tavırlarıyla olsun, giysilerinin görkemiyle olsun, Türk elçisine hiçbir zaman Fransız birlikleri hakkında düşündüğü olumlu fikri kaybettirmediler. Elçi kendilerini düşünülebildiği kadar nazik bir biçimde karşılayıp ağırladı ve bu kişiler de onun kibarlığından çok memnun olarak oradan ayrıldılar. Ertesi sabah, Lyon başpiskoposu onu ziyaret etti. Elçi bu yüksek rütbeli papaza, ünlü babasına karşı duyduğu takdir ve saygıyı dile getirdi ve daha sonra, kendisine kentin tüm hanımlarıyla ileri gelenlerinin davetli olduğu nefis bir yemek veren başpiskoposun evinde yemek yedi. Yemekten sonra, elçiyi ırmağa bakan bir terasa çıkarttılar. Burada, gözleri iki kıyının tümüyle aydınlatılmış olarak görmekten, kulakları yönetim görevlisinin şölenine hizmet vermiş olan Apollon tapınağındaki kadar bile tatlı ve melodili bir konser dinlemekten, şaşkına döndü. Birden bire, ırmağın üzerinde çok sayıda hava fişegi görüldü. Bu sakin kanalın üzerinde dolaşan, hepsi de ılık-

landırılmış ikiyüz küçük tekne şöleni kusursuz hale getirmekte az katkıda bulunmadı. Gözlerini ve kulaklarını doyurduktan sonra, elçi başpiskoposun arabasıyla dönüp kentin karşı tarafında bulunan konutuna geldi. Bu konutun cephesinin tümüyle aydınlatılmış olduğunu görmekten hoş bir şaşkınlık duydu. Meydanın ortasında fırlatılan bir hava fişegiyle kendisi için hazırlanmış olan şölen sona ermiş oldu. Ertesi sabah elçi, bu büyük kentte görmeye değer herşeyi görmeye gitti. Cizvitlerin kütüphanesini gezip bundan hoşnut görüldü. Kentin yetkililerinin kendisine gösterdikleri sırma ve simli kumaş fabrikaları da onu memnun etti. Akşamleyin, kentin kendisine Paris Operasının balosu türünde vermiş olduğu baloda hazır bulundu. Bundan büyük zevk alması üzerine ikinci bir balo verildi. Mevsimin tüm serinleticileri orada bol bol ikram edildi. Hanımlar hoş bir biçimde maskeliydi ve Ekselansları onların güzellik ve tatlılıklarından çok hoşnuttu. Hareketinden bir gün önce, elçi yönetim görevlisinin evindeki yemeğe gitti. Kendisine öğleden sonra, ırmak üzerinde güzel bir şölen verildi. Bayan Poullétier onu, kendi çabalarıyla oluşturulan ve baş yöneticisi olduğu bir konsere götürdü. Konserde, elçinin oğlunun istemiş olduğu “Çapkın Avrupa”nın Türkçe sahnesi söylendi. Elçi, uyumdan ve konseri oluşturan seslerden çok memnun kaldı. Sonunda, Lyon’luların nazik yakınlılıklarını övmekten bıkmadan hareket etti.

Kralın Kütüphanesinin Yazarı, Jean Buvat'ın “Naipliğin Gündeliği”nden Özetler

1 721 yılı şubat ayının 27. günü, 23 şubatta Poitiers'e gelen Osmanlı İmparatorunun başhaznedârı, Çelebi Mehmet Efendi adındaki Türk elçisinin gelişiyle ilgili olarak, kralın sarayındaki birliklerin sayısını artırmak amacıyla, kralın piyade alayı, beyaz sancaklı süvari alayı ve Orléans dragonlarının alayı Vincennes ve Saint-Denis'de konaklatıldı.

8 mart günü, Türk elçisi seksen kişiden oluşan maiyetiyle birlikte Saint-Antoine varoşlarına geldi ve “Şeytanın Evi” denilen Charenton sokağındaki bir evde yatırıldı.

Kralın muhafız alayının bir kısmı bu elçinin kapısında nöbete konulup kente girişini yapacağı güne kadar orada kaldı.

Mart ayının 16. pazar günü, Yüce Sultanın elçisi Charenton sokağındaki konutundan itibaren, sağ tarafta Mareşâl d'Estréesli, sol tarafta elçilerin karşılayıcısı Sayın Raymond, ortada kendisi ve maiyetindeki adamların tümüyle birlikte, hepsi de ata binmiş olarak, Paris'e resmi girişini yaptı. Bir Türk sol elinde bir tür bir gümüş lâmba, bir başkası sırma çiçekli ipekten beyaz bir tülle örtülü yeşil bir sarık taşıyordu. Seyislerin dizginlerinden tutarak

yedeklerinde götürdükleri oniki atın örtüleri Doğu usulü sırma işliydi ve her atın sağrısından oldukça aşağıya iniyordu. Herbiri bir mızrak taşıyan ondört genç Türk görölüyordu. Mızrakların ucunda kurdelaadan süslemeler vardı ve daha yaşlı aynı sayıda atlı Türkten herbiri omuzunda kendi usullerince kabzası ve ağaç kısmı sedef, inci, gümüş ve deriyle süslenmiş tüfekler taşıyordu. Atlardan birkaçının dizginiyle başındaki bezmeleri çeşitli renkli kıymetli taşlar ve gümüş zincirlerle bezenmişti. At mızrağı taşıyan bu Türklerden birçoğu genç, sakalsız ve bembeyaz yüzlü olduğundan, boylarının uzun olmalarına karşın, birçokları bunları yanlışlıkla kız sanıyordu.

Yürüyüş kolunun önünde, kralın hafif süvari bölüğü, daha sonra, Orléans dragonları alay ve nihayet seyislerin yedekte götürdükleri atlar kralın ahırlarına yürüyordu. Atlı kumbaracılar davul çalarak ve sonra, beyaz sancaklılar alayı dümbelek ve trompetlerle elçiyi izliyordu.

Elçi Royal meydanına girip bir tur attı ve bu yürüyüşü seyretmek için Richelie konağının bir balkonunda bulunan kralın önünden geçti. Orléans Sayın Dükü, Toscana grandüşesinin evinde başka bir balkonda bulunuyordu.

Elçiyle birlikte İstanbul'dan gelmiş olan uşığı, Fransız mühendis Sayın Bon ile kralın çevirmeni, Provenceli Sayın Lenoir ve Majestelerinin çevirmenleri Sayın Fienne ve Yon elçinin girişinde hazırđılar.

Elçi Maiyetiyle birlikte Tournon sokağındaki Olağanüstü Elçiler Konutuna yerleştirildi. Burada, kendisi için hazırlanmış bulunan daireye götürüldükten sonra, Sayın Mareşâl d'Estrées'ye arabasına kadar eşlik etti. Böylece, Fransa'da yüksek düzeydeki soylular arasında uygulanan kibarlık kurallarına uymuş oldu.

21 mart [kralın huzuruna kabul ediliş]... Yolu üzerindeki tüm sokaklarla Tuileries sarayının bahçesinin önündeki alan ve

kente giriş gününde olduğu gibi, konutların tüm pencereleri insan doluydu. [Daha sonra, elçinin konuşması yapıp Sayın Mareşal de Villeroi tarafından okunan kralın yanıtı verildi.]

Kralın huzurundan ayrılırken, elçi kendisine karşı gösterilen nezaketle öylesine doluydu ki yüksek sesle, bunu bildirmek için, adamlarından birini efendisi, Yüce Sultan'a göndereceğini ve postanın bu isteğini İstanbul'a düşündüğü hızla götürmesini bütün kalbiyle arzuladığını söyledi.

Osmanlı İmparatorluğunun defterdarı ya da baş haznedârı ve divan ya da devlet konseyinin sekreteri olan bu elçinin adı Çelebi Mehmet Efendiydi.

23 mart günü, yemekten sonra, Markiz de Biron, yanında kızları olduğu halde, elçiye karşı ziyarette bulunup kendisine, birçok şeyler arasında, kadınlarından birkaçını getirmemiş olduğuna şaşırdığını söyledi. Elçi bunun üzerine: “Bunu iki neden engelledi, dedi. Birincisi, yolculuğun uzunluğu ve denizin onlara rahatsızlık verebilecek olması... İkincisi, Fransa’da, İstanbul’dan getireceğim kadınlardan çok daha güzel, çok daha akıllı kadınlar bulacağımdan ve ikiyüz kadından edinmiş olduğum altmış çocuktan bana yalnızca benimle gelmiş olan bir erkek çocuğu ile İstanbul’da bıraktığım bir kız çocuğu kaldığından emindim. Birçok kez, eşi Fransa elçisinin evinde karşılaştıkları zaman, kendisini gören tüm erkekleri büyülemiş olan kızınız Sayın Markiz de Bonnac’ı gördüm.”

27 mart günü, elçi Operaya gitti. Operada öylesine bir kalabalık oldu ki ön locaların herbiri yüz franka, parterdeki yerler ise yüz “sol” satıldı. Elçi çok hoşlanmış gibiydi. Durmadan başı ve elleriyle hareketler yaptığı görülüyordu. Oynanmakta olan “Thésée” piyesi süresince, subaylarından biri gülmekten kendini alamadı.

Elçinin krala verdiği armağanlar şunlardı: Biri as derisinden yapılmış koşum takımıyla koşumlanmış iki küçük Arap atı (bu

as derilerini öylesine güzel buldular ki, kralın tören mantosuna astar olarak kullanılmak üzere ayırtıldı); iki parça sırmalı çok değerli kumaş, sekiz parça çok ince muslim kumaş, altı kutu Mekke reçinesi, altmış okla donanmış bir sadakla bir yay. Hepsi de deri üzerine çok güzel işlenmiş.

12 nisan... Kendisinin Türk olduğunu söyleyen, Osmanlı prensleri soyundan gelen, Sultan III. Ahmet'in yakın akrabası ve hatta oğlu, serüvenci Mustafa Ağa o sırada kraldan mühürlü bir mektup aldı. Mektupta, yirmidört saat içerisinde Paris'ten çıkması ve yalan dolanları yüzünden cezalandırılmak üzere, Kral ve Orléans düküne istekte bulunmuş olan Sultan'ın elçisini bir bakıma memnun etmek için, derhal, prensliğinin Wurtemberg düküne bağlı olduğu Montbéliard'a gitmesi buyuruluyordu. Yıllar önce, Paris'e gelerek Saint-Magloire papaz okulunun mutfağında çalıştığı; bu basit işten ayrılıp İtalya'ya geçtiği; orada, Osmanlı prensi ünvanını almış olduğu; bu ünvanla, Venedik Cumhuriyetinin kendisine Türklere karşı hazırladığı orduda görev verdiği; burada, birçok fırsatla kendini gösterdiği; Karlofça barışından sonra, Fransa'ya döndüğü; Kral XIV. Louis'nin kendisine Flandre ordusunda görev vermiş olduğu; burada kendini gösterip Majestelerinin onu hatırı sayılır bir aylıkla, Saint-Louis'in buyruğunda şövalye yapmış olduğu ve 1713 yılında, Utrecht'de imzalanan genel barışa kadar hizmetlerini sürdürdüğü; daha sonra, 1718-1719 yılında, İspanya'ya karşı savaşta görev aldığı; o savaştan bu yana, görevi sona ermiş olduğundan, Orléans dükünün kendisine sarayında bir tavlâ oyunu okulu açmasına izin vermiş olduğu; bunun kendisine büyük bir kazanç sağladığı; evinde kendisine, yalnızca hizmetçileri tarafından değil, kendisini ziyaret eden ve evinde oyun oynamaya gelen kişiler tarafından da "monsenyör" gibi davranılmasından ve hatta Altes ünvanı verilmesinden acı çektiği söylenmekteydi.

17 nisan günü, kral eğlenmek için, Vincennes'e kuş avına geldi. Tüm saray ve Türk elçisi orada bulunmaktaydı. Saint-Marti

sokağı yoluyla geri dönerken, Orléans dul düşesinin arabası, saltanat ve üstü açık arabaların neden olduğu bir sıkışıklık yüzünden durduruldu. Kötü bir biçimde giyinmiş, saçları dağınık bir kadın, eli bayraklılar gibi, düşese yaklaşıp ona şunları söyledi: “Hanımefendi, gerçekten de, sizin düzeyinizdeki bir hanıma göre, hiç de iyi hareket etmiyorsunuz. - Ne istiyorsun, kadıncağızım! der prenses.” Ne diyorsun! Hanımefendi, oğlunuzun milleti açlıktan öldürmesi iyi bir hareket mi? Şu lânet banknotlarından ne yapalım istiyor ki? Kâğıt karnımızı doyurmuyor; kendisine dikkat etsin, sonunda hak ettiği şeyi kendisine duyurmayı pekâlâ biliriz. Bu durumda, hanımefendi, ona yaptığından başka şeyler yaptırabilirsiniz.” Prenslerin arabasında bulunan soylu hanımlarla yanındaki muhafızlar, arabanın hareket etmesiyle kenara çekilen bu kadının yürekliliğine ve konuşmalarına gülmekten kendilerini alamadılar.

Mayısın üçüncü günü, kral, Sablons ovasındaki Fransız ve İsviçreli muhafızlardan oluşan iki alayı, Orléans sayın dükünün, prens ve prenseslerle saraya mensup soylular ve hanımların, Türk elçisinin ve onun atlı tüm maiyetinin huzurunda denetledi. O sırada, birden bire, bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaya başladı. Hanımlar atlı amazonlar gibi giyinmişlerdi. Başlarında çeşit çeşit renkli tüylerle süslü şapkalar vardı. Şapkalarını çıkarmış olan erkekler gibi iyece ıslandılar. Bu durumu gören kral tüm kalbiyle kahkahalarla gülmeye başladı. Birlikler bataryalar halinde geçmeye başladığında, kralın sağında Türk elçisi, solunda Orléans dükü bulunuyordu. Subaylar geçerken kralı mızrak ve sancaklarıyla selâmlıyorlardı ve kral da onlara şapkasını çıkararak karşılık veriyordu. Elçi bu tatbikata fazlaca hayran kalamazdı ve maiyetindekiler tüm bu şeyleri, özellikle de, öylesine görkemle ve incelikle giyinmiş bu hanımları göreyerek, sanki Türkiye’de birliklerin bu tür tatbikatlarında böylesine serbest hanımlar görmeye alışkın değillermiş gibi, kendile-

rinden geçmiş gibiydiler. Ve gözleri sanki yalnızca bu hanımlara dikiliydi.

25 mayıs günü, Türk elçisi Invalides kraliyet konutunu ve Vatikan, ya da Roma'nın Saint-Pierre kiliselerinin bir küçük örneği olan yeni kiliseyi görmeye gitti. Herşeyi gördükten sonra, dışişleri bakanı Sayın Leblanc kendisine, yirmi bin franktan fazlaya mal olduğu söylenen, görkemli bir yemek verdi.

7 haziran günü, Türk elçisi oğluyla birlikte Meudon'a öğle, Versailles'a akşam yemeği yemeğe gitti. Versailles'da kedilerini ağırlamak için hazırlanmış olan Toulouse sayın kontunun dairelerinde yattılar. Subayları da bitişik odalarda... Elçi altı atlı bir saltanat arabasındaydı. Oğlu ve kâhyası atlı olarak arabanın önünde gidiyorlardı. Başkomutanlığın okçuları arabayı izliyorlardı. Elçi ve oğlu arabadan inip banyo dairesine girerek burada Muhammet yasasının elçi ya da piskopos naibi durumundaki kişiyle birlikte namaz kıldılar. Tüm adamları atlı olarak, sandık ve mutfak malzemeleri dolu arabalarla kendisini izliyorlardı. Kralın subayları, görevlerinin yanması cezasıyla, ne şatoya, ne parka, ne de bahçelere kimsenin girmesine izin vermemeleri buyruğu almışlardı. Versailles valisi Sayın Blouin, görkemli giysiler içerisinde, elçiyi ve oğlunu karşıladı. Geldiklerinde sular oynaşmaya başladı. Namazdan sonra, şatonun dairelerini dolaşıp bahçelerine girdiler. Ertesi sabah, bahçeleri tekrar istedikleri gibi dolaştılar. Sonra, elçi Trianon'a ve hayvanların bulunduğu bahçeye gitti. Burada, kendisi, oğlu ve ileri gelen subayları gönüllerince birbirlerini ıslattılar. Onuncu günü, elçi, Marly'ye, onbirinci günü ise, Marly'nin yapmış olduğu makineyi görmeye gitti ve yemekten sonra döndü. Adamlarından dördü sarhoşken kavga edip kuşaklarında taşıdıkları bıçaklarla birbirlerini yaralamamış olsalar ve içlerinden biri kralın bir gümüş tepsisini çalmış olmaktan suçlu bulunmamış olsa, Versailles'da daha uzun zaman kalırdı.

7. ve 8. günlerde, Versailles'da o kadar çok Paris'li vardı ki bir yatak bir geceliğine altı franka kiralanıyordu.

Haziranın 11. günü... Kral, Türk elçisinin ve adamlarının yaptığı harcamalar için, günde bin frank ve elçiye her yerde eşlik eden kralın oda görevlisi Sayın de la Baume'un yemek masası masrafı için bin beşyüz lira ödenmesini buyurmuştu. Söz konusu masa, yine Tournon sokağındaki Entraigues otelinde tutuluyordu. Bu otelde hergün birçok yüksek görevli bulunuyordu.

[Temmuz] Toulouse sayın kontu belli sayıdaki genci, eskiden olduğu gibi, İstanbul'a ve doğu limanlarına gönderme yerine, masraftan ve bu gençlerin çoğunun kendilerini Doğu dillerinin öğrenimine verecekleri yerde, atıldıkları eğlence yaşamından kaçınmak için, Türk ve Arap dillerinde, günün birinde çevirmen olarak yararlanmak üzere, Paris'teki Cizvitler Kolejinde yetiştirmeye karar verdi.

Suriye'nin Halep kentinde doğan, hemen hemen otuz yaşlarında olan Sayın Barut bu gençlere Cizvit Kolejinde bu dilleri öğretmek üzere, altı yüz lira ücretle seçildi. Ayrıca, kralın kütüphanesinin çevirmenlerinden biri olması durumunda onun için saptanan ücret bin franktı. Burada, danıştay üyesi ve Majestelerinin kütüphanecisi olan Sayın Başpapaz Bignon onu birkaç yıl önce kabul etmişti. Sayın Barut Acemceyi, Latince, İtalyanca ve İngilizceyi çok iyi anlıyor, oldukça iyi Fransızca konuşuyor ve hatta, tıp, cerrahi ve botanikle uğraşıyordu. Türkçe ve Fransızca bir dilbilgisi bile meydana getirmişti, ki bu, kendisini çekemeyenlerin düşüncelerine karşın yeteneğini kanıtlamakta ve bu konuda bu ünlü papazın haklılığını ortaya koymaktadır. Hatta, Türk elçisinin bir gün, Orléans sayın dükü ile Dubois sayın kardinaline Barut'un Doğu dillerinde çok bilgili olduğunu ve Fransa'da onun kadar becerili birinin bulunduğunu sanmadığını söylediği kesindir.

Kralın Türkçe ve Arapça çevirmeni ve Kraliyet Kolejinde bu dillerde profesör olan Sayın de Fiennes de müfettiş olarak Sayın Barut'un Cizvit Kolejinde gençlere vereceği derslerde bulunmak üzere atanmıştır.

18 temmuz günü, Türk elçisi, oğlu, dini elçi ya da imamıyla diğer görevliler kralın kütüphanesine gittiler. Elçi burada iki saatten fazla kalıp çok sayıda Türkçe ve Arapça elyazmasını, bu dillerde yazılmış Kur'anlarla kendisine gösterilen başka ender kitapları görmekten şaşkınlık duydu. Kendisine, sahip olmakta memnunluk duyacağını belirttiği eski Latince yayın olarak basılmış Aristo'nun tüm yapıtları verildi. Aynı zamanda da, çok güzel minyatürlerle zenginleştirilmiş, dünyanın yaratılışından bu yana İncil'in ve Yeni Ahid'in öyküsüne değinen ince kâğıda yazılmış başka birçok elyazmaları da gösterildi. Kur'an olmadığı için, bu konularla hiçbir ilişkisi yokmuş gibi göründü.

1 ağustos günü, elçilerin karşılayıcısı, Şövalye de Sainctot Türk elçisine kralın armağanlarını sundu. Bu armağanlar şunlardan oluşmaktaydı: Chaillot'un Savonnerie fabrikasında yapılmış dört büyük taban halısı; kılıç taşıyıcısı için elmas ve zümrütlü bir iğne; iki büyük ayna; küçükçe olanın yüksekliği seksen parmaktı; iki komedin; iki yazı masası; bir aynalı kütüphane ve her tarafı çok güzel deriden yapılmış, aslan burnu ve başka yaldızlı bezemelerle donanmış büyük bir sandık; aynı tür iki çift tabanca; altın telkari süslü bir tüfek; iki büyük duvar saati; birçok cep saati, birçok sigara tabakası ve altın, gümüş ve kaplumbağa kabuğundan başka mücevherler ve elçinin oğlu için de, çok güzel bir duvar saati, bir okuma lâmbası, iki tüfek, babaninki gibi iki çift tabanca; altın ve gümüş mücevherler...

Paris Parlementosunda Avukatlık

Yapan Edmond-Jean-François

Barbier'in Günlüğünden Özetler

Mart 1721. Türk elçisi Paris'e resmi girişini yaptı. Adamları çok çevik ve çok hoştu. Olağanüstü bir kalabalık yarışı vardı. Kral, kimliğini gizleyerek, Royal meydanında, mâreşâlin oğlu, genç soylu Boufflers markisinin evindeydi.

21 mart cuma günü, elçi kralın sarayına gitti. Kralın sarayına ait süvari sınıfı Tuileries köprüsünün karşısındaki çember içerisinde, Fransız ve İsviçreli muhafızlar bahçe boyunca çok güzel bir izlenim yaratıyorlardı. Asıl giriş Louvre sarayına pek yakışmadığından, elçiyi sarayın arka tarafından getirdiler. Küçük salonun iç tarafındaki bir tahtta, elmaslarla işli bir giysi giyinmiş olan kral oturuyordu. Merak ettikleri için halk onu görmeye geliyordu. Saray halkının tümü hoştu. 23 mart pazar günü, elçi sayın naibi, 25 mart günü, Dışişleri Bakanı Başpapaz Dubois'yi görmeye gitti. Kral soyundan gelen prensleri ziyaret etmeyecek. Elçi, tatlı yüzlü, esprili ve insanı memnun eden davranışları olan bir kişi... Yanında, otuz yaşında bir adam olan oğlu var. Fakat, onun kimliğini gizlemiş, sultanın oğlu olduğu yolunda dedikodular dolaşıyor. Bu, elçinin kimi zaman ona karşı gösterdiği saygıdan ötürü varsayılıyor.

27 mart perşembe günû, elçi tûm maiyetiyle birlikte Thésée Operasına gitti. Amfiteatrdaydı. Kendilerine hafif bir yemek verildi. Gösteriden memnun kaldılar., Bilet fiatları her yer için iki kattı.

Paris Parlementosunda Avukatlık Yapan Matthieu Marais'ın Günlüğünden Özetler

8 mart cumartesi... Sultan'ın elçisi Mehmet Efendi kalabalık bir maiyetle Paris'e geldi. Kralı tahta çıkışından dolayı kutlamaya geliyordu. Bir Fransız dönmenin oğlu ve nazik, bilge bir adam olarak, Karlofça Antlaşmasında temsilci olarak görev yaptı. Tüm Paris, kente resmi girişini beklediği Saint-Antoine varoşlarındaki bir konutta kendisini görmeye gidiyor. Yolda karşılaştığı ve oğlu, çevirmeni ve sofracı başıyla paylaştığı ve aşk tutkularını dört gün içerisinde seksen yediye kadar çılgınca saydırttığı bir aşk öyküsü anlatılmaktadır. La Fontaine: "Her erkek bu konuda övüngendir." der.

Güzel görünmeye çalışanlara: "Eksik olan şeyim olmasını çok isterdim." dedirtilir.

16 mart pazar... Türk elçisi atlı olarak, hepsi de kralın atlarına binmiş bulunan maiyetiyle birlikte kente girdi. Yakışıklı ve nazik görünüyordu. Bir tarafında, Mareşal d'Estrées, diğer tarafında, elçilerin karşılayıcısı Raymond vardı. Kral adına, Sayın Le Blanc'ın damadı, Sayın de Traisnel'in albaylığını yaptığı Orléans dragonlar alayı; başında yarbay Sayın de Bioule'un bulunduğu dört batarya

halindeki beyaz sancaklılar süvari alayı ve dünyanın en güzel birliği olan atlı kumbaracılar kendisine eşlik ediyordu. Kral, bu tören alayının geçişini seyretmek için, tüm Paris'in koştugu Royale meydanında mareşâlin eşi, Madam de Boufflers'in evindeydi.

21 mart cuma... Türk elçisi kralın huzuruna kabul edildi. Kente girişindeki aynı tören alayıyla geldi ve Tournant köprüsünden geçerek Tuileries'ye girdi. Kralın tüm ailesi köprünün önünde atlı olarak bekliyordu. Fransız ve İsviçreli muhafızlar Tuileries bahçesi boyunca sıra halinde dizilmişti. Elçi serbest, nazik görünüyordu ve Louvre sarayı sanki evi gibiydi. Hanımlar çok süslü sekiler üzerinde, salondaydılar. Matmazel ve Manère orada güzellik ödülünü aldı. Gönül okşayıcı sözler uzun sürdü ve çok güzel oldu. Elçi kendisiyle konuşanlara büyük bir espriyle karşılık veriyordu. Kendisine gösterilen saygınlıktan çok memnundu. Oğlu da çok nazikti ve çok iyi yetiştirilmişti. Giriş sırasındaki aynı birliklerle kalmakta olduğu Elçiler Konutuna götürüldü. Sayın Prens de Lambesc giriş sırasında bulunan Mareşâl d'Estrées'in yerine onu kralın sarayına götürdü. Bu prens tüm yürüyüş boyunca elçinin yanında bulundu. Zira, elçileri kralın sarayına götürmek Lorrain prenslerinin görevidir.

8 nisan salı... Silahşörler Türk elçisinin bulunduğu mahallede vuruştukları sırada, bir Türk onları sopayla ayırmak istemiş. Bu kez kavga müslümanın üzerine çevrilmiş ve müslüman bir kılıç darbesiyle yaralanmış. Elçi bunun kendisini ilgilendirmediğini, adamlarına hiçbir kişisel işe karışmamalarını buyurmuş olduğunu ve bu olayın diğerlerine ders olacağını, böylece daha akıllı davranacaklarını söyledi. Bu tutum sarayda büyük onay gördü.

Palantine Prensesinin Bay De Harling'e Yazmış Olduğu Mektubu

Paris'te düzensiz yaşam hergün daha iğrenç ve daha korkunç bir hal almaktadır. Göğün gürlediğı her defasında, bu kent adına korkuyorum. Soylu üç kadın gerçekten korkunç şeyler yaptı. Pafls'teki Türk elçisini izleyip oğlunu kendilerine çekerek iyice sarhoş edip labirentte bu koca sakallı acaip adamla iki gün birlikte kaldılar. Bu işe alışmış oldukları şu anda, hiçbir papazın bu hanımların yanında güvenlik içerisinde olacağını sanmıyorum. Bu durum, İstanbul'da, Hristiyan kadınlarla soylu hanımlara büyük ün kazandıracaktır. Genç Türk (Fransızca'yı çok güzel öğrenmiş bulunmaktadır.) bu üç hanımdan biri olan Madam de Polignac'a şunları söylemiş: "Hanımefendi, ününüz İstanbul'a kadar gelmişti. Şimdi görüyorum ki bize gerçeğı söylemişler!"

Elçi tüm bunlardan son derece üzülererek oğluna bu işi çok gizli tutması gerektiğini, zira İstanbul'da, sarhoş olup Hristiyan kadınlarla ilişki kurduğı öğrenilirse, başının kesileceğini söylemiş. Korkunç birşey değil mi? Bayan Polignac hemen hemen tüm soylu gençlere mikrop bulaştırdığı için, bu genç adamın Fransa'dan sağlıklı olarak ayrılmasından çok korkulur. Bu hanımın ve eşinin ailelerinin böylesine aşırı bir davranışı önlemeye nasıl oluyor da çaba göstermediklerini anlayamıyorum. Ancak,

bu ÷lkede utanma diye birşey kalmamış... Fransa'da düzenli bir yaşamın ne olduğu artık bilinmiyor. Herşey darmadağınık bir halde yürüyüp gidiyor.

Saint-Simon'un Görüşü

Sultan, kralın tahta çıkışı nedeniyle, kendisini kutlamak üzere bir elçi atayıp gönderdi. Bu davranış, Osmanlı Hükümeti'nin gururuyla pek bağdaşmadığından, sarayımız bundan son derece hoşnutluk duymuştur. Palestin'deki kutsal yerlere gösterilen saygı ve onurdan başka, Akdeniz'deki Fransa ticareti ve bayrağının önem kazanmasının bu konuya değinilmesinde az yardımı olmadı. Elçi Toulon'da gemiden indi, veba salgını nedeniyle karantinaya zorlandı ve Toulouse'da Bordeaux'ya ve oradan da Paris'e getirildi.

Elçinin geçirildiği yol, özellikle de, en güzel birliklerin bu büyük kalabalığının bu çok kararlı havasıyla, Tuileries bahçesinin yolu ve Paris'in en iyi görüldüğü yerler olan Tuileries ve Théatins rıhtımları yoluyla geri dönmüş olması büyük onay gördü. Pont-Neuf şu berbat sergilerden ve tüm öteki köprüler konutlardan ve rıhtımlar ırmağın öte yakasındaki evlerden vazgeçmedikçe, başka türlü ne olabilirdi ki? Birkaç gün sonra, Türk elçisi Palais-Royal'a yalnızca Orléans dükünün kabulüne geldi ve olağanüstü elçiler gibi karşılanıp birliksiz ve az bir tören alayıyla, Orléans dükünün karşılayıcısı tarafından huzura çıkarıldı.

Bu dört aylık oturma süresince, elçi, zevkle ve sağduyuyla, Paris'in kendisine ilginç olarak verebildiği herşeyi, kendisine nazik bir biçimde davranıldığı ve karşılandığı civardaki kraliyet konutlarını gördü. Sanki makinelerden, fabrikalardan, özellikle de madalyalar ve basımevinden anlıyormuş gibiydi. Kralın meydanlarının kabartma planlarıyla tarih ve iyi kitaplar konularında çok şeyler biliyor ve çok bilgi sahibiymiş gibi görüldüğü kralın kütüphanesini de büyük bir zevkle seyretti. Sadrazamın özel dostuydu ve dönüşünde, İstanbul'da, Türklerin istememelerine karşın, basımevi kurmayı tasarlamaktaydı. Ve bunu başardı. Sarayın ve kentin kadınları onu görmeye gitmeye alışmışlardı. Elçi çoğu zaman, onlara kahve ve reçel ziyafeti veriyor ve çevirmen aracılığıyla, çok nazik bir biçimde konuşmaya katkıda bulunuyordu. Bu hanımlardan birkaçını da ziyaret etti. Antika şeyleri ve tüm yabancıları seven Sayın de Lauzun ona Paris'teki evinde büyük bir ziyafet verdi. "Biribiri" denilen kumar da vardı. Onu rahat bir biçimde işte orada gördüm. Bana, orta boydan uzun, şişman, altmış yaşlarındaymış gibi göründü. Yakışıklı ve görkemli bir suratı vardı. Hareketleri onurlu, bakışları soylu ve yırtıcıydı. Kalabalığın bulunduğu yere sanki dünyanın efendisiymiş gibi girdi, nezaketle, ancak daha çok soylulukla ve de teklifsizce, hanımların ortasındaki ilk yere oturdu ve en ufak bir sıkıntı duymadan, çok rahat bir biçimde konuşmasını bildi. "Biribiri"nin ne olduğunu bilmiyordu ve hiç görmemişti. Bu görünüşler onu çok eğlendirdi; oynanmasını görmekten zevk aldı. Bu oyun elden geldiğince kendisine anlatıldı. Daha sonra oynamak istedi. İki ya da üç dolu kazandı ve bundan hoşnut göründü. Namaz saati için kendisine bir halı ile küçük bir oda hazırlanmıştı. Bu işi çok sofuca ve tüm kurallarınca yaparken gördük. Dua kısa sürdü. İyice yiyip içti ve tüm maiyeti güzel bir ziyafet çekmiş oldu. Tüm bunlar iki saat sürdü. Kedisine gösterilen iyi kabul ve dostluktan çok memnun bir halde gitti ve dost kalabalığını kendinden hoşnut bıraktı. Ne şarap, ne de likör içmemeye dikkat etti. Fakat, odasına çekilince,

gizlice şarap içmekte kusur etmediği söylenmektedir. Oğlu ve maiyeti şarabı daha sakınımsızca içiyorlardı. Adamları en ufak bir kusur işlemedi ve elçi de her konuda çok edeplince ve bir fikir adamı olarak davranış gösterdi. Bazı bakanlar ona şölen verdiler. Saint-Sulpice'in küçük şaraplı ekmek yortusunu ayin alayı kapısının önünden geçti. Ayin alayının geçtiğini gördüğü konutunun tüm cephesine halı görmekte ve pencerelerini halıyla süslemekte hiç güçlük çekmedi. Tüm sabah boyunca, adamlarının tümünü evinde kapalı tuttu ve büyük kapıyı kilitledi. Birkaç gün sonra, krala ve Orléans düküne veda ziyareti yaptı. İkisi de ilki gibi geçti. Ne Hanımefendilerini, ne Orléans düşesini, ne de kral soyundan gelen bir prens ya da prensesi görmedi. Kralı yalnızca resmi kabullerde gördüğü için, onu daha çok kendi keyfi için görmek istedi. Kendisine Mareşal de Villeroi'nin evindeki Krallığın kıymetli taşlarını görmeye gitmesi önerildi. Gitti ve ziyaretin sonuna doğru, kral gelip orada bir süre kaldı. Elçi bundan son derecede memnun oldu. Gemiye binmek üzere, getirildiği gibi götürüldü. En önemli kentlerde, onuruna şölenler verildi. Paris'ten doğrudan doğruya gittiği Lyon kenti bu işi daha iyi yaptı. Kralın gemileri onu İstanbul'a götürdü. Burada, geçtiği yerlerdeki tüm görevlilerle tüm diğer Fransızları nasıl karşılayıp onlara neler vereceğini bilemedi. Dostu sadrazam olarak kaldığı sürece servet ona güldü. Gözden düşmesinde sadrazamın payı vardır. Fakat, kendisini toparlayıp, daima Fransız dostu olarak, şan ve saygınlık içerisinde uzun yıllar yaşadı.

Le Dran'ın* Anıları Arasında Fransa'daki Türk Elçiliğinin Günlük Yaşamı

Türk elçisi Paris'teki kalışı sırasında büyük zekâ ve nükte gösterdi. Hoşlanmadığı ve daha duyarlı olduğu şeyleri yalnızca ince bir alayla duyumsatıyordu. Engelleyemediğini sandığı şeyler konusunda kolayca seçimini yapıyordu. Yüz ifadesi çok güzeldi, bakışlarında yumuşaklık ve soyluluk vardı. Nazik ve ince hareketleriyle herkesi büyülüyor ve hoşla gitmekten hoşlandığı kolayca anlaşılıyordu. Hizmetinde büyük bir düzenlilik vardı. Bir yıl önce, dostlarının adamlarının Venedik'te yaptığı aşırı hareketlerden nefretle söz ediyordu. Ailesini oluşturan Türklere şarap verilmesine özenle karşı çıkıyordu. Ancak, kendisini ilgilendiren şeylere karşı bu yönden o kadar katı değildi. Kimi zaman içki içiyordu. Ancak, gizlice ve aşırılığa kaçmadan... Bu konuda buyruklarına karşı gelen hizmetçiler, içki içip bazı terbiyesizliklerde bulundukları ya da halk arasında sarhoş görüldükleri zaman, ağır bir biçimde cezalandırılıyorlardı. Çıkar gözetmemeye düşküncü. Yanında satacak hiçbir eşya getirmemişti. Kendisine kâhya olarak hizmet eden Yahudi yalnızca, elçinin adamlarını

* Nicolas-Louis Le Dran 1710 yılında Torcy tarafından anlaşmalar, görüşmeler ve dışişleri bakanlığının siyasi ilişkileri muhafızlığıyla görevlendirildi. 1725'de ilk memur oldu.

gıydirmek için gerekli olan kumaşla değiştirilmek üzere, yüz doksan kentan kahve getirmişti.

Bu elçi ve adamları düzenli olarak ve alçak gönüllülükle, günde beş kez, yani güneş doğmadan önce, saat sabahın onunda, öğleyin, öğleden sonra saat üçte ve güneşin batımında, namaz kılıyorlardı. Namaza çağırmaya görevli kişi konutun yüksekçe bir yerine çıkıp tüm gücüyle ezan okuyordu. Bu ezan üzerine, büyük küçük, elçinin maiyetindeki herkes elçinin odasına gidiyordu. Diz çöküşleri ve kol kırımları düzenli ve tekdüzeydi. Öyle ki hepsi aynı anda ayağa kalkıyorlar, aynı anda, yüzleri yere doğru, eğiliyorlar ve başlarını eğiyorlardı.

Cuma günleri, namazı daha uzun ve daha hızlı kılıyorlardı. Cuma günü yüksek sesle okuyup ilâhiler söylüyorlardı.

Paris'e geldiğinde, ona, kendi ve maiyetinin harcamalarını karşılayacak günde belli bir para verilmesi uygun görüldü.

Yemek hazırlama yöntemleri özeldi. Yemek istedikleri hayvanların boğazını kendileri kesiyorlardı. Ancak, yalnızca koyun, dana ve kümes hayvanları yiyorlardı.

Çok et yahnisi ve daha da çok, yarı nişastayla, milföy pasta yapıyorlardı. Koyun etinden yapılan bir şiş ızgaranın dışında, et kebabı yemiyorlardı. Pirinci çok tüketiyorlar, tüm yemeklere, bal, tereyağı, baharat ve safran kadar, pirinç koyuyorlardı. Her çeşit ottan çok miktarda salata yiyorlardı.

Elçi oğluyla masaya oturduğu zaman, oğlu saygıdan, babasından biraz önce kalkıyordu. Sabahın onundaki namazdan sonra, genellikle yemek yeniliyordu. Masa sofanın önüne konuluyordu.

Bu masa, içeriden ve dışarıdan kalaylı bakırdan, boyalı, iki parmak yüksekliğinde demir bir ayakla desteklenmiş büyük düz bir tepsiydi. Elçiye yirmi kadar oda hizmetçisiyle üniformalı hiz-

metçiler hizmet ediyordu. Elçinin masasının üzerine hiçbir zaman, yemeğin başından beri servisi yapılan ve sonuna kadar masayı süsleyen salataların dışında, bir başkasının kaldırmış olduğu bir yemek konulmuyordu.

Elçi ne masa örtüsü, ne peçete, ne bıçak, ne çatal, ne tabak ve ne de tuzluk kullanmıyordu. Yalnızca uzun saplı, boyuz ya da fil-dişinden bir kaşık kullanılıyordu. Elçi parmaklarını silmek gerekisini duyduğu zaman, bu işi genellikle kabuğunun çıkarılmasına özen gösterilmiş olan ekmeğinin üzerinde yapıyordu. Kimi zaman da, hizmetçilerin vücutlarının etrafına sardıkları ve bir ucunu kendisine uzattıkları renkli bir bezle.

Elçi yemeklerinde yalnızca iki bardak su içiyordu.

Ona meyve olarak, yalnızca kuru ya da sıvı halde tatlılar getiriyorlardı.

Yemekten sonra, elçiye, üstü kapalı ve bir süzgeç gibi delikli, büyük bir leğen, içi ılık su dolu bir ibrikle bir parça sabun getiriliyor ve bununla elçi elini yüzünü yıkıyordu. Daha sonra, kokulu su getirilip ellerine dökülüyor, elçi bununla yüzünü yıkıyordu. Bir süre sonra, buhurdan biçiminde yapılmış bir kapla, içine, yüzüne ve sakalına daha çok etki yapması için, elçinin huzurunda ve çenesinin altında tutularak konulan koku getiriliyordu. Hemen yemekten sonra, elçi bir yanına piposunu, öteki yanına kahvesini alıyordu.

Elçinin oğlu genellikle yemeğini kâhya ve maiyetindeki başlıca subaylarla ve babasınıninkiyle aynı yükseklikte ve aynı yapıdaki bir masada yiyordu. Masa, dilimler halinde kesilmiş ve masanın etrafına tabak yerine dizilmiş ekmek ve orada yemek yemek zorunda olan birçok kişiyle donatılmıştı. Elçinin oğlu kimi zaman yemeğe Fransızları davet ediyordu. Hemen yere oturmuş olduğundan, Fransızlara oturmak için bir döşeme taşı veriliyordu.

Bu masaya da, elçinin masası gibi, çok sayıda ve birbiri ardı sıra konulan yemek getiriliyordu. Tüm davetliler, herkesin uzun saplı kaşıklarla yediği sıvı yemeklerin dışında, aynı kaptan parmaklarıyla yemeği alıyordu.

Yemekten sonra, elçiye olduğu gibi, su ve koku veriliyordu.

Bu masalara özgü olan şey sofra artıklarının herkes için ortak olmaması ve daha sonra gömdürtmek için alınıp götürülmesiydi.

Elçiye yapılan ziyaretlerde, elçi bundan hoşlanmışsa, oğlunu, kâhyasını ve törenbaşını çağırtıyordu. Bunlar içeri girerken, kapıdan bir adım uzakta durup, elleri göğüsleri üzerinde olduğu halde, geniş bir reverans yaparak yerlere kadar eğiliyorlardı. Daha sonra, elçinin oğlu babasının sağ tarafına gidip oturuyordu. Kâhya ile törencibaşı alt tarafta yerlerini alıyorlardı. Hizmetçilerin geri kalan kısmı, hepsi de başları kapalı olmak üzere, içeri girerken selâm vermeden, kalabalık halinde odaya doluyorlardı.

Papuç konusunda hiç kimsenin ayrıcalığı yoktu. Herkes papucunu taban halısının kenarında çıkarıyordu.

Çevirmen, elçiyi görmek isteyen kişileri içeri alıyor ve onları elçiye tanıtıyordu. Herkes elçiyi selâmlıyordu. Daha sonra, kendilerine oturmak için sandalye gösteriliyor ve bir kepçe ya da tüm kalabalık için kullanılan küçük bir tasla şerbet veriliyordu.

Daha sonra kahve geliyordu; herkese kaşıksız ve tabaksız, bir fincan kahve veriliyordu.

Sonunda, herkese koku sürülüyordu.

Elçinin normal oyunu tavla, satranç ve ender olarak da kâğıttı. Yalnızca bakla karşılığında oynuyordu. Herkes eline belli sayıda bakla alıyordu. Altın ya da gümüşle oynadığımızda, büyük bir dikkat ve canlılıkla oynuyorlardı.

Elçi evinde büyük bir disiplin gösteriyordu. Hizmetçileri hataya düştükleri zaman, en ufak hata elli değnekle cezalandırılıyordu. Hataların ağırlık oranına göre, değnek sayısı artıyordu. Değnekler ayakların tabanına ve eender olarak da kabalara vuruluyordu.

Hizmetçileri, geçimleri için kendilerine günlük olarak verilenlerin bir kısmına sahip çıkmak eğilimindeydiler. Daha sonra, tüketmediklerini satıyorlardı.

İstanbul'da Fransa Elçisi Marki De Bonnac'ın, Mehmet Efendi'nin “Sefâretnâmesi” Konusundaki Eleştirilerin Özeti

Gördüğü birçok şeyleri iyi yazdığı, hemen hemen hepsini büyük bir doğrulukla ve bazılarını oldukça süslü bir biçimde anlattığı yadsınamaz. Ancak, elçilik görevi, ulusun ayıncı özelliği ve görüşme fırsatı bulduğu çeşitli kişilerin karakteri hakkında hiçbir şey söylememiş olması ve tüm öyküsünün adeta özdeksel olması şaşırtıcıdır. Öyküsünün çevirisini yaptırttığını öğrendiği için, ona bunun bir elçinin değil, bir sekreterin öyküsü olduğunu söylettirdim. Bu görüşümü kabul edip daha kapsamlısını yazmak üzere rahatça çalışmak istediği yolunda yanıt verdi. Ancak, sözünü yerine getirdiğinden ve hatta kendisine zararı dokunan ve ona gösterdiğim birçok şeyler üzerinde düzeltme yaptığından kuşku duymaktayım.

Örneğin, kendisine verilen çeşitli yemek ve şölenler hakkında ve aşağıdaki sözleri söylediği yer konusunda açık bir çelişki bulunmaktadır: “Gerçekte, beni evine davet eden, bana yalnızca bir sepet meyve eşliğinde dostluk selâmlarını gönderen ya da kendisinden tek metelik veya ufak birşey almadığım, Mareşâl de Villeroi'nın dışında, sarayda tek soylu bulunmadığını söyleyeceğim. Sözle naziklik konusunda ise, öylesine cömerttiler ki

insan onları dünyanın en özverili kişileri olarak kabul ederdi. Buna “canımızı yiyin, fakat malımıza dokunmayın!” diyen özdeyiş eklenebilir.”

Hareketi sırasında, kendisine getirilen armağanlar ve yolculuk harcamaları için, kendisine birkaç kese altın verilmesini yeğleyeceği konularında söylediği şeyler, armağanların çok güzel olduğundan emin bulunduğu ve süresi yalnızca otuz gün olan yolculuğu sırasındaki geçimi için, peşin para olarak kendisine otuzbin liradan fazla para verildiğine göre, çok büyük ve fazlasıyla cimrilik kokan bir yalandır.

Armağan olan şeyler konusunda, gelişinden kısa bir süre sonra, bu konuyla ilgili olarak yapmış olduğu konuşmadan pişmanlık duymasını sağladım. Sadrazam kendisinden armağanların bir listesini istetmişti. Elçi mevcut olan eşyaları saklamaya özen göstermişti. Söz konusu liste çevirmenlerime iletildi. Çevirmenlerim onun armağanları gizlemiş olduğunu görerek doğal olarak açıklamada bulundular. Bende aynı anda sadrazama, Madam de Bonnac adına, “gerekli eşya kutusu” denilen şu küçük mücevher kutularından birini gönderdim. Kutu sadrazamın çok hoşuna gitti. Bunu kendisine götüreren çevirmen, bu fırsattan yararlanıp, ona bunun bir sadrazam için gerekli eşya olduğunu, fakat Fransa’da, Mehmet Efendi’ye verilenin bir krala layık armağan olduğunu söylemiş. Sadrazam hemen elçiyi çağırtmak için bir adam göndermiş.

Bir süre sonra, sadrazam onu dört halıyla aynaları kendisine vermeğe zorladı. Böylece, cimrilüğün Mehmet Efendi’ye aldirtmış olduğu önlemler boşa çıkmış oldu ve bu olayın olmaması halinde koruyabileceği şeyleri kaybettirmeye fırsat yarattırdı.

Fakat, öyküsüne dönecek olursak, gelir gelmez, sadrazam ona yolculuğu konusunda yazmış olduğu öyküyü kendisine iletmesini buyurdu. Yeterince geniş bir özet hazırlaması için, iki üç

gün süre tanıdı. Sadrazam öyküyü çabucak okudu ve Sultan bile bunu görmek istedi. Türkler büyüklükleriyle öylesine doludurlar ve Sultanlarının kulakları öylesine duyarlıdır ki Mehmet Efendi'nin Fransa'nın güzelliğinden ve sarayımızın görkeminden, efendisi tarafından görülmesi gereken bir yazıda kullanmış olduğu deyimlerle söz etme yürekliliğini göstermesi olağanüstü ve hatta şaşırtıcı bulundu. Öyküyü görüp bundan gururları incinenler, bunların nedensiz yazılmış öyküler olduğunu söylemek suretiyle, hatalarını kapatmış oldular. Fakat, Mehmet Efendi yazmış olduğu şekilde konuşmayı da sürdürdü. İyi bir konuşmacı olduğu için, dostlarına ve kendisini dinleyenlere yalnızca krallıkta görmüş olduğu şeylerin güzelliğinden söz etti. Onun övülmeye değer tek tarafı budur. Yine de denilebilir ki, o bunda, dostluk ve minnettarlık duygusundan çok konuşma zevkini izlemiştir.

Az önce söylediklerimden anlaşılıyor ki, bu elçilik görevi İstanbul'da Paris'tekinden daha az gürültü koparmamıştır ve Mehmet Efendi'nin halka sunduğu öykü konusunda tekrarlanacak birşey varsa, bunun, krallığın onuru ve saygınlığını hiçbir konuda ilgilendirmeyen kişisel birşey olmasıdır. Aksine, itiraf etmek gerekir ki gördüğü şeyler konusunda yapmış olduğu anlatımla o, Bâb-ı Âli'ye krallarımızın büyüklüğü ve kudreti konularında uygun bir fikir verme yürekliliğini gösteren ve yararı daha sonra görülebilecek olan Türklerin ilkidir.

XVIII. Yüzyılın İki Farklı Osmanlı Metnine Göre Batı

Batıyı ve Onun Askerlik Sanatını Öğrenmek
Konusunda Bir Osmanlı Kanıtı: İbrahim Müteferrika'nın
Görüşleri:

Çeşitli prenslerle krallar arasında paylaşılmış ve Avrupa'nın dışında, dünyanın dört bucağında bulunan tüm devlet ve eyaletlerden en iyisi ve önde geleni hemen hemen tümüyle Hristiyan uluslara ve güçlere aittir. Aynı Hristiyanlar egemenliklerini dünyanın diğer üç kısmına ve özellikle de, şu pis hayvan soyunun merkezi olan ve Amerika denilen Yeni Dünya'nın birçok imparatorluk ve krallığına kadar yaymışlardır. Aynı şekilde, diğer iki kısım olan Asya ve Afrika özel prens ve sultanlar arasında pay edilirken, Hristiyanlar hep birlikte, adeta tek bir ulus oluşturmaktaydılar. Aynı Hristiyanlar, diyorum, dünya üzerine belli etmeden yayılarak, öylesine çoğalmışlardır ki sonunda, diğer ulusların büyük devletlerine yetişip sayı ve güç bakımından onlarla karşılaşılabilir hale gelmişlerdir.

Bu kurnaz ve becerili ırk, üstün zekâsının gücüyle itilmiş olarak, önce gemileriyle tüm denizlerde dolaşıp onları aşma ve tüm ülkelere girme girişiminde bulunmuştur. Yaptığı birçok buluştan

sonra, Doğu ve Batı düzeni içerisinde, önemli birçok ülke ve eyaletleri egemenliğinin boyunduruğuna sokmayı başarmıştır. Zaman akışı içerisinde, Müslüman uluslar ve başlıca olarak da, Allah sonsuza dek devamlı kılsın, muzaffer Osmanlı Devleti Hristiyanları Asya devletleri üzerinden korkunç ve zorba ellerini çekmeye zorladıktan sonra, kendilerini dünyada şanla göstermişlerdir. Yeni buluşlara sürekli olarak özen gösteren bu dalavereci ve kabına sığmaz uluslar öylesine başarılı olmuşlardır ki, verimli ve ekili toprak ve eyaletlere girerek, bunların büyük bir kısmını ele geçirmişlerdir. Birbiri ardı sıra, fetihlerini Çin, Hint ve güneyin ülke ve topraklarına kadar uzatıp eski kayıplarından yeni iyeliklerle avunmuşlardır. Aynı şekilde, Doğu Pasifik'te, o zamana kadar bilinmeyen birçok adalar bulmak suretiyle, bunlara egemen olup güçlerini önemli ölçüde artırmışlardır.

Müslümanların aşırı uyuşukluklarından ve düşmanlarının genel durumunun bilinmesine karşı kayıtsızlıklarından yavaş yavaş yararlanan bu uluslar, sınırlarımıza giderek yaklaşmak suretiyle, güçleri ünlülük ve nam kazanmıştır.

Onların yönünden olan bu denli üstünlüğe karşın, Müslümanlar, kimi zaman onların dinlerine karış olan kinden, kimi zaman da, gelenek ve törelerinin iğrençliğinden, kralların ve bu iğrenç ulusların yaptığı şeylerin öğrenilmesine karşı her zaman büyük bir tiksinti duydular ve inatla, kendi durumlarıyla ilgili bilgilere karşı tam bir kayıtsızlık gösterdiler. Bu uluslar, dört taraftan, Yüce Osmanlı İmparatorluğunun topraklarına komşu ve sınırdış olurken, kurnazca tuzaklar kurmak ve Osmanlı egemenliği altında bulunan bir toprak parçasını, ya da birkaç eyaleti kallesçe koparıp almak için kullandıkları kötü istekleri apaçık ortada iken, Müslümanlar ne uyuşukluklarından çıkmaya, ne de çok önemli şeyler konusundaki büyük bilgisizliklerinden vazgeçmeye çalışmadılar ve düşmanlarının durumu, iğrenç özdeyişleri, herbirinin güç ve kudretinin derecesi ve bağlantılarıyla özel iliş-

kileri konularında bilgi sahibi olmayı küçümseyerek, uzun süre en büyük dikkatsizliğin içine itildiler.

Büyük devletler ve uluslar arasında öylesine genel, tüm sınıflardaki insanlar için öylesine ortak olan bu dikkatsizlik bana öylesine şaşırtıcı gelmiştir ki benzer araştırmalar sanki en büyük dikkate değer gibi görülmekte ve şu soruların incelenmesinde pek uygulanamamaktadır: Bir zamanlar bir avuç insan olan bu uluslar nasıl olup da bu kadar çoğalmışlardır? Yenilmiş ve boyunduruk altındayken, nasıl olup da zafer kazanmış ve yengin hale gelmişlerdir? Eskiden bir toprak köşesindeyken, nasıl olup da bugün dünyanın dört bucağına yayıldılar? Aynı şekilde, şu anda, çeşitli hükümetlerinin özdeyişleri ve ilkeleri nelerdir? Mutsuz sarayların siyasi sistemleri nelerdir? Kentlerinde hangi güvenlik örgütü vardır? Halklarının işlerinde nasıl bir düzenleme vardır? Ülkelerini zengin ve eyaletlerini kalabalık hale getirmek için, kullandıkları yöntemler nelerdir? Nihayet, yönetim biçimleri nedir ve devletlerinde kabul ettikleri yasalar, sivil ve hukuksal durumlar nelerdir?

Ancak, başlıca ve en büyük dikkati gerektiren şey, askeri hükümetlerinin biçimi ve düzenidir. Bu askeri hükümetler sayesinde, birkaç yıldan beri, Tanrı'nın izniyle, çok güçlü Osmanlı ailesinin ordularına karşı arka arkaya galip geldikleri görülmüştür. Öyle ki, bu konu üzerinde olgun ve sağlam düşünceler geliştirmek ve düşmanlarımızın tüm haksızlık ve aşağılamalarını başarıyla geri çevirmek umudu içerisinde, bu konuya ilişkin tüm şeyleri bir araya toplamak ve anlatmak ve de bahtsızlık akışını durdurtmak ve kötülüğün kökünü kazımak gerekli bir görev olmuştur. Bu tehlikeli ulusların yaptığı işler konusunda tamamen bilgisiz, ve de inanlı düşmanların ve sınırlarımızda yerleşen imparatorluğa karşı kötü niyetli kişilerin, entrika ve hileli uygulamaları hakkında her türlü bilgidен yoksun olmayan müslümanların gözlerini kendi gerçek çıkarlarına açmaları ve düşmanın

çevirdiği dolaplar hakkında bilgi sahibi olmanın önem ve gerekliliğini kabul etmeleri; bu eşsiz sanatın ve hayranlık duyulacak ilkeler üzerine kurulmuş olan bu yeni taktiğin aranması ve incelenmesine ciddi bir biçimde ve ara vermeden çalışmak suretiyle ve kısa bir süre önce bulunan ve Hristiyan ordularında büyük bir başarıyla uygulanan şaşırtıcı bir düzenle, korkunç niyetlerine yalnızca zayıf ve güçsüz bir karşı koyuş ve girişimlerine ve Müslüman ülkelerin fetihlerine ve gerçekten inananların topraklarını kafirlerin egemenlik boyunduruğuna sokma çabalarına zayıf bir direniş göstererek, şimdiye kadar gösterdikleri bu utanç verici uyuşukluktan kurtulmaları; nihayet, bu tür bilginin elde edilmesine karşı ilk tiksinti ve küçümsemenin yerine, yorgunluk bilmez bir çalışma ve sürekli bir dikkat koymak suretiyle, tüm dikkatlerini uzun zamandan beri imparatorlukla sarayı yıkıp geçen kötülük kaynaklarının bulunmasına çevirmeleri ve şimdiye kadar kendilerini bu önemli konularla uğraşmaktan saptıran inatçılık, tiksinti ve önyargıları tümüyle kınamaları elzem olmuştur.

Oysa, Muhammet'in temiz yasasının (şeriat-i gorrâ-i Muhammediye) ortaya çıkışına kadar olan en eski zamanlardan bu yana, genellikle eski kral ve hükümdarların askeri biçim ve kuruluşlarının, gerek milis kuvvetlerini oluşturup onları bir araya getirmekteki düzensiz yöntemi bakımından, gerekse, sakıncaların ve akla gelmez düzensizliklerin konusu olan birlikleri savaş düzenine koymanın ve genellikle de üzücü ve korkunç kazaların izlediği saldırıları yapmanın düzensizlik ve karışıklık dolu biçimi bakımından, her yönden yanlış ve kusurlu bulunmasının açık ve tartışma götürmez olmasına; aynı şekilde, yetiştirilen ve akılcı düzenlemelerle talim gören düzenli birliklerin sağlam düzeni ve iyi disiplininin her zaman bir ordunun iyi durumda olmasının, başarılarının ve yengin seferlerinin mutluluğunun başlıca nede-nini oluşturmasının ögle güneşi kadar belirgin olmasına; bu ol-

guların çok açık olması ve kanıtlama ve tanıtlama yolunun doğrulanmaya bile gereksiz olması nedenleriyle, bu konuya çok fazla dikkat edilemeyecekmiş gibi ve bu konunun açıklanması için tüm çabaları göstermek gerekli bir görev olduğundan ve nihayet, içinde bulunduğumuz koşullar bizi son sakınlımlılığı göstermeye zorladığından, bu aynı birlik ve uyumluluk kurallarının uygulanmasındaki güvenli bağlılığın her zaman birçok önemli yararlar sağlamış olmasının açıklığına karşın, yeri gelmişken, bir kez daha, benzer düzenlemelerin başlıca yararlarını özetlemeyi ve kaleme almayı düşündüm.

XVIII. yüzyılın sonunda Osmanlı elçiliğinin günlüğünün özeti: Londra'daki Türk elçiliği sekreteri Mahmut Raif Efendi'ye göre İngiliz Siyasi Sistemi

Bir krallık ve cumhuriyet karışımı olduğundan, İngiltere'nin anayasası tüm diğerlerinden farklılıklar göstermektedir. Lordlar ve Avam Kamarası olmak üzere iki meclisten oluşan parlamento, kralın yasaları uygulamakta hakkı olan tek kişi olması gibi, yasaları yapma hakkına sahip tek kuruluştur. Bundan kralın parlamento üzerinde hiçbir yetkisi olmadığı sonucuna varmamak gerekir. İlk olarak, parlamento tarafından hazırlanan yasalara ancak kralın onayından sonra kuvvet kazanır. Aslında, kral, canı istediği zaman parlamentoyu toplantıya çağırır ve toplantıları erteleyebilir. Yetkisi, uygun görmesi halinde, bir yenisini kurmak üzere, parlamento kapatmaya kadar gider. Bu duruma göre, İngiltere parlamentosu üç erkten oluşmaktadır: Halk ya da Avam Kamarası, Lordlar Kamarası ve kral. Bu üç güç tüm kararlarda uyumlu olmak zorundadır. Buna, kralın yalnızca yasaları uygulamakla yükümlü olmasına karşın, bağışlama hakkına da sahip olduğunu ekleyeceğim. Kral isterse, savaş, barış ve antlaşma yapabilir. Ancak, parlamento kararı olmadan hiçbir vergi koyamaz. Zira bu hak yalnızca parlamentoya aittir.

Lordlar Kamarası iki yüz seksen yedi üyeden oluşmaktadır. Bunların dördü kral ailesinden olmak üzere, iki başpiskopos, ondokuz dük, onbir marki, seksen sekiz kont, ondört vikont, yüz dokuz lord, yirmi dört piskopos, ülkelerinde şapkaları ve beyaz uzun giysiler giyinmiş olarak otururlar. Burada ünvanlar ayrım-sandır. Başşansöyle kralın mührünü elinde tutan Lordlar Kamara-sının başkanıdır. Bir konunun tartışmasında, oyların sayısı iki ta-rafta da eşit çıkarsa, başşansöylenin görüşü dikkate alınır. Bir lordun ölümü üzerine, büyük oğlu babasının ünvan ve iyelikleri-ne sahip olur. Bir dükün küçük oğlu da lord ünvanını pekâla ta-şır, ancak lordlar kamarasına giremez. Eğer bir lord çocuksuz olarak ölürse, kral onun ünvanını istediği kişiye verir.

Avam Kamarası beşyüz onüç üyeden oluşmuştur. Lordlar bu-roya kabul edilmezler. Tüm üyeler kendi kontluklarının millet-vekilleridir. Ancak, parlâmentoda bir araya geldiler mi, kontluk-ları adına değil, ulus adına hareket ederler. Bu meclisin seçimleri yedi yılda bir yenilenir. Kimi zaman, iki meclis, Hindistan'da va-lilik yapmış olan ve İngiltere'ye döndüğünde, çeşitli yolsuzluk-larla suçlanan Sayın Hastings'in davası gibi, bazı özel davaları yar-gılamak üzere Westminster Hall'de toplanır. Bu dava sekiz yıl sürmüş ve suçsuz görülen sanığa yetmiş bin, Parlâmentoya yüz kırk bin sterlinge mal olmuştur. Hindistan şirketi, belli bir dö-ne-me kadar ayrıca beşbin sterling aylık bağlanan Sayın Hastings'in yetmişbin sterlingini ödemiştir.

Parlâmento iki partiye ayrılır: Hükûmet ve lordlar kamarası-naki muhalefet partisi... Parlemânto aralık ayına doğru oturum-larına başlar ve yaz ortasında tatile çekilir. Parlâmentoyu kral açar. Oraya, üst tarafında bir tacın bulunduğu, heykel ve yontu-larla süslü, her tarafı yaldızlı büyük bir saltanat arabasıyla, şata-fatlı bir biçimde gider. Arabaya olağanüstü güzel ve çok özel renkli sekiz at koşuludur. Çok sayıda polis memuru kralın önün-den gider. Arabanın etrafı, ellerinde kılıçları olduğu halde, kala-

balık bir atlı muhafız birliğiyle çevrilidir. Aynı tören, kral oturumları kapatmaya gittiği zaman da yapılır. Bu, parlâmentoya ara vermek denilen şeydir. Aslında, İngiltere’de çok az tören vardır. Sarayda, kral ve kraliçenin doğumu kutlanır. Tüm soylular ve yüksek tabakadan hanımlar böylesi günlerde en büyük şatafatı gösterirler. Dışişleri Bakanı Lord Grenville de aynı gün yabancı elçilere nefis bir yemek verir. Akşamleyin, kraliçenin sarayında güzel bir balo vardır. Buraya, saraya mensup kişilerle yabancı elçiler giderler. Soylular ve yüksek tabakadan hanımlar burada tüm kral ailesiyle dans ederler.

Londra kentinin başkanı “lord belediye reisi”, İngilizce Lord Mayor ünvanına sahiptir. Her yıl tüccarlar sınıfı tarafından seçilir ve atanması görkemli bir şölene olanak verir. And içmek için, kara ve su yoluyla Westminster’e gider. Altı at koşulu arabası hemen hemen kralın arabası kadar büyük ve gösterişlidir. Çok sayıda başka arabalarla, Taymis ırmağı üzerinde sayısız tekne arabaya eşlik eder. Tüm bu tekneler, özellikle de kendisinin çok kalabalıktır ve nefis bir biçimde süslenmiştir. Bir parça, Venedik’teki “Bucentaure”lere, ya da İstanbul’daki küçük “çektirelere” benzemektedirler. Belediye Başkanı yılda iki büyük yemek verir. Bunu, soyluların ve tüccarların kalabalık olarak gittikleri bir balo izler. Başkan kentte büyük bir yetkiden yararlanır. Ancak, her yıl yenilediğine göre, süresi kısadır. Bulunduğu makama saygınlık kazandırmak için, cebinden çok para harcamak zorundadır.

İngiltere ordusu, İngiltere’ye, İskoçya’ya, İrlanda’ya, Batı Amerika’daki Gibraltar’a ve Doğu Hindistan’a pay edilmiş olarak, hemen hemen doksan bin kişidir. Kara birlikleri ancak gemiciler kadar takdir edilir. Denizcilikte, İngiltere kadar güçlü bir devlet yoktur. Elinde, seksen parça toptan yüz yirmi parça topa kadar olmak üzere, üç güverteli beş yüz elli, elli toptan yetmiş sekiz topa kadar iki güverteli yüz yetmiş dört savaş gemisi, yirmi toptan kırk dört topa kadar ikiyüz firkateyn, dört ilâ onsekiz

toplu yüz kırkbeş korvet, şebek ve şalupa bulundurmaktadır. İngiltere'de beşi deniz kenarında olmak üzere yedi tersane vardır. Bunlardan, Portsmouth'daki ilki çok önemlidir. Bir başkası Greenwich'de, Taymis ırmağı kenarında ve başka biri Chatham'da, Medway ırmağı kıyısında bulunmaktadır. Tüm tersaneler çok dikkat çekicidir. Son ikisi yalnızca gemi yapımı için kullanılmaktadır. Chatham'da üç güverteli, yüz on toplu ve "Paris Kenti" adındaki büyük bir geminin denize indirilişini seyrettim. Her tersanede, gemilerin yapım ve onarımına yarayan büyük ve nefis havuzlar vardır. Gelgit yardımıyla, bu havuzları oluşturmak çok kolaydır. Bu havuzlar gemilerin onarımı ve korunması için çok yararlıdır. Bu yolla, altmış yıldan fazla bir süreyle bunlardan yararlanılabilmektedir.

İngiltere hükümeti barış zamanında daima yirmi bin tayfa barındırır. Ancak, savaş zamanında bu sayı yüzbinden yukarı çıkabilir. Bu tayfalarla tüm donanmadaki görevliler meslekleri için etkinlik ve çabayla doludurlar ve tüm öteki ülkelerinkilerden üstündürler.

İngiltere hükümetinin geliri hemen hemen yirmi iki milyon sterlingi bulmaktadır. Gümrük vergileri bunun yarısını, dolaysız vergiler öteki yarısını oluşturmaktadır. Bu gelirler parlamento tarafından saptanmaktadır. Krala, özel harcamaları için, bir milyon ve kraliçe, Galler prensi ve tüm kral ailesi arasında pay edilmek üzere, yarım milyon sterling verilmektedir. Ulusal borç faizi olarak, hemen hemen oniki milyon ödenmektedir ve gerisi deniz ve hava kuvvetleriyle çeşitli öteki bakanlık işleri için harcanmaktadır. Tüm bu harcamalarda parlamento'nun bir kararı ile saptanmak zorundadır. Kral saraydaki tüm görevlilerin, yargıçların aylıklarıyla sivil harcamaları cebinden öder ve ülkelere dönerlerken, yabancı elçilere belli bir para verir. Hükümetin geliri barış zamanında yeterlidir. Ancak, savaş zamanı, tüccarlardan yirmi milyondan fazla ödünç para almak zorundadır. İngiltere'ye vardı-

ğımızda, ulusal borç iki yüz kırk milyona ulaşıyordu ve dört yıl sonra, Fransa'ya karşı yapılan savaş için, yüz yirmi milyondan fazla ödünç para alındı. Hepsi birlikte, üç yüz milyona ulaşmaktadır. Borcun faizi farklı bir biçimde ödenmektedir. Eski borç için, yılda yüzde üç oranında ödenir. Fakat, yenisi için, yılda yüzde dört buçuk, ya da beş oranında ödenir. Banka özel kişilerden parayı yüzde üçten alır. Fakat, savaş zamanı, daha yüksek bir faiz vermek zorundadır. Tüccara yüzde 5'den ödünç para verir. Kâğıt paralar İngiltere hükûmetine değil, bankaya aittir. Hükûmet yabancı malların girişi için, yüzde kırk, elli ve daha fazla vergi alır. İngiliz mallarının çıkışı için ise hiçbir şey almaz. Doğu, ya da Batı Hindistan'dan gelen mallardan alınan resimler, bu mallar İngiltere'ye gönderilmeyip başka ülkelere transit geçiyorsa, tüccarlara satılır. Yurt dışına çıkan şeker için, yalnızca bu malla konulan narhın üçte biri alınır. Hemen hemen, tüm maddeler, evler, pencereler, hizmetçiler, arabalar, atlar, köpekler, deri ve kumaşlar, saç pudraları, şarap, bira ve uçucu ilâçlar üzerinde dolaylı vergiler vardır. Yabancı elçiler, ayrıcalıklarıyla, her türlü vergiden muaftır ve hatta borçlarıyla ilgili her türlü soruşturmadan korunmuş bulunmaktadır.

Dünyanın her tarafına, özellikle de, Doğu Hindistan'a giden yirmi beş binden fazla ticaret gemisi olduğundan, İngiltere ticareti çok önemlidir. Hindistan için, yolcu gemileri kadar büyük ticaret gemileri vardır. İngiliz tüccarları son derece zengindirler. Birkaç şirketin milyonlarca sterlini vardır. Çeşitli şirketler bulunmaktadır. Fakat, Hindistan Şirketi başta gelenidir. Tüm şirketlerin özel yöntemleri vardır. İngiltere hükûmeti işlerine karışmaz.

İngiltere'nin her yerinde toprak çok iyi işlenmiştir. Yaşam pahalıdır. Ancak, üretim çok iyidir ve gerekli olan şeylerden hiçbirinin eksikliği çekilmez. Ülke insanları, özellikle de genellikle soylular, dış gösterişi sevmezler. Yani, tüm soylular sokakta yaya olarak, yanlarında hizmetçi olmadan, yürürler ve halk gibi giyi-

nirler. Kralın kardeşleri ve oğulları da aynı şeyi yaparlar. Galler prensi özel şirketlerin çoğuna girip çıkar. Sokakta, soylular diğerlerinden ayırt edilemezler. Ancak, tören günleri farklılıklar vardır. Her mevsim, genellikle erkekler yünlü kumaş, kadınlar muslin giyerler. Ne manto, ne de canlı renkli giysi giyilmez. İngiliz erkekleri yakışıklıdır ve ciddi bir karaktere sahiptirler. Kadınları Avrupa'nın en güzelleridir. Büyük bir bilim ve eğitim kapasitesi bulunmaktadır. Halk kaba olmasına karşın, diğer ülke halklarından daha bilgilidir. Aydın oluşları halk gazetelerini okumalarından kaynaklanmaktadır.

İngiltere'de polis öteki ülkelerdekinden tamamen farklıdır. Sokaklarda nöbetçi görülmez. Fakat, herhangi bir düzensizlik olursa, polislerden biri çağrılır. Bunlar, kişileri normal düzene uydurtmakla görevli ve uzun boyalı ve işaretli bir değnekten başka hiçbir silâhı olmayan insanlardır. Zira, halk hemen kendilerine yardımda bulunmaktadır. Ancak, geceleyin, her sokakta saati bağırarak bildiren "Watchmen" denilen adamlar vardır. Gereksinim halinde, bir kaynana zırlıtısının sesiyle bir araya gelirler. Yasalara çok katı bir biçimde uyulmasına karşın, herkesin yasalar değil, fakat adları söylenmeden belirtilen çoğu zaman çok önemli kişilerin ününe saldırmak suretiyle, istegince konuşma ve yazma özgürlüğü vardır. Kral bile, hergün karikatürlerle kendisini gösteren bu saygısızlardan korunmuş değildir.

Yasaların yerine getirilmesi için, son derece yararlı mahkemeler vardır. Bunlar, jüri üyelerinden oluşan on iki adet jüri mahkemesidir. Tüm toplumsal sınıflarda, farklı biçimde kabul edilmekte ve sanık tarafından, eğer onlara karşı ileri sürecek düşmanlık, kötü ün gibi sağlam nedenleri olması halinde, reddedilebilir. Lordlar Kamarasının erkek ve kadın üyeleri, ancak Lordlar Kamarası tarafından yargılanabilirler.

Orta Çağ'dan itibaren, Batılılar İslâm topraklarına gidip onların, törelerini ve geleneklerini ortaya çıkarmışlardır. Öte tarafta Müslüman devletler Batı hakkında büyük bir bilgisizlik içerisinde yaşamışlardır.

Yüksek düzeyde Osmanlı görevlisi olan 28 Mehmet Çelebi Efendi, 1720 / 1721 yılları arasında Sultan III. Ahmet tarafından Fransa'ya elçilik göreviyle gönderildi. Bu İstanbul'da olduğu kadar Paris'de de aynı biçimde olağanüstü bir olay olarak algılandı.

Mehmet Efendi'nin öyküsü bize, 18. yüzyılın başlarındaki Fransa'nın, kökenlerine bağlı anlayış ve kültürünü, derin bir merak ve keskin zekâ sahibi bir Türk tarafından yeniden yaşatmaktadır. O'nun Languedoc kanalının eklüz sistemini, Marly'in büyük makinesini, kralın aynacılarının ayna parlatma tekniklerini, ya da gözlemevinin aletlerini nasıl uygun bir biçimde betimlediğini, "Kral'ın Bahçesinin" bilimsel kuruluşlarını, ya da askeri alanda, tatbikattaki birliklerin disiplinlerini üstü kapalı bir biçimde örnek olarak sunduğunu göreceğiz.

Osmanlı İmparatorluğu'nda daha sonra Batılılaşma hareketinin zararları ne olursa olsun, Mehmet Efendi'nin öyküsü kesinlikle bunun öndeyişini ortaya koymaktadır.